

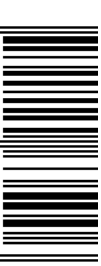
caiete critice

Revistă editată de Fundația Națională pentru Știință și Artă

Director: Eugen SIMION

NR. 5 (379) • MAI 2019

9 771220 635006

JAIME GIL ALUJA:

APPRENDRE „VERSUS” COPIER.
L'APPRENTISSAGE EN SCIENCES SOCIALES

VALERIU IOAN-FRANC,
NAPOLEON POP:

ORDINEA ECONOMIEI MONDIALE.
EXERCIȚII DE RESUSCITARE (I)

ADINA DRAGOMIRESCU :
LIMBA ROMÂNĂ ÎN LUCRĂRI
RECENTE DE ROMANISTICĂ

ȘTEFANIA MIHALACHE:
DERULĂRI DE MUZICI ȘI FAZE

DIALOG CU PROZATORUL
DUMITRU ȚEPENEAG:

„CAUT ȘI EU SEMNE FAVORABILE,
ÎNCERC SĂ MĂ ARĂT OPTIMIST”

Existențialismul româneșc (IV)

Fragmente critice de Eugen SIMION

caiete critice

Numărul 5 (379) / 2019

ISSN: 1220-6350 / ISSN (on-line): 2285-5041

Revistă indexată CNCS, Scipio, Erihplus

REDACȚIA:

Eugen SIMION
director

Valeriu IOAN-FRANC
redactor-șef

Lucian CHIȘU
coordonare editorială

Mihaela BURUGĂ
secretar de redacție

Bianca BURȚA-CERNAT

Ștefania MIHALACHE

Oana SOARE

Andreea TELIBAN

Paul CERNAT

Alexandru DUMITRIU

DTP: Mihăiță STROE

COLEGIUL ȘTIINȚIFIC:

Mihai CIMPOI

Jacques DE DECKER (Belgia)

Serge FAUCHEREAU (Franța)

Valeriu IOAN-FRANC

Jaime GIL ALUJA (Spania)

Radivoje KONSTANTINOVIĆ (Serbia)

Michael METZELTIN (Austria)

Thierry de MONTBRIAL (Franța)

Evanghelos MOUTSOPOULOS (Grecia)

Basarab NICOLESCU

Eugen SIMION

Virgil TĂNASE

Dumitru ȚEPENEAG

Revistă editată de
Fundația Națională
pentru Știință și Artă,
Grupul interdisciplinar
de reflecție și Editura Expert,
sub egida Academiei Române

ERIHPLUS
EUROPEAN REFERENCE INDEX FOR THE
HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

SCIPIO
SCIENTIFIC PUBLISHING & INFORMATION ONLINE

site: caietecritice.fnsa.ro
e-mail: caietecritice@gmail.com

CUPRINS

5 / 2019

3

FRAGMENTE CRITICE

Eugen SIMION

Existențialismul românesc (IV)

The Romanian Existentialism (IV)

14

A GÂNDI EUROPA

Jaime GIL ALUJA

Apprendre « versus » copier. L'apprentissage en sciences sociales

A învăța „versus” a copia. Învățătura în științele sociale

24

ȘTIINȚĂ ȘI ECONOMIE

Valeriu IOAN-FRANC, Napoleon POP

Ordinea economiei mondiale. Exerciții de resuscitare (I)

World Economic Order. Resuscitation Practise (I)

34

INTERVIU

Alexandru DUMITRIU

Dumitru Țepeneag: „Caut și eu semne favorabile, încerc să mă arăt optimist”

Dumitru Țepeneag: “I am looking for favourable forms, I am trying to be optimistic”

40

LIMBA ROMÂNĂ DE AZI

Adina DRAGOMIRESCU

Limba română în lucrări recente de romanistică

Romanian Language in Recent Romanistic Research Papers

42

COMENTARII

Bianca BURȚA-CERNAT

Romanul unei crize de creștere. Adolescenții de la Brașov de Pericle Martinescu

A Novel about a coming of Age Crisis. The teenagers from Brașov by Pericle Martinescu

53

Ștefania MIHALACHE

*Derulări de Muzici și faze**Unwinding Music and Incidents*

62

Lucian CHIȘU

*Prolegomena la o ediție critică de Opere Fănuș Neagu (II) (Perioada post-comunistă)**Prolegomena to a critical edition of Fănuș Neagu's Works (II) (Postcommunist Period)*

73

Nicolae CORBEANU

*1. Teroarea cibernetică; 2. Papagalul depresiv**1. Cyber Terror; 2. The Depressed Parrot*

SCRISOARE DE LA KÖLN

77

Mihăiță STROE

*Cincizeci și patru**Fifty-four*

SCENE LITERARE DIN VIAȚA OBIȘNUITĂ

EUGEN SIMION

Academia Română, președintele Secției de Filologie și Literatură,
directorul Institutului de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”
*Romanian Academy, President of the Philology and Literature Section,
Director of the “G. Călinescu” Institute for Literary History and Theory*
e-mail: eugen.simion@fnsa.ro

Existențialismul românesc (IV)

Abstract

Acest studiu aduce în discuție o generație de mari creatori afirmați în perioada interbelică, precum Mircea Eliade, Emil Cioran, Constantin Noica, Mircea Vulcănescu sau Eugen Ionescu, care formează ramura românească a unui curent de idei european (existențialismul). Autorul fixează punctele de pornire ale existențialismului românesc – Kierkegaard, Dostoievski și misticii ruși (Berdiaev, Șestov) și spanioli (de la Ioan al Crucii până la Unamuno), filosofia existențialistă germană (Karl Jaspers și Heidegger), dar și tradițiile spiritualității ortodoxe. Pentru o mai bună înțelegere a acestor filiații și diferențieri, sunt cercetate cursurile de metafizică ale lui Nae Ionescu, modelul imediat al tinerilor existențialiști. Elevii lui Nae Ionescu se despart de el în multe privințe și se despart și între ei. Mai toți acești tineri au, însă, complexul de a aparține unei culturi minore. Scriu o literatură care pune în discuție totul în cultura românească, de la filosofie la politică și, de aici, la morala colectivă. Unii dintre tinerii filosofi ai ființei sunt creatori în adevăratul sens al cuvântului. Mărturisirile (toate scrierile lor au o notă accentuat autobiografică) sunt admirabil scrise, iar ei înșiși, „generaționiști”, cum mai erau numiți în anii '30, fac literatură fără să vrea. Este nevoie de comprehensiune când discutăm destinul și atitudinile existențialiștilor români într-o istorie agitată, dominată de confruntarea dintre două sisteme totalitare, pentru a putea fi judecați drept.

Cuvinte-cheie: existențialismul românesc, Mircea Eliade, Constantin Noica, Mircea Vulcănescu, Eugen Ionescu, Nae Ionescu

This study focuses on a generation of great authors of the Interbellum, such as Mircea Eliade, Emil Cioran, Constantin Noica, Mircea Vulcănescu or Eugen Ionescu, who form the Romanian branch of a European school of thought (existentialism). The author establishes the starting points of the Romanian existentialism – Kierkegaard, Dostoevsky and the Russian mystics (Berdiaev, Shestov) as well as Spanish mystics (from John of the Cross to Unamuno),

* Lucrare realizată în cadrul Proiectului *Prezervarea și valorificarea patrimoniului literar românesc folosind soluții digitale inteligente pentru extragerea și sistematizarea de cunoștințe* (INTELLIT), PN-III-P1-1.2-PCCDI-2017-0821/Nr. 54PCCDI/2018.

the German existential philosophy (Karl Jaspers and Heidegger), but also the traditions of the Orthodox spirituality. Nae Ionescu's Metaphysics lectures are examined for a better understanding of the filiation and differentiations, as he was the youngsters' immediate model. Nae Ionescu's students differ from him in many respects, as there also are differences between themselves. However, almost all the young Romanian existentialists share the complex of belonging to a minor culture. They write a kind of literature which questions everything in the Romanian culture, from philosophy to politics, hence the collective morality. The confessions (all their works own an emphasized autobiographical character) display an admirable style, and they, "the generational", as they were also called in the 1930s, create literature without intention. Comprehension is required when discussing the destiny and attitudes of the Romanian existentialists during a troubled history, dominated by the confrontation between two totalitarian systems, for a fair appraisal.

Keywords: Romanian Existentialism, Mircea Eliade, Constantin Noica, Mircea Vulcănescu, Eugen Ionescu, Nae Ionescu

|||||

**12. O schiță fenomenologică:
Dimensiunea românească a existenței,
1943. Un prim studiu notabil despre
*Filosofia ființei românești***

Regăsim aceste idei în cea mai importantă scriere a sa, *Dimensiunea românească a existenței*, în scrierile despre Nae Ionescu și despre omul românesc, în fine, în fragmentele, proiectele grupate de Marin Diaconu (cel mai fidel și mai competent editor al lui Mircea Vulcănescu) în secțiunile „Către Ființa spiritualității românești” și „Omul și lumea românească”. Aflăm, aici, într-adevăr, premisele unui vast studiu de *filosofie a ființei*, în sensul profund al existențialismului european. Cum îi este obiceiul, autorul o ia de departe. Prezintă mai întâi planul, semnalează punctele de reper, izvoarele intelectuale, definește, apoi, conceptele („ființa ființei”, „firea ca lume și vreme”, „întâmplarea”, „insul”, „firea ființei” etc.), deschide paranteze și, pentru a fi mai credibil, fuge în alte culturi pentru a găsi argumentele trebuitoare, în sfârșit, după ce și-a identificat armele și și-a stabilit metoda, analizează ceea ce generațiile anterioare numeau specificul național. Vulcănescu îi zice *dimensiune românească a existenței*, cu trimitere la „trăirile primordiale ale existenței”, adică: *Logos, Idee, Dumnezeu, Destin, Bine...* Autorii de refe-

rință sunt, acum, Kierkegaard, Nietzsche, Karl Jaspers, Heidegger, Max Scheler și, bineînțeles, Husserl. Ca și Nae Ionescu, el pleacă de la ideea că „firea românească” este determinată printr-o distanțare metodică de ontologia apuseană. Ethosul nostru este „irezistibil uman, nu umanist”, inteligența noastră ar fi prea trează pentru a se lăsa impresionată de teoriile ideologice (așa cum se întâmplă la nordici), simțul realului e, la români, prea puternic pentru a accepta cultul forței sau nihilismul radical preconizat de Spengler. Mircea Vulcănescu l-ar fi putut cita, aici, și pe Cioran. În fond, *Dimensiunea românească...* este o replică la *Schimbarea la față a României*. O recunoaște și, în parte, o acceptă, vom vedea de îndată, chiar Cioran, într-o scrisoare surprinzător de cordială.

Revenind la spiritul românesc din unghiul filosofiei ființei: *dimensiunea* lui esențială este, după Mircea Vulcănescu, *omenia*. O noțiune de care s-a abuzat, fiind mistificată după 1945, făcându-se din ea un punct central din programul „eticii și echității socialiste”... Vulcănescu îi dă, însă, un înțeles metafizic, socotind-o centrul vital și factorul de cumpănă și înțelepciune a ethosului nostru. Este cazul să-l ascultăm:

„*Omenia*, valoarea centrală și echilibrul vital al ethosului nostru, ilustrează foarte exemplar toată complexitatea situației spirituale, în sens

larg; un studiu competent și aprofundat va trebui să împrăștie energic toate trivializările concepțiilor naive și parțiale («*a da omului ce e al omului!*»). *Omenia* presupune, în primul rând, incoruptibilitatea rațiunii, cel mai înalt dar al omului, în ciuda tuturor misticilor. Esența ei nu se poate surprinde în conținuturi parțiale, etice, sociale sau ideologice, ci numai din raportul total al spiritului față de totalitatea existenței; presupune, apoi, simțul granițelor tragice esențiale ale vieții (*Grenzsituationen*, Jaspers) și amestecul de strălucire, grandoare și caducitate sau nemernicie proprie ființei umane”.

Ce urmează în cercetarea lui Mircea Vulcănescu este „existența concretă în metafizica românească”, mai exact, problema „insului” și raporturile lui cu lucrurile din afară, apoi tematica *Firii*, a *Rostului* și a *Soartei*, modul în care insul „are de-a face” (adică face *avere*) sau ce înseamnă pentru el „a fi în stare”.

Sunt noțiuni și relații dintre noțiuni care nu fuseseră discutate niciodată, la noi, din unghi filosofic. Mircea Vulcănescu deschide o cale. Calea ajunge chiar la divinitate. Cum arată *Dumnezeul românesc*? Întrebare eretică. Filosoful român care-l citise pe Kierkegaard și-o pune și, dacă și-o pune, află răspunsul: „ființa dumnezeiască [este caracterizată] de acest fapt [...]: e o ființă trans existențială care ia chip existențial”; este o sinteză între panteism și teism, o ființă lucrătoare, făcătoare („singura ființă efectiv voitoare, născătoare, care face și desface cu adevărat în univers”), mai precizează filosoful ființei românești.

Concluzia este limpede în privința *insului* românesc: cu firea lui cumpănită, cu omenia și credința lui că Dumnezeu este o ființă creatoare în veșnică lucrare, în timp ce omul (insul) este

martor – un martor care se miră de *arătările, vădirile* (revelațiile) divine. Omul (insul) românesc nu se miră, totuși, prea tare de ceea ce vede, pentru că ceea ce vede vine de la Dumnezeu, tot ce există pornește de la logica divină:

„Ajunși în acest punct și aruncând o privire retrospectivă asupra tuturor celor mai sus arătate, constatăm că tot ceea ce există în vreme, tot ceea ce se întâmplă, se înfățișează românului cu un caracter de apariție, așa zice de «teofanie», de arătare, de vădire a unei lucrări transcognitive, care se săvârșește-n lume și la care ochiul omenesc e numai martor”.

★

„Schița fenomenologică” din 1943 (printre puținele scrieri finite ale lui Mircea Vulcănescu) este, până la apariția *Rostirii românești* (1970)

a lui Noica, contribuția teoretică cea mai importantă a existențialismului românesc. Este și scrierea care, așa cum am precizat, schimbă modul de a discuta despre omul românesc și despre psihologia poporului român. *Auto-rul* nu este un *gânditor privat*, cum vrea să fie (și cum este, în fapt) Cioran, disprețuind adânc orice sistem de gândire, ci un gânditor liber și responsabil care, cunoscând toate sistemele filosofice, încearcă să le armonizeze și să tragă din ele un folos.

Un folos nu pentru sine, ci pentru ideile pe care le apără. Un *gânditor subiectiv*, cum preconiza Kierkegaard? N-am putea spune. Ceva, un *rest obiectiv*, cum ar spune Noica, o voință aprigă de adevăr (adevăr obiectiv – dacă acesta poate exista!), rămâne totdeauna în frazele lui Mircea Vulcănescu. Acest *rest* ține de convingerea filosofului că adevărul nu trebuie să fie numai produsul

Dimensiunea esențială a spiritului românesc, din unghiul filosofiei ființei, este, după Mircea Vulcănescu, omenia. O noțiune de care s-a abuzat, fiind mistificată după 1945, făcându-se din ea un punct central din programul „eticii și echității socialiste”... Vulcănescu îi dă, însă, un înțeles metafizic, socotind-o centrul vital și factorul de cumpănă și înțelepciune a ethosului nostru

gândirii subiective. Tot Noica (omul care vede, ca nimeni altul din generația sa, dedesubturile unei propoziții, ceea ce înseamnă că și în spiritul lui disociativ se ascunde, orgolios, vigilent, totdeauna activ, un *bun rest scolastic*, să zicem astfel, spre a-i parafraza limbajul norocos!), ei, bine, amintindu-și de Mircea Vulcănescu și făcându-i, târziu, spre bătrânețe, un portret admirabil, Noica observă un fapt curios în discursul abundent, disociativ al oratorului: „Își spunea gândul [...] și, în clipa când vroia să se oprească, venea ceva de dindărătul gândului. Nu atât torentul de cunoștințe și gânduri era copleșitor, nu atât revărsarea, cât izvorul. Ceva din neștiutul spiritului nu înceta să se refacă. M-a izbit de la început acest adevăr din el, mai adânc decât el, și nu am întâlnit pe nimeni în viață cu atât mai mult *rest* ca Mircea Vulcănescu”¹. Înțelegem relativ ușor ce înseamnă acest *rest* (ideea, desigur, că un gân-

ditor știe mai mult decât spune, că înțelepciunea cuiva nu se epuizează într-un fragment, într-o idee bine formulată etc.), dar mă gândesc că n-ar fi fără rost să zicem că, în cazul lui Mircea Vulcănescu, *restul* poate fi înțeles și ca voința lui de a da temeinicie adevărului, de a-l scoate din perimetrul pur al subiectivității, de a-i da o mai mare temeinicie, credibilitate, universalitate, pe scurt: de a-i conferi o mai mare verosimilitate.

Asta înseamnă că existențialismul lui Mircea Vulcănescu, fundamentat pe gândirea creștină, nu stă departe de filosofia de școală și că, în discursul său filosofic, axat pe ideea existenței, se agită mereu „un bien-pensant” (împrumut formula din textul lui Noica). Poate că el făcea alergie, cum își amintește tot Noica, „la tot ce este «fluiditate» hegeliană”, dar mai tare, mai impresionantă este voința de a recupera ceea ce este, ceea ce s-a dobandit deja și, încă o dată, dorința lui de a pune ordine în dezordinea proiectelor de care vorbesc prietenii săi. De aici vine, poate, faptul că, în fragmentul citat mai înainte (acolo unde vorbește de *omenia* românească), el numește, printre darurile omului, *incoruptibilitatea rațiunii*. Referință paradoxală pentru că, în principiu, ceea ce reproșează teoreticienii filosofiei ca sistem este tocmai abuzul de raționalitate, dependența de conceptele impuse de școală...

Un exemplu de sistematizare este chiar această schiță fenomenologică (*Dimensiunea românească a existenței*), care încearcă să determine, din direcție existențialistă, ființa „ființei românești” și modul ei de-a fi în lume. I-o dedică lui Cioran și, fără a fi propriu-zis o replică (sau, mai degrabă, numai o replică), este un punct de vedere nou despre spiritul național. Vulcănescu o ia, metodic, de la ceea ce au scris alții înaintea lui despre acest subiect (Drăghicescu, Rădulescu-Motru, Ion Petrovici, Pârvan, Ovid Densusianu, Blaga, Dan Botta, Vasile Băncilă, E. Bernea, O. Papadima ș.a.) și, după ce epuizează punctele de vedere, ajunge la „sensul dimensional al existenței” și

¹ Vezi Mircea Vulcănescu, *Opere*, II. *Chipuri spirituale. Prolegomene sociologice*, ediție îngrijită de Marin Diaconu, prefață de Eugen Simion, București, Editura Fundației Naționale pentru Știință și Artă, Univers Enciclopedic, 2005, p. 1475.

la „Ființa ființei”, apoi la „Firea ca lume și vreme”, despre care mai vorbise în însemnările anterioare. Acum, își sistematizează și își formulează mai bine ideile despre *firea ființei* românești, punând accentul nu pe resemnare, ci pe sentimentul de solidaritate cosmică. Pentru omul românesc, lumea ar fi o carte de semne, un „trepetnic”. Toate lucrurile, întâmplările au un sens:

„Ceea ce domină toată această concepție a lumii românești e, cum vedem, sentimentul unei vaste solidarități universale. Fiecare fapt răsună în întreaga lume, fiecare gest își propagă muzica în tot, așa cum se spune că răsună viorile cremoneze în cutii ori de câte ori cineva cântă pe una dintre ele. Viața unui om e legată de soarta unei stele. Fapta rea a unui om întunecă soarele și luna. Lucrul acesta, pe care cercetătorii etnosului românesc l-au pus mai de mult în evidență, constituie primul caracter românesc important, al existenței privită ca totalitate”.

Pentru a dovedi acest fapt, autorul citează de peste tot, din folclor, din scrierile religioase, din limbajul comun. Ideea de la care pleacă este că limba română exprimă filosofia de existență a românilor, gramatica ascunde gramatica spiritualității și, dacă vrei să afli ceva profund în legătură cu felul cum gândește omul românesc despre *esența lumii* sau despre *moarte, sfințenie*, trebuie să începi cu termeni ca „se duc”, „dincolo”, „mereu”, „nesfârșit”, totdeauna”, care ascund o ciudată alianță între „eleatism funciar românesc” și un „heraclitism tot atât de funciar, în sentimentul neconținutei petreceri a întâmplărilor în lume”. O fi așa? O fi altfel? – îți vine să te întrebi, citind aceste rânduri, frumoase nu atât prin plasticitatea frazelor (cum se întâmplă la Noica și Cioran), ci prin ineditul ipotezelor. Ideea că în spatele unor vorbe atât de banale ca „ba da”, „ba nu” sau în „chip”, „rost” și „soartă” putem desluși metafizica insului românesc, bazată – zice fenomenologul – pe un „personalism teofanic”, nu pe „un personalism energetic”, ne tulbură. Cum traducem aceste formule savante? Ne avertizează chiar autorul, mare scotocitor prin măruntaiele cuvântului și, ca un aruspice trecut prin clasele de filosofie, determină

o filosofie de existență, un destin, un mod de a ghici mersul lumii nu din viscerele unei păsări sacrificate, ci din modul în care se împreună și se izbesc, în interiorul unei sintagme oarecare, silabele. *Personalismul teofanic* sugerează faptul că ființa românească nu pune accent pe lucruri (domeniul performanței *personalismului energetic*), ci pe ființă. De aici ar deriva alte caracteristici ale stilului românesc. De pildă, modul în care se deosebește chipul bărbătesc de cel femeiesc în raport cu lucrurile. Mircea Vulcănescu ne spune că esența „bărbătescului” se caracterizează prin „firea lucrătoare”, iar firea „femeiescului” prin „firea pătimitoare”, situație vizibilă, după el, și în gramatica limbii noastre. Lipsa genului neutru în românește ar confirma ipoteza avansată de filosof că „ideea de existență [la noi] nu s-a constituit aici pe tipul lucrului, ci pe al ființei; iar existența ambigenului ne-a descoperit, în locul esenței de primul tip, o anumită slăbiciune a «bărbătescului» față de starea de mulțime”.

Ce gândesc lingviștii despre această ipoteză? Cum văd ei lucrurile? Pentru mine, critic literar și istoric al ideilor, ipoteza este surprinzătoare, verosimilă, rodnică. Și, chiar de n-ar fi adevărată, este, potrivit vorbei știute, bine găsită, pentru că provoacă imaginația noastră și duce gândul spre un spațiu de profunzime unde genurile limbii și modurile verbului sugerează o relație a omului cu universul din afară. Inventiv, inspirat acest doctor în drept și economie care, meditănd la existență și la însușirile ființei românești, face atâtea disocieri și descoperă atâtea nuanțe ontologice! De pildă, fatalismul pe care îl condamnăm zilnic, pentru că încurajează inerția și împiedică progresul cu orice preț recomandat de personajul lui I.L. Caragiale. *Pentru Dumnezeu!*, ripostează Mircea Vulcănescu, după ce ne-a lămurit cum stăm cu *bărbătescul* și *femeiescul* din noi, cu *personalismul teofanic*, cu lipsa genului neutru, cu *a fi* și *a avea*, cu alianța dintre electism și heraclitism din ființa *Ființei românești*: fatalismul nu este ceea ce se zice că este („indiferență față de condițiile concrete ale faptei”), fatalismul este altceva, mult mai profund, cu rădăcini metafizice: „ca integrare a fapturii în ritmul univer-

sal, socotit ca arătare a voinței dumnezeiești; de unde și caracterul ritualist al făpturii românești, în sens nerealist, derivat și simbolic”. În același sens merge și Eliade, atunci când vorbește de *mitul Mioriței*, tradus de unele minți reducionistas ca o filosofie a capului plecat. Mioritismul ar cultiva resemnarea, abandonul, lașitatea individului în fața primejdiei etc. Greșit, zice Eliade. Este vorba, în baladă, nu de lașitatea ciobanului încolțit de dușmani, ci de revelația morții și, ca soluție de existență, de o nuanță cosmică, de o convertire a tragicului existențial într-o reverie spirituală.

Mircea Vulcănescu folosește, discutând aceste lucruri, o problematică și o terminologie heideggeriană: „ființare”, „existent”, „înființare”, traduse – când e cazul – în vorbe românești. Pe „da sein” (a fi aici, a fi de față, prezență de fapt) îl traduce prin „se întâmplă”, nu prin „are loc”. Se *întâmplă* sugerează, în limba noastră, „a fi în lume”, ceea ce indică o nuanță de intemporalitate și aspatialitate. Nuanță pe care n-o întâlnim în metafizica apuseană, unde omul este legat de timp și de loc. Noi, răsăritenii, zice Mircea Vulcănescu, suntem în univers „din veacuri” și încercăm să ne înțelegem cu el (ideea lui Nae Ionescu despre metafizica răsăriteană). Speculații care seduc, și azi, spiritul nostru și răstoarnă multe din prejudecățile înțelenite.

13. *Ceva despre firea românească. O negație „luciferică” (tăgăduitoare), nu „satanică” (radicală). Sentimentul kairotic la români*

Sunt multe altele de remarcat și de discutat în eseul acestui existențialist care încearcă să vadă adâncimile, nu numai suprafețele (superficialitățile) spiritului românesc. Cu alte vorbe, ne învață să-l citim pe Eminescu înainte de a-l citi pe Caragiale. El pune, de regulă, un semn de in-

terogație cam după toate propozițiile acceptate, canonizate, mitizate ce s-au spus despre psihologia și spiritualitatea noastre. Este românul un spirit contrariant, tăgăduitor, pururi sceptic? Cu alte cuvinte, stă românul mereu în opoziție? Este adevărat că e mereu în opoziție sau, ca Ion Creangă, este „pentru contra”, dar asta nu înseamnă că spiritul lui de contradicție este steril, pustiitor. Dimpotrivă, zice Mircea Vulcănescu, ideea de negație are o rădăcină metafizică, ea *înfînțează*, nu *desfînțează*, e creatoare, nu distrugătoare. Tăgăduirea este relativă. „Ba da”, „ba nu” amestecă

negația cu afirmația, relativizează lucrurile sau, cum spune într-un rând sofistul Noica, „teologizează” judecățile, relațiile dintre lucruri.

Existențialistul Mircea Vulcănescu potrivește bine faptele, contrarietățile din morala colectivă românească, vede partea ei de îngăduință („tăgada activă, împotrivirea etică, ontologică”) și, cercetându-le cu aten-

ție, dar și cu multă imaginație, scoate la urmă din spiritul de tăgăduire a ființei o regulă despre comportamentul omului românesc, bănuir, ieri ca și azi, de superficialitatea lui Mitică, de aflarea în treabă, de oportunismul, în fine, de spiritul de cârtire ușuratic și palavragiu:

„Românul, știe oricine îl cunoaște, este un opozant înăscut. Orișice lucru i-ai propune, tendința lui inițială, ispita gândului lui este să se împotrivescă. Lucru curios, opoziția lui nu desfînțează însă ce neagă, ci creează, alături de ce tăgăduiește, o realitate ce îmbogățește, în loc să pustiască. De ce este spiritul românului negativ? De ce este negația lui eficace? Faptul acesta mare al negației, posibilitatea de a zice nu, de a te opune, este semnul, bariera prin care gândirea occidentală triază posibilitățile de existență de imposibilități și existențele contingente, de cele necesare. Ei bine, această barieră nu funcți-

onează la români în acest sens. Pricina? Negația românească nu are caracter existențial, ci esențial. Românul se opune totdeauna la un fel de a fi, nu la faptul de a fi. El opune deci, totdeauna, unui fel, alt fel de a fi. Nu e deci negativist, ci limitator! Spirit esențialmente concesiv este românul, dacă-i precizezi planul în care îți propui să ai dreptate! Ceea ce nu-ți îngăduie el este să ai dreptate în bloc, sau în perspectiva lui”.

Nu-i unica prejudecată, repet, pe care o răstoarnă, cu multă știință de carte și, mai spun o dată, cu infinită delicatețe și imaginație intelectuală, Mircea Vulcănescu.

Românul *nu nimicește, nu desființează*, spune el, românul relativizează faptele de existență pentru că are o idee mai profundă despre existența ca atare și despre condițiile din interiorul existenței individuale. Negația lui ar fi „luciferică” (tăgăduitoare), nu „satanică” (radicală). A *nimici* ceva (un lucru, o ființă) nu înseamnă a le distruge, ci a le strămuta cu gândul în alt plan de existență. Românul nu crede, la drept vorbind, în inexistență, în imposibilitatea absolută, nu crede nici în *neființă*, care, în

mintea lui, se identifică, în toate ipostazele, cu „o anumită perspectivă de alunecare a ființei de la întreg la concret [...], căderea ființei în existența regională: spațială ori modală sau numai căderea «sub vremi»”. Întrebarea e, văzând această interpretare, dacă, în imaginarul colectiv românesc, moartea nu este mai mult decât *o alunecare, doar o cădere „sub vremi”*, și anume neantul. Speculațiile lui Mircea Vulcănescu par, la acest capitol, mai puțin convingătoare, Eminescu, pe care îl citează, pe drept, pentru a desluși *firea românească*, îl contrazice când este vorba de sentimentul sfârșitului.

Dar *devenirea*, noțiune fundamentală în filosofia existențialistă, „devenirea în lume” ce semnificație are în metafizica românească? Mir-

cea Vulcănescu vede, și aici, caracterul ei „limitator”, „împuținător”, în sensul de purificare: ceva ce se micșorează, pentru a fi mai aproape de esență. Așadar, devenirea în lume, pentru românul care vede în felul lui lumea, este „o împuținare a ființei, o scădere de posibilități, o alegere între a fi așa și a fi altfel și o fixare a ființei într-un singur fel de a fi [...] care consolidează existența concretă”. Este limpede? Nu-i prea limpede. Ce înțelegem este că *devenirea în lume* nu-i un proces dramatic și că el suprimă, cum și precizează Mircea Vulcănescu, sensul

existențial al alternativei. O formulă ca „nu se poate să nu” sau „fie și așa” ar sugera faptul că românii nu cred în imperativul absolut și că, la ei, negația este mai totdeauna concesivă cu faptele. Este *nepăsător* românul, cum s-a spus mereu, este *necalculat*, mereu neîncercător și, din acest motiv, *ironic* față de lucruri și întâmplări? Mai direct zis, e românul ușuratic în viață, e lipsit de sentimentul gravității? Așa s-ar părea, dar în spatele acestei nepăsări este o filosofie serioasă de viață. Mai întâi, explică Mircea Vulcănescu,

Mai întâi, explică Mircea Vulcănescu, românul este conștient că toate sunt vremelnicii și zădărnicii pe pământ și, dacă este conștient de această trecere (devenire), de ce ar trebui să fie serios, grav cu vremelniciile, efemeritățile vieții? Apoi: românul, oponent pe tărâmul ideilor și posibilităților, este nespus de concesiv, tolerant cu faptele

românul este conștient că toate sunt vremelnicii și zădărnicii pe pământ și, dacă este conștient de această trecere (devenire), de ce ar trebui să fie serios, grav cu vremelniciile, efemeritățile vieții? Apoi: românul, oponent pe tărâmul ideilor și posibilităților, este nespus de concesiv, tolerant cu faptele. Morala sa este, atunci, determinată de „ce poate fi, va fi” și *ce nu poate fi acum, aici, poate fi altădată, în alt loc...*

Dar, ne atrage atenția Mircea Vulcănescu, această înțelegere a complexității existenței și această morală care domolește miturile și tocește conflictele (pe scurt: acest sentiment stăruitor de împăcare cu lucrurile din afară) se tulbură și, în locul lor, apare, atunci, un sentiment de pani-

că, un teribil sentiment al urgenței. Urgența de a face ceva, panica provocată de posibilitatea de a rata momentul favorabil. Mircea Vulcănescu îi spune, preluând un concept din filosofia greacă, „sentimentul kairotic”. Intuiție bună, o pagină admirabilă de filosofie morală. Cred că și reală, adevărată. O dimensiune psihologică și spirituală care echilibrează nepăsarea, inerția, resemnarea ce ne culpabilizează. Mircea Vulcănescu justifică bine logica lui „acum ori niciodată”, adică sentimentul kairotic românesc aflat, mai tot timpul, sub vreme:

„Sentimentul acesta acut al istoriei, al prezentului care nu iartă, ci îți cere să intervii «acum ori niciodată», sub amenințarea că altfel pierzi unele posibilități, pentru totdeauna și în chip iremediabil – nu e, în esența lui, un sentiment românesc. El e, cel mult, simptomul unei febre de o clipă, al unui sentiment special că vremea a ajuns la limită, s-a împlinit, ori a unei ispite din afară, care încearcă să scoată din firea lui omul românesc. La această «tulburare de ape», conștiința românească răspunde cu toată inerția reacției sale atenuante și, mai curând sau mai

târziu, apele se întorc în matcă. Omul, ieșit de sub vreme, își reia dialogul întrerupt cu vecinicia. E curios că ideea aceasta a deșteptării, sentimentul acesta *kairotic* de «acum ori niciodată», este o idee care tulbură periodic neamul românesc. Ea se înțește, cu ispita modernizării și a prefacerii lui occidentalizante. Nu e de mirare deci că pașoptismul, plin de ideologia activistă și actualistă a Apusului, reprezintă – fie el nou sau vechi – efortul cel mai coerent pentru trezirea sentimentului gravității existenței și a preluării răspunderilor istorice, consecvent, în aceasta, cu întreaga ideologie care pune în fruntea «Ro-

mânului» lui Rosetti maxima: «Voiește și vei putea!», «Luminează-te și vei fi!». După acest pașoptism, dimensiunea românească a existenței e aidoma unui «somn», din care neamul trebuie deșteptat la «realitatea prezentului». Tema cântecului lui Mureșanu revine aidoma la Alecsandri, în *Deșteptarea României*.”

Numai că sentimentul urgenței și al emergenței în istorie, sentimentul „kairotic”, nu ține mult, semnaleză Mircea Vulcănescu. După înflăcărare, explozie, urmează *somnul* în istorie, care ține

Sentimentul „kairotic” nu ține mult, semnaleză Mircea Vulcănescu. După înflăcărare, explozie, urmează somnul în istorie, care ține mult, cu mult mai mult decât panica și dorința aprigă de a schimba totul, repede și radical. Ne liniștim tot repede și, atunci, reintrăm în inerția istoriei (starea vegetativă, îi spune Cioran). Adică în starea lui „ce-o fi o fi” ori „de ce să ne grăbim, doar nu dau turcii”, „asta e”, „n-a fost să fie” etc...

mult, cu mult mai mult decât panica și dorința aprigă de a schimba totul, repede și radical. Ne liniștim tot repede și, atunci, reintrăm în inerția istoriei (starea vegetativă, îi spune Cioran). Adică în starea lui „ce-o fi o fi” ori „de ce să ne grăbim, doar nu dau turcii”, „asta e”, „n-a fost să fie” etc...

Esul acesta, excepțional sub multe privințe, se încheie, așadar, cu revenirea la *somnul* nostru în istorie. Este evident că autorul n-a avut timp să-l continue. L-a continuat și l-a adâncit, pornind mai sistematic de la construcțiile limbii, Constantin Noica, treizeci de ani mai târziu, în alte circum-

stanțe ale istoriei și cu alt tip de limbaj. El a încercat să dea un *rost* mai bogat, mai adânc acestor reflecții ontologice despre spiritul și sufletul românesc. Filosofia existențialistă, întreruptă multe decenii sub regimul totalitar, revine în forță după 1970, atunci când Noica reușește să publice *Rostirea românească* și, după aceea, *Sentimentul românesc al finței*.

✱

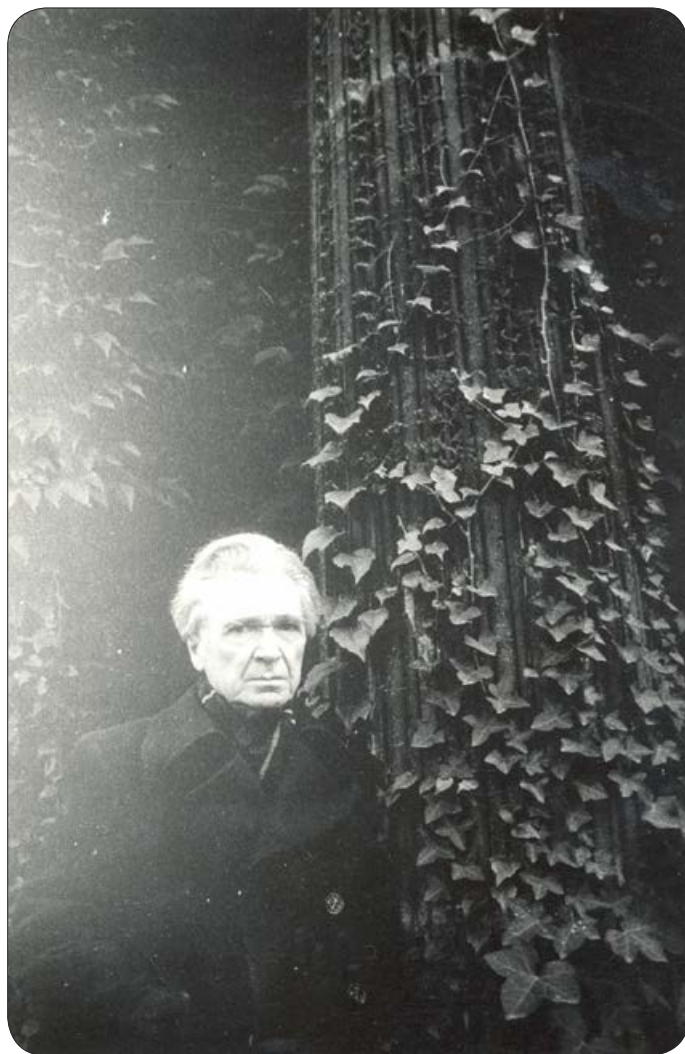
Ce-i curios este faptul că Mircea Vulcănescu nu vorbește, în schița lui fenomenologică, de *adamismul* românesc (de care vorbesc în ter-

meni așa de radicali Cioran, G. Călinescu și alții, raționaliști sau iraționaliști), adică de graba de a începe și de a nu termina lucrurile în viața de toate zilele, dar și în istorie. Nu discută – din unghiul filosofiei Ființei – nici de alte inerții, neîmpliniri, metehne sau virtuți pe care ni le atribuie nouă, românilor, alții sau ni le atribuim noi înșine. Să fie de vină dorința evidentă a filosofului de a reabilita, după apariția cărții lui Cioran, imaginea românității? Este, în mod cert, și această latură, dar este, tot atât de sigur, convingerea lui Mircea Vulcănescu că filosofia de existență a ființei românești nu se poate reduce la o statistică a virtuților și cusurilor omenesti. Virtuțile, ca și neîmplinirile, păcatele, pe scurt mentalitățile – bune sau rele – sunt universale, țin de condiția omului și niciun popor nu poate fi judecat numai prin ele și după ele.

Metafizica pe care o aplică Mircea Vulcănescu tinde să vadă (și reușește, în bună parte) ceea ce se află la rădăcina lor, dincolo de aparențe. Este convingător? Este, oricum, verosimil. Ne place, când îi citim la rând demonstrația, pune *altfel* problemele specificului, nu rămâne niciodată la toate acele propoziții superficiale pe care le pronunțăm toți despre noi înșine sau despre alții, într-o împrejurare sau alta. Nu cred că are totdeauna dreptate, dar, mă întreb, câtă dreptate și cât poți fi de convingător, ireproșabil, când vorbești despre moarte sau când încerci să definești raportul dintre spiritualitate și politică? Totu-i relativ în această sferă de teme, totu-i discutabil. Este românul șmecher, clevetitor, neserios, cum cred cei care îl citesc pe I.L. Caragiale și nu înțeleg sensul ironiei sale? Este, dacă vrei, dar Mitică nu este așa de superficial cum cred ei (Mitică are „părțile” lui de gravitate și profunzime), iar tipologia românească nu se rezumă la Mitică, Lache, Mache...

14. Răspunsul lui Cioran. Regretul că n-a apucat să scrie „complementul negativ al acelei superbe *Dimensiuni*”...

Cioran a citit eseul lui Mircea Vulcănescu și, la 3 mai 1944, îi răspunde printr-o scrisoare rămasă, din păcate, printre hârtiile sale. A fost publicată, în 1996, în „Manuscriptum”, când, evident, Mircea Vulcănescu n-a mai putut s-o citească². Merită s-o reproducem în această scurtă istorie a existențialismului românesc, un curent de idei ce a stat, vrând, nevrând, în forme agravante, sub influența politicului, deși existențialiștii ca atare recomandă, după cum s-a putut observa, primatul spiritualului. Dar n-a fost să fie. Iată ce gândește exilatul Cioran, care trăieș-

² Vezi *Opere*, II, ed. cit., p. 1461-1462.

te, deloc glorios, în Cartierul Latin, despre eseul scris de prietenul său rămas în țară (și încă liber):

„Dacă evenimentele n-ar mai fi așa cum sunt și eu n-aș fi buimăcit de ele, m-aș apuca să scriu complementul *negativ* al acelei superbe *Dimensiuni...*, în umbra căreia puținătatea mea se desfată, neînstare să reziste măgulirii. Cum aș putea asista pasiv la o dedicație înscrisă sub cea mai substanțială tâlcuire a întâmplărilor valahe? Dacă răul din mine va fi odată atât de lucid pe cât a fost binele în tine, mă voi sforța să întunec puțin icoana *Mioriței*, să vorbesc și de galbeaza ei. După ce am citit studiul tău, în acest Cartier Latin în care putrezesc glorios de șapte

ani, îmi ziceam că n-aș avea totuși nimic de adăugat dacă el s-ar fi terminat cu o analiză a adagiului fatal: «n-a fost să fie» – care-mi pare a fi cheia tuturor neizbutirilor noastre și formula în sine a oricărei ursite. De multe ori, în crizele de urât ale inutilității mele pariziene, m-am gândit la tine și-mi spuneam: Mircea Vulcănescu știe toate și este totuși un om împăcat. Tot de

atâtea ori te invidiam, căznindu-mă să descopăr tocirea împăcării tale, rezistența la afurisenie. Se prea poate ca să fi făcut o experiență reușită a lui D-zeu – pe când eu, de câte ori m-am apropiat de El, m-am rostogolit în neprielnicii, iar în biografia Fiului Său m-am oprit la clipa răposării. Cât regret că istoria contemporană s-a interpus necruțător între noi, că n-am avut prilejul des să-mi îndulcesc atâtea răni cu untdelemnul duhului tău!”

Ce frumos, ce ciudat elogiu pe care i-l face negaționistul irepresibil Cioran amicului care, fără să polemizeze la suprafața frazelor cu el, dă altă variantă a problemei. Cioran nu și-a schimbat, desigur, ideile în privința Ființei românești, dar admiră „rezistența la afurisenie” a celui care

il contrazice și regretă doar faptul că acesta n-a avut timp să comenteze o vorbă fatală („n-a fost să fie”), care exprimă scepticismul românesc. Ce s-ar fi întâmplat dacă Mircea Vulcănescu ar fi analizat-o? L-ar fi convins pe Cioran, ar fi scris el altfel despre *Miorița* și despre mioritism? Nici vorbă. Cioran rămâne în continuare (vezi *Cahiers* și toate scrierile sale franceze) de partea „neizbutirilor” românești. Păcat doar că nu și-a găsit timp să scrie, cum zice în scrisoarea reprodușă mai sus, „complementul *negativ* al acelei superbe *Dimensiuni*”...

Cioran revine asupra acestui subiect într-o scrisoare adresată, în 1966, fiicei lui Mircea Vulcănescu, Vivi Vulcănescu³.

Nu și-a modificat sentimentul de admirație (foarte rar și nici statornic în comportamentul lui Cioran), nici ideile despre „blestemul nostru al tuturor”. Un text surprinzător de afectuos, un discurs despre prietenie și un portret rar, în care specialistul în suspiciuni și în îndoieli fundamentale vorbește de „un paradox miraculos, un sfânt

ieșit dintr-o icoană”, în fine, de cineva care „[a] regăsit nevinovăția la extremitățile spiritului”. De precizat: el, Cioran, portretistul de acum, nu găsisse și până la sfârșit nu găsește, în tot ce scrie, decât vinovăție în toate etapele și formele spiritului omenesc. Numai negația este, după el, demnă, frumoasă, curată, nevinovată. Dar iată că în această lume de vinovății grele, fatale și de dezamăgiri deloc miraculoase, există un sfânt cu care nu se înțelege în idei:

„Nu ne înțelegem niciodată asupra rolului sortit țării noastre, căreia, din masochism sau Dumnezeu știe ce, îmi plăcea să nu-i recunosc nici un merit și nici un noroc. Pentru mine, data esențială, conceptul românesc prin excelență era acel de «nenoroc». La el făceam aluzie cu orice

Cioran nu găsisse și până la sfârșit nu găsește, în tot ce scrie, decât vinovăție în toate etapele și formele spiritului omenesc. Numai negația este, după el, demnă, frumoasă, curată, nevinovată

³ Datată 20 ianuarie 1966, scrisoarea a fost publicată în „Revista de istorie și teorie literară”, nr. 3-4, iulie-decembrie 1988; reprodușă în *Opere*, III, ed. cit., p. 1467-1469.

prilej, cu o stăruință care tatălui dumitale nu putea să-i placă. Am revenit la atac într-o scrisoare, ultima pe care i-am scris-o, pentru a-i mulțumi de un studiu pe care mi-l dedicase și în care citea multe locuțiuni autohtone pline de înțeles și de înțelepciune, dar în care – îi spuneam eu – lăsase la o parte pe cea mai importantă, cea mai revelatoare: «n-a fost să fie», și în care eu vedeam rezumatul, formula, semnul ursitei noastre. În această dezbatere în care tezele noastre se înfruntau acum, privind în urmă, nu mai sunt așa de sigur că am avut dreptate. Să suferi până la chin din pricina neînsemnătății istorice a țării tale e o infirmitate de literator, un viciu de scrib. Mircea Vulcănescu, nicidecum expus acestor slăbiciuni, nu prețuia decât valorile intrinsece: că țara lui ori el însuși existau sau ba în ochii celorlalți, asta nu însemna nimic pentru el. Și pentru că era atât de străin de această mândrie de proastă calitate, veți înțelege ușor de ce nu l-am văzut nicio dată nici amar, nici crispat. Cum el trăia *integral* fiecare clipă, orice lucru despre care

vorbea devenea un univers. Extraordinara lui vitalitate transfigura și problemele, și peisajele. [...] Nu pot să mi-l închipui pe tatăl dumitale pradă deznădejzii. Dar, pe de altă parte, mi-e greu să-mi închipui că nu i-a cunoscut chinurile. El, atât de deschis, atât de pregătit să înțeleagă totul, nu era totuși menit, prin firea lui, să conceapă Iadul, și încă și mai puțin să coboare în el. Ceea ce țin să-ți spun e că, dintre toate spiritele pe care le-am iubit și admirat, nici unul nu mi-a lăsat, ca tatăl dumitale, o amintire atât de fortifiantă: ajunge să-mi amintesc de imaginea lui, de o răscolitoare limpezime, pentru ca dintr-o dată

să găsesc un rost nebuniei de a fi și să mă împac cu lumea de aici”.

Splendidă confesiune! Frumoasă dovadă de prietenie intelectuală între doi oameni din aceeași generație care, altminteri, gândesc diferit despre *firea* și rosturile omului românesc în istorie. Nici Noica nu crede altfel despre „natura excepțională a dezordinii” lui Mircea Vulcănescu, nici Mircea Eliade („nestăvilita lui curiozitate, cultura lui vastă, solidă, bine articulată, sau inteligența lui, generozitatea, umorul sau sponta-

neitatea cu care-și trăia credința și iscusința cu care și-o tălmăcea [...] Acest creștin care se situa [...] în universul culturilor tradiționale, era deschis față de orice inovație creatoare, în artă, în sociologie, în economie politică”)⁴. *O natură leibniziană, deschisă, fără margini*, scrie Constantin Floru, coleg de generație (cel care, împreună cu Noica și Mircea Vulcănescu, participă la reconstituirea și publicarea cursurilor de metafizică ale lui Nae Ionescu), despre filosoful care și-a sfârșit tragic viața – în închisorile comuniste –, lăsând

Cu adevărat, autorul Dimensiunii românești a existenței este nu numai un scriitor reprezentativ pentru începuturile filosofiei existențiale, el este, prin calitățile umane și prin destinul său tragic, și un veritabil personaj (erou) exponențial al existențialismului românesc

cu limbă de moarte să nu fie răzbunat. Un filosof, așadar, un filosof al Ființei românești, care și-a trăit până la capăt destinul, împingând nevinovăția, vorba prietenului său, scepticul Cioran, până „la extremitățile spiritului”. În cazul lui Mircea Vulcănescu, extremitățile spiritului coincid cu extremitățile condiției sale umane. Cu adevărat, autorul *Dimensiunii românești a existenței* este nu numai un scriitor reprezentativ pentru începuturile filosofiei existențiale, el este, prin calitățile umane și prin destinul său tragic, și un veritabil *personaj (erou) exponențial al existențialismului românesc*. ■

⁴ Mircea Eliade, *Trepte pentru Mircea Vulcănescu*, în „Ethos”, caiet 4, 1983, reluat în Mircea Vulcănescu, *Opere*, II, ed. cit., p. 1469-1471.

JAIME GIL ALUJA

*Président de l'Académie Royale de Sciences Économiques et Financières, Espagne,
membre d'honneur de l'Académie Roumaine*

Președintele Academiei Regale Spaniole de Științe Economice și Financiare,
membru de onoare al Academiei Române

e-mail: secretaria@racef.es

Apprendre « versus » copier. L'apprentissage en sciences sociales

Abstract

The author of the present article, a specialist in the “economy of uncertainty” suggests a different approach regarding themes and topics in our recent history (Brexit, the rising to power of extremist political parties, unbalanced distribution of wealth etc.). Thus, social problems are discussed and solutions are searched for in the field of exact sciences.

Keywords: economy, the uncertainty theory, social sciences, Physics, entropy

Autorul acestui articol, specialist al „economiei incertitudinii”, propune o abordare diferită a unor aspecte și teme din istoria recentă (Brexit, ascensiunea partidelor politice extremiste, distribuția dezechilibrată a bogăției ș.a.). Astfel, probleme de natură socială sunt discutate și, în același timp, li se caută rezolvări favorabile prin apelul la noțiuni lămuritoare provenite din științele exacte.

Cuvinte-cheie: economie, teoria incertitudinii, științe sociale, fizică, entropie

Dans le passé, l'activité scientifique formalisait le comportement social de façon linéaire, mais la réalité de nos peuples et l'avenir de la pensée humaine ont subi des modifications qui, en général, et ceci nous pouvons le dire actuellement, nous conduisent à des situations inconnues dans le passé.

Si on accepte cette affirmation, une première considération semble nécessaire : *apprendre* du

passé, ce n'est pas même chose que reproduire le passé. Même lorsque, exceptionnellement, la reproduction peut suggérer de l'apprentissage (surtout dans les comportements humains et sociaux) quand l'expérience à reproduire s'est avérée positive.

Cependant, même si on pouvait reproduire la façon d'agir du passé, les circonstances et le contexte d'alors, qui en firent un succès, ne seraient plus les mêmes.

Nous pourrions continuer cette ligne générale de la pensée qui permet des réflexions longues et profondes. Nous avons plutôt préféré, dans le cadre de notre plan initial, de développer une courte analyse des études commencées, pour essayer de briser les liens, qui, malgré les changements survenus pendant les 100 dernières années, demeuraient intacts, empêchant d'ouvrir le passage aux changements des principes de base de la connaissance.

Bien évidemment, le travail qui nous occupe ici ne peut pas prétendre faire une énumération exhaustive de toutes les innovations qui ont eu lieu au cours des 100 dernières années. Un échantillon de quelques unes d'entre elles suffira pour démontrer les lignes de base de notre étude.

Pour cela, nous allons nous placer dans un espace de temps situé à peu près au milieu du siècle étudié, où nous observons dans certains centres scientifiques une sensibilité très forte face à l'absence de modèles capables de traiter les problèmes surgis des nouveaux phénomènes dûs aux changements.

Un de ces centres est inscrit à l'Institut de Technologie de Massachussets où pendant les années 60 du XXème siècle, E. Lorenz (1917-2008)¹ étudiait la modélisation des variations climatiques.

Comme nous savons bien, il rompit la croyance que, « lorsque 2 situations initiales sont proches, les développements postérieurs mènent à des conclusions semblables ». Le résultat de ses travaux fut « La Théorie du Chaos ».

Ce qu'on appela l'effet papillon prit forme : « le simple battement d'ailes d'un papillon à Pékin peut provoquer un ouragan en Arizona ». Ou encore, une petite différence au départ peut mener à des résultats radicalement différents ; ce qui s'exprime d'une manière vulgaire : petites différences dans les causes initiales, grosses différences dans les effets finaux.

Dans le domaine des sciences sociales qui nous occupe, il faut retenir, à notre avis, deux considérations générales.

La première concerne l'obsession des scientifiques dans leur désir de créer et d'utiliser des modèles et des algorithmes déterministes pour décrire les phénomènes et les événements futurs à longue échéance. La seconde qui en quelque sorte découle de la première, est le besoin de chercher des éléments formels pour les traitements de très grands espaces de temps, en dehors du domaine de la certitude et du hasard. Et cela nous porte, comme nous le verrons plus tard, à avoir recours à l'incertitude. Nous maintenons ainsi l'idée que les comportements du passé peuvent servir pour apprendre, mais non reproduire les modèles qui peuvent agir sur le futur.

Est ce que cela veut dire que la révolution scientifique des XVIème et XVIIème siècles avec Nicolas Copernic (1473-1543), Galileo Galilée (1564-1642), Johannes Kepler (1571-1630) et Isaac Newton (1642-1727) a expiré ? Bien évidemment non. Il suffit de penser aux trouvailles de Newton, de rappeler ses lois « générales » du mouvement et la loi de la gravité, pour conclure le besoin d'un renouvellement profond de la connaissance, sans oublier toutefois ce que nous avons appris du passé.

Durant des siècles, l'intelligibilité du monde par la raison a permis non seulement sa connaissance, mais aussi l'avancement de la société vers des objectifs qui nous émerveillent encore aujourd'hui. Rappelons rapidement les développements postérieurs : ceux d'Euler de Leonart (1707-1783), de Joseph Louis Lagrange (1736-1813) et au début du XIXème de Pierre-Simon Laplace (1749-1827).

Evidemment nous sommes conscients que les bons résultats de Laplace ont conduit à des raisonnements extrêmes à cause de leur si souvent prétendue universalité, pour leur déterminisme et pour la réversibilité du temps.

Mais c'étaient d'autres époques. Notre monde, notre société, l'activité sociale heureusement ne marche pas comme un mécanisme d'horlogerie. Même pas les efforts

¹ E.N. Lorenz, *Deterministic Nonperiodic Flow*, Journal of the Atmospheric Sciences, vol. 20, 1963.

des grands scientifiques Josiah Willard Gibbs (1839-1903), James Clerk Maxwell (1831-1879), Ludwig Boltzmann (1844-1906) et autres à la fin du XIXème siècle et qu début du XXème purent comptabiliser le développement déterministe et probabilistique tant à la mode à ce moment-là, pour justifier un prétendu traitement de l'incertain.

Il faut dire que le développement est présent d'une manière ou d'une autre depuis l'époque présocratique, ce qui a favorisé une tension entre la création du savoir et l'idéal humaniste de liberté.

Nous avons souvent fait remarquer que de nombreux scientifiques se sont proposé sérieusement la non validité du *déterminisme* pour l'étude de la société du futur. Cela s'est répété fréquemment au cours des temps, mais à partir de la seconde moitié du XXème siècle, ce fait s'est intensifié. Nous nous limiterons à signaler deux références comme exemples.

La première concerne William James² qui, dans son « Dilemme du déterminisme » faisait remarquer la contradiction entre « choix libre » et « rapport de causalité ». Depuis une autre perspective, Popper³ signalait que « tout événement peut être prédit et expliqué », ce qui montrait une certaine adhésion au déterminisme. Dans un autre passage de son œuvre, il affirme cependant que « le bon sens attribue aux personnes saines et adultes, la capacité de choisir librement parmi plusieurs chemins » ce qui semble montrer un certain éloignement de la linéarité.

C'est ce qui arrive « *mutatis mutandis* » lorsque nous affrontons la *réversibilité*. Si nous essayons de chercher des réponses à l'incopatibilité entre le changement social et la réversibilité temporelle, inévitablement nous pensons à l'œuvre fondamentale de Charles Darwin⁴. Il considère que les fluctuations des espèces biologiques provoquent, comme

conséquence du choix du milieu, une évolution biologique irréversible.

Et c'est dans ce contexte que les apports de Boltzmann se révèlent intéressantes. En effet, comme Ilya Prigogine faisait remarquer, c'est dans « la contradiction entre les lois de la physique newtonienne, soutenues entre autres par l'équivalence entre passé et futur, et toute tentative de formulation évolutionniste qui affirme une distinction entre futur et passé » que l'œuvre de Boltzmann intervient.

C'est alors que surgit la notion d'entropie, qui permet de distinguer, en thermodynamique, les processus réversibles des irréversibles, entre autres. Nous savons tous que c'est le physicien Rudolf I.E. Clausius qui incorpora le mot « entropie » dans le domaine scientifique, pour représenter le degré ou le niveau d'uniformité de l'énergie qui existe dans un système. Dans une première approche, on peut considérer l'entropie comme la différence de concentration d'énergie entre deux points ou deux états d'un système.

Face au thème qui nous occupe, l'apprentissage de l'histoire des cent dernières années, nous pouvons nous demander si l'entropie peut être utile pour décrire l'intensité du changement social entre deux moments de temps : d'une part le passé lointain et l'actualité et l'avenir d'autre part. La réponse est immédiate : plus l'intensité et la direction des changements sont grandes, moins nous aurons de possibilités d'utiliser l'apprentissage historique pour élaborer des éléments théoriques et techniques efficaces pour le traitement de la société du futur.

Le besoin d'un déplacement du concept d'énergie à partir de la physique où il était installé à l'origine, s'impose donc, vers les sciences sociales, objet de notre étude.

Dans ce travail, nous considérerons le terme « énergie » comme « force sociale » ou mieux encore, comme « potentiel d'une

² W. James, *The Dilemma of Determinism*, dans *The Will to Believe*, Ed. Dower, New York, 1956.

³ K. Popper, *L'Univers Irrésolu. Plaidoyer pour l'indéterminisme*, Ed. Hermann, Paris, 1984.

⁴ Le travail de Darwin, *L'origine des espèces*, fut publiée en 1859.

société » à un moment donné. Cela nous permet d'affirmer qu'un *système social possède un potentiel économique qui n'est pas totalement uniforme*. En nous situant dans un domaine plus concret et dit autrement : la distribution de la richesse et du bien-être d'un système n'est pas homogène, et varie, et continuera à varier à l'avenir, pour fluer des groupes humains de plus grande à moins grande concentration.

Et c'est précisément à ce point-là que la question objet acquiert sa majeure signification : en quel degré ou à quel niveau l'apprentissage historique aura-t-il une influence sur un problème social très important comme celui de la distribution de la richesse de ses citoyens ?

Si nous avons une fois encore recours à la physique, nous constaterons que le second principe de thermodynamique nous conduit à la conclusion que « l'entropie

augmente avec le temps ».

Ainsi donc, les différences des niveaux d'énergie tendent à s'égaliser, ce qui dans le domaine social aurait une signification idyllique, puisque une fois l'entropie aurait atteint sa valeur maximale, le système arriverait à un état parfait avec la même bien-être pour ses citoyens.

Il faut tout de même ajouter quelques limitations à ces considérations. La première découle des *enseignements de l'histoire*, qui, avec une certaine cadence, bien que non régulière, se répète inexorablement. Ce sont les causes et les effets des crises économiques.

La plus récente, celle de 2008, est un exemple révélateur du *recul* spectaculaire du processus de redistribution des richesses et du bien-être des

citoyens. Et il faut insister qu'au moins directement, cela est indépendant de l'augmentation ou de la diminution que le Produit Intérieur Brut du système social ait pu subir. La seconde fait référence aux nombreuses modifications des composants de la richesse et du bien-être des citoyens. Il semble qu'il n'y ait pas de doute qu'il existe un profond changement dans l'ensemble des éléments qui forment ce qu'on appelle la richesse et de bien-être.

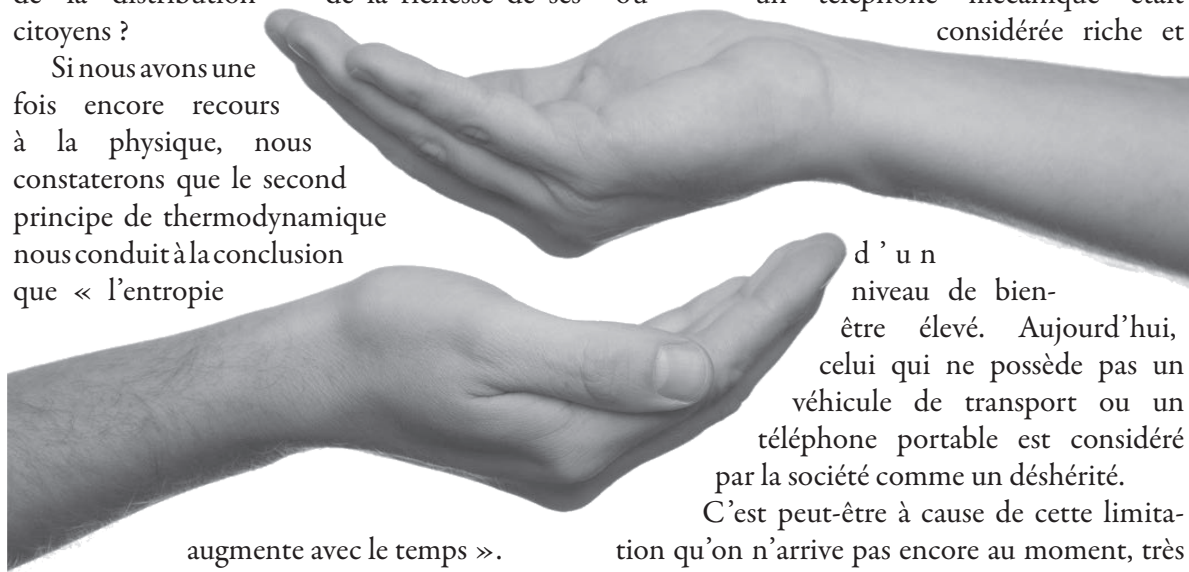
Un exemple très simple suffira pour illustrer ce que nous venons d'exposer : dans plusieurs pays européens, au milieu du siècle dernier, une famille qui possédait une automobile ou un téléphone mécanique était considérée riche et

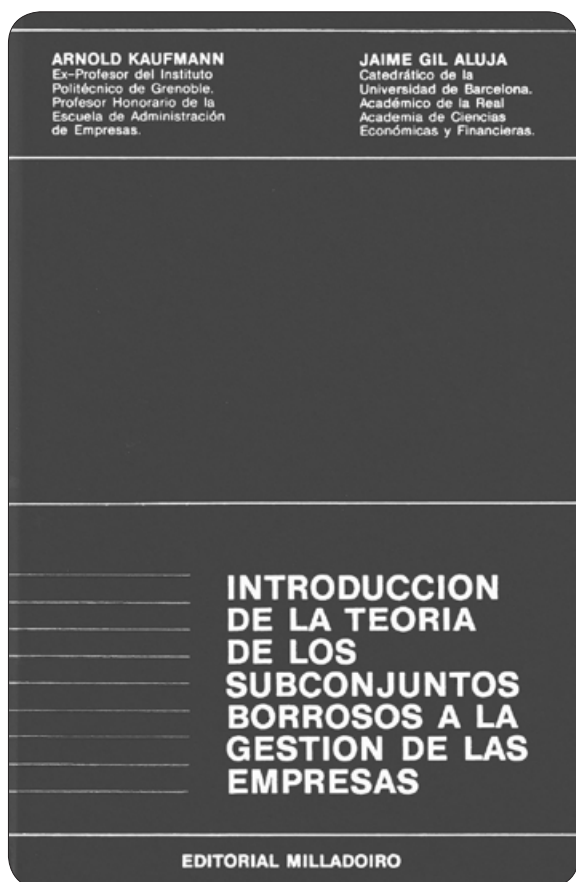
d'un niveau de bien-être élevé. Aujourd'hui, celui qui ne possède pas un véhicule de transport ou un téléphone portable est considéré par la société comme un déshérité.

C'est peut-être à cause de cette limitation qu'on n'arrive pas encore au moment, très lointain, où formellement, le potentiel économique est uniformisé, et par conséquent, dans le cas où il n'y aurait pas de changements, tout processus de développement social serait colapsé. Cette situation est connue dans certains cercles sociaux comme « univers dégradé ».

Et cela est ainsi, car quelles que soient les causes des changements profonds, ceux-ci ont provoqué « une nouvelle structure sociale », d'où une fois encore, commencera un processus de redistribution différent et séparé de l'antérieur.

Nous allons passer maintenant à un autre aspect où la physique peut fournir une orientation concernant les enseignements du passé pour traiter de manière appropriée le

futur des systèmes sociaux basés sur la notion d'entropie.

Nous faisons allusion à la relation entre l'ordre et l'égalité des niveaux d'énergie. Une nouvelle question s'impose alors : de la même manière qu'en physique « à mesure que le désordre des atomes augmente, l'entropie croît » peut-on affirmer que cela se vérifie aussi en les transférant aux systèmes sociaux ? Nous allons le voir avec un exemple très connu.

En physique, on suppose l'existence d'un groupe d'atomes en ordre parfait, même symétrique, si on le désire. On imagine qu'ils se déplacent tous ensemble, uniformément, en avant, en arrière ; d'un côté, de l'autre ; en haut et en bas ; et malgré tout, ils restent en ordre. Dans ce cas irréel, l'entropie ne varie pas.

Mais habituellement, ceci ne se passe pas ainsi, bien au contraire, il y a un désordre qui augmente au fur et à mesure qu'augmentent les mouvements. Etant donné que dans la nature il y a des billions d'atomes qui

se déplacent dans toutes les directions, le désordre est de plus en plus grand. Et c'est ainsi que s'accomplit le second principe de la thermodynamique : l'entropie augmente constamment.

La recherche d'un parallélisme avec les systèmes sociaux exige d'intéressantes méditations que l'histoire des cent dernières années nous fournit convenablement. Si bien, que les sciences sociales ont créé pour expliquer s'il existe ou non une autoorganisation dans un système les concepts de stabilité et instabilité d'équilibre.

Après cette introduction que nous avons jugée nécessaire, nous sommes maintenant en disposition d'incorporer la notion d'entropie dans un système social.

Etant donné une dimension de cette entropie à un moment donné, le système se trouve perturbé par des actions qui provoquent un désordre. Si ces perturbations sont d'un niveau bas, c'est-à-dire, que les « états » demeurent près de l'équilibre, les mécanismes du système lui-même travaillent pour rétablir la position originale : on dit alors, que le système est stable, et l'entropie ne varie donc pas substantiellement.

Mais si la perturbation est d'une nature telle qu'elle provoque que les « états » du système s'éloignent de la position d'origine, il existe alors une instabilité, et les possibles situations futures sont de plus en plus éloignées de celle d'origine. L'entropie du système social a augmenté.

Un phénomène s'est produit dans plusieurs pays de notre Europe. Un phénomène qui surprend les structures les plus traditionnelles : l'irruption de partis politiques dont l'idéal et même leurs activités se heurtent aux équilibres du pouvoir en vigueur depuis plusieurs années. Ils essaient de canaliser les frustrations d'une partie des citoyens vers des positions extrêmes, aussi bien à gauche comme à droite (Podemos en Espagne, Front National en France, par exemple).

On peut alors affirmer que, si le désordre continue, c'est-à-dire avec l'avancement dans

le positionnement de ces noyaux jusqu'à arriver à des cotes élevées du pouvoir, et donc de sa capacité de décision dans des secteurs capables d'influencer les grands thèmes d'état, les changements seraient plus profonds et plus rapides, en augmentant l'entropie comme conséquence du désordre, jusqu'à atteindre, possiblement, un « nouveau ordre », c'est-à-dire une nouvelle possibilité d'équilibre.

De toutes façons, le futur est : soit en revenant à l'équilibre initial, soit en trouvant un nouvel équilibre, ce qui remettra en évidence la stabilité ou l'instabilité du système.

Deux concepts bien connus et employés dans nos travaux prennent ici une importance fondamentale : le degré ou niveau (l'intensité) de la perturbation et l'incertitude de savoir lequel des équilibres rompra la perturbation (stable ou instable).

D'une première et seulement d'une première approche dépendront de ces deux concepts que l'apprentissage du passé aie une utilité pratique pour le traitement du futur.

Une fois encore, nous remarquons que l'entropie nous permet de différencier les situations sociales stables, avec réversibilité, étant donné que l'éloignement des positions d'équilibre reviennent à leur position d'origine (entropie constante), des situations sociales instables, caractéristiques des processus irréversibles, lorsque la séparation des positions d'équilibre s'éloigne toujours plus du point de départ (l'entropie existe).

Il y a 150 ans déjà, Clausius⁵ signalait que dans un système isolé, l'entropie augmentait si le processus était irréversible et qu'elle se maintenait lorsque les processus étaient réversibles. Une fois encore, le phénomène de la réversibilité revient, dans notre cas, dans les systèmes sociaux.

Malgré ce que nous avons signalé, les positions des scientifiques concernant l'évolution des systèmes ne coïncident pas.

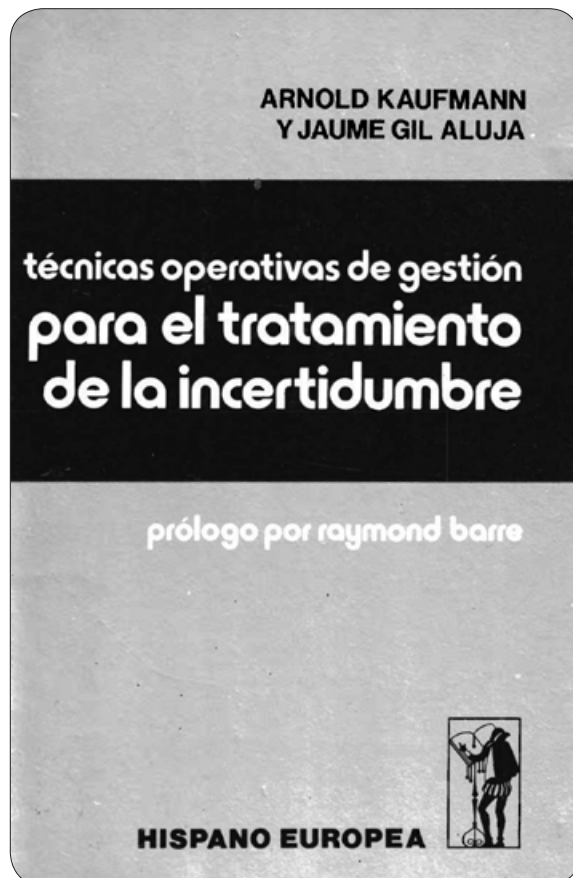
⁵ On peut consulter à ce sujet la web page de l'Académie Royale de Sciences Économiques et Financières : www.racef.es.

Et c'est maintenant le moment de nous positionner par rapport aux conclusions des travaux de Boltzmann et de Darwin, car, si pour le premier les processus conduisent à l'uniformité, pour le second, l'évolution conduit à de nouvelles structures autoorganisées.

À notre avis, les systèmes sociaux sont un clair exemple de la création de nouvelles structures à partir de situations d'équilibre rompues à cause de l'instabilité produite par la disparition d'un « ordre établi ».

Ce que nous venons de décrire se heurte, comme nous l'avons fait remarquer à plusieurs reprises, aux propositions fréquemment établies dans les études du domaine des sciences sociales.

Dans les études, sauf exception bien sûr (nous en avons fait mention de quelques unes), on a l'habitude d'établir des simplifications qui présentent une réalité inexistante en mettant en évidence ce qui est certain, ce qui est permanent, ce qui peut être traité au moyen de lois linéaires.

La réalité qui se présente aux citoyens des temps actuels est, cependant, complexe, transitoire, incertaine.

Dès que le mot « futur » apparaît, le mot « incertitude » surgit aussitôt. Depuis plus de 40 ans, nous avons consacré notre activité de recherche à la création d'une structure formelle, pour répondre, à partir d'une perspective scientifique, aux problèmes surgis dans notre monde que les nombreux changements ont fini par rendre incertain. Nous avons, sur ce sujet, publié une trentaine de livres, édité des centaines d'articles et fait des conférences et séminaires dans les cinq continents⁶.

Après de nombreuses années de travail, et face aux difficultés pour compatibiliser une partie des développements conceptuel, théorique et technique avec les structures mathématiques créées pour le traitement de situations incertaines, nous avons pris l'engagement de remettre en question un des principes considéré inamovible dans les mathématiques du déterminisme : « le principe du tiers exclus ».

En effet, Aristote déjà (348-322 av. J.C.) signalait : « une simple affirmation est la première espèce de ce qu'on appelle position simple et une simple négation en est une de la seconde classe ». Pour ce qui concerne les choses présentes ou passées, les propositions, qu'elles soient positives ou négatives, sont, par nécessité, vraies ou fausses. Et lorsque les propositions se contredisent en s'opposant, l'une doit être vraie et l'autre fausse.

La pensée des stoïciens se situait sur la même ligne et on attribue à l'un d'eux, Crisipe de Soli (281-218 av. J.C.), l'énoncé dudit principe du tiers exclus (une proposition est vraie ou fausse).

Les épicuriens, avec leur fondateur Épicure (341-270 av. J.C.) à la tête contestèrent avec

véhémence ce principe, en alléguant qu'il n'est valable que s'il existe une troisième proposition « tertium non datur » (tiers exclus). Malgré son adhésion au matérialisme, Épicure avait un profond respect pour la liberté, comme il le manifeste lorsqu'il dit que les atomes sont libres et se meuvent spontanément. La proximité de cette pensée avec le « principe de l'incertain » de la mécanique quantique est évidente.

Vingt-deux siècles après, Lukasiewicz⁷ reprend l'idée épicurienne pour énoncer son « principe de valence » dans lequel il soutient qu'il y a des propositions qui ne sont ni vraies ni fausses, mais indéterminées : chaque proposition a une valeur de vérité (1), de fausseté (0), d'indétermination (0,5), en généralisant par la suite à n valeurs, avec n égal ou plus grand que 2. Le chemin de ce qu'on a appelé les logiques multivalentes est amorcé.

Un demi-siècle après les travaux de Lukasiewicz, Lotfi Zadeh⁸ publie, en 1965, un article fondamental qui donnera naissance à un nouveau chemin pour le traitement des problèmes très complexes qui échappent aux modèles de la certitude ainsi qu'aux stochastiques. Il s'agit de ce qu'on nommera plus tard la Fuzzy Sets Theory.

Quelques années plus tard, les professeurs Arnold Kaufmann et Jaime Gil Aluja incorporent des éléments de basse de Zadeh dans le domaine des sciences sociales.

Neuf livres ont vu le jour à partir de cette collaboration, qui sont les premiers travaux dans le monde sur la nouvelle théorie de l'incertain pour le traitement des problèmes des systèmes sociaux sujets à des grands changements⁹. Cette fructueuse collaboration cessa, en juin 1994, lorsque le professeur Kaufmann décéda. Mais la tâche commencée continua cependant menée par Gil Aluja et ses collaborateurs.

⁶ R. Clausius, Ann.Phys CXXV 1886.

⁷ J. Lukasiewicz, *O zasadzie wyłączonego środka*, Przegląd Filologiczny, 13, 1910.

⁸ L. Zadeh, *Fuzzy Sets. Information and Control*, 8 Juin 1965.

⁹ A. Kaufmann et J. Gil Aluja, *Introduction de la théorie des sous ensembles flous à la gestion des entreprises*, Ed. Milladorio, Santiago de Compostela, 1986.

C'est en 1996, à l'occasion du Congrès International de SIGEF à Buenos Aires, lorsque Gil Aluja¹⁰ essaie d'accepter la position épicurienne de la nouvelle ligne scientifique, surgie de l'article de Zadeh, en énonçant le « principe de simultanéité graduelle » (toute proposition peut être vraie et fausse à la fois, à condition d'assigner un degré à sa vérité et un degré à sa fausseté).

De nombreux scientifiques qui avaient travaillé auparavant dans cette voie, trouvèrent dans ce nouveau principe un point d'appui important et d'autres, qui travaillèrent postérieurement dans ce domaine affirmèrent solidement leurs travaux avec celui-ci.

Depuis la perspective des sciences sociales, les trouvailles de chercheurs comme Rosenfield¹¹ furent importants, car en 1971, il étudia les relations floues ; Kaufmann¹² qui en 1973 incorpora l'opérateur de convolution max-min dans les équations de relations floues ; Sugeno¹³ qui en 1977 s'introduit dans les études des valuations floues, et Zimmermann¹⁴ qui en 1978 développe de nouvelles opérations avec des nombres flous¹⁵.

À partir de ce moment, les nouvelles générations ont pris la relève, en apportant des connaissances originales à ajouter aux éléments théoriques et techniques qui forment aujourd'hui une vraie théorie de l'incertain, capable de remplir les espaces que le

La Bataille de la Somme, blessé allemand prisonnier (1916)
Source : Bibliothèque nationale de France

déterminisme et le hasard n'ont pas pu faire. Et comme d'une part, nous disposons de nos jours, d'éléments formels pour le traitement de l'incertain, et d'autre part, nous sommes disposés à apprendre du passé, le chemin pour pouvoir adopter des décisions correctes pour l'avenir est libre.

Cette disposition n'est pas toujours un acte d'apprentissage réfléchi. Pour le prouver, nous prendrons deux exemples : l'un au début et l'autre à la fin des cent dernières années.

Le premier nous plonge dans le souvenir d'un des épisodes les plus sanglants de la Première Guerre Mondiale : la bataille de la Somme et que

¹⁰ J. Gil Aluja, *Incidents et mésaventures du nouveau paradigme de la théorie de la décision*, Proceedings du IIIème Congrès SIGEF, Buenos Aires, 10-13 novembre 1996.

¹¹ A. Rosenfield, *Fuzzy Grups*, dans *Journal of Mathematical Analysis and Applications*, 35, 1971.

¹² A. Kaufmann, *Introduction à la théorie des sous-ensembles flous à l'usage des ingénieurs*, Masson et Cie Editeurs, Paris, 1973.

¹³ M. Sugeno, *Fuzzy Measures and Fuzzy Integrals, a Survey*, dans M.M. Gupta, G.N. Saradis y B.R. Gaines, Editeurs, *Fuzzy Automata and Decision Processes*, North Holland, Amsterdam, 1977.

¹⁴ H.J. Zimmermann, *Results of Empirical Estudios in Fuzzy Sets Theory*, dans G.J. Klir, *Applied General Systems Research*, Plenum Press, New York, 1978.

¹⁵ J. Gil Aluja, *Prétopologie dans la gestion de l'incertain*, Discours de réception comme Docteur Honoris Causa par l'Université de Léon (Espagne), Ed. Secretariado de publicaciones, Léon, 2002.

James Edmonds décrit comme une « tombe de boue ».

C'est précisément ce que fut la Première Guerre Mondiale pour les millions d'européens qui y perdirent la vie : un piège gigantesque où ils entrèrent au nom de valeurs patriotiques qui n'avaient en réalité rien à voir avec l'enjeu qui se jouait.

Plus de cent ans sont passées et nous craignons que l'image désolée et les semblants inquiets des leaders européens, réunis le 1er juillet 2016 à Thiepval (France) pour commémorer la triste confrontation qui eu lieu sur la Somme, soit le reflet d'une triste réalité : l'Europe est en train d'oublier cette leçon apprise avec le sang, avec le sang de ces millions de morts tombés pendant la Première Guerre Mondiale, et qui renouvela la tragédie avec le sang de 70 autres millions de victimes pendant la Seconde Guerre Mondiale, la plus mortifère de l'histoire.

Mais ce jour-là, sur la Somme, les hommes d'état réunis à l'occasion de ce centenaire n'étaient ni souriants, ni confiants. Le « Brexit » avait anéanti toute satisfaction et c'est un panorama d'incertitudes qui s'ouvrait alors devant eux, devant nous, devant tous les européens. Et voici notre second grand exemple.

La sortie de la Grande Bretagne, la sortie de ce qui est encore le Royaume Uni, ouvre aussi, soyons francs, trop d'incertitudes pour le futur de l'Union Européenne qui, jusqu'à présent, s'était engagée, avec succès, à ne pas renouveler ces guerres continentales (manifestation d'un enseignement). Nous sommes face au défi le plus téméraire pour l'unité eu-

ropéenne de ces 100 dernières années, sur lesquelles nous réfléchissons en regardant l'avenir.

L'histoire nous somme tous à prendre une décision qui, en grosses lignes, se projette en deux grandes possibilités, partant d'une position très proche au débat, s'éloignant au fur et à mesure que le temps passe pour arriver en fin à une position finale très divergente de la première. « L'effet papillon » de la théorie du chaos apparaît très clairement ici, depuis le début du processus. D'une part, nous avons les forces qui parient et poussent pour que la relation entre le Royaume Uni et l'Union Européenne soit la plus amicale possible, tout en admettant que rien ne sera comme auparavant. D'autre part, nous avons d'autres forces, non moins puissantes, mais beaucoup moins pacifiques, intéressées à favoriser un antagonisme dangereux entre l'Union Européenne et la Grande Bretagne, comme à certains moments de l'Histoire passée et qui a abouti à des conflits sanglants.

Du côté de la confrontation, les émotions pèsent, surtout les émotions néfastes, comme celles qui nous ont conduit au boudoir où nous nous trouvons : les tribus, le nationalisme radical, le suprématisme, le racisme...

Mais il existe aussi d'autres forces beaucoup plus rationnelles, mais égoïstes, qui essaient de profiter de la folie séparatiste britannique pour leur propre bénéfice, et qui essaient de s'approprier les investissements que les îles abandonneront afin de s'assurer l'accès au marché commun.

Et cela nous fait comprendre l'insistance de l'Espagne, de l'Italie,

de la France ou de l'Allemagne pour avoir le siège de l'Autorité Bancaire Européenne ou de l'Autorité Européenne en Pharmacie, actuellement à Londres.

Et on comprend aussi et surtout la fuite des grandes banques mondiales de la City Londonienne vers des capitales intégrées dans le marché européen qui luttent pour être leurs nouveaux sièges.

Et il ne serait pas étonnant que d'autres gouvernements européens dussent faire face maintenant à des défis européens comme François Hollande en France, qui a vu comme le Front National de Le Pen a réclamé un autre référendum pour le « Frexit », la sortie française de l'U.E., ce qui signifierait la fin su projet européen.

On dirait que les mêmes populismes européens prennent de la force et grandissent sans limite en Hollande, Autriche, Italie et même en Allemagne, qui parfois semble obstiné à répéter sa tragédie, en oubliant l'enseignement de l'histoire.

Ceux-ci sont des éléments de perturbation brefs et bien sûr incomplets, qui augmentent le « désordre » des systèmes sociaux ; pour les étudier, nous aurons recours à la thermodynamique.

Et si on arrivait à un nouvel équilibre par un de ces deux chemins, l'instabilité produite par le second, résultat de la tessiture de confrontation, serait, au moins apparemment, encore plus inquiétante. Cependant, c'est peut-être ce second chemin où la *théorie de l'incertain* pourrait apporter ses meilleures ressources théoriques et techniques, puisque les décisions adoptées seraient un clair amalgame de composants de subjectivité et de rationalité.

Nous connaissons bien les chemins possibles où peuvent nous mener les décisions des gouvernements de l'U.E. Nous pouvons étudier l'évolution croissante du désordre dans le temps.

Nous disposons des éléments théoriques et techniques du domaine de la théorie de l'incertain, capables d'un bon traitement de ces nouvelles réalités.

C'est pourquoi nous devrions d'éviter de prendre le faux chemin et de nous transformer, chacun dans son propre domaine d'influence, en agent de la paix, pour l'unité européenne et la réconciliation avec les britanniques. En citant le grand poète de l'empire britannique, Rudyard Kipling : « Ne cherchons pas plus de haine que celle qu'ils ont pour nous ».

J'aimerais que nous puissions agir, parler, écrire, influencer, et faire tout notre possible pour convertir la sortie de la Grande Bretagne de l'Union Européenne en une autre opportunité pour l'Europe. Conjurons-nous pour que, à l'abri des enseignements de l'histoire et en utilisant ce que nous avons appris des nouvelles recherches de nos scientifiques, les négociations ne soient pas une sortie, mais un temps amical d'attente pour une réintégration définitive des britanniques européens (qui seront bientôt en majorité, vu le vote de leurs jeunes) au sein de notre Europe unie, prospère et en paix.

Et cela est possible, grâce au labeur dévoué et au sacrifice de nombreux chercheurs qui ont travaillé, qui travaillent et continueront à travailler pour aider à appliquer la théorie du chaos, les éléments de la thermodynamique et la théorie de l'incertain. Les uns sont connus. Des autres nous ne connaissons peut-être jamais leurs noms. Nous pensons à ceux qui ont pu entre-ouvrir les portes de nouveaux chapitres de la science, pour que d'autres puissent les traverser.

Notre reconnaissance à tous, mais surtout aux anonymes qui n'auront jamais même pas un petit coin dans les pages infinies de l'Histoire¹⁶. ■

¹⁶ J. Gil Aluja, *Genèse d'une théorie de l'incertain*, Discours prononcé au cours de l'acte de la remise de la Grande Croix de l'Ordre d'Alphonse X Le Sage, Ed. R.A.C.E.F., Barcelona, 2000.

VALERIU IOAN-FRANC

Institutul Național de Cercetări Economice „Costin C. Kirițescu”, Academia Română
"Costin C. Kirițescu" National Institute for Economic Research, Romanian Academy
e-mail: cide90@gmail.com

NAPOLEON POP

Institutul de Economie Mondială, Academia Română
The Institute for World Economics, Romanian Academy
e-mail: napoleon_pop@yahoo.com

Ordinea economiei mondiale. Exerciții de resuscitare (I)

.....

Abstract

Armonia ordinii internaționale prezente nu a fost și nu este perfectă, întrucât o ordine consensualizată, formal sau informal, are drept cel mai mare numitor scopurile comune subiecților de drept, adică statele-națiune, la a căror realizare se angajează să participe.

Factorul instituțional rămâne important în stabilitatea ordinii și, mai ales, în „migrarea” acesteia spre o nouă structură birocratică, prin acest proces înțelegând reasezări în interiorul ordinii și/sau transformări care anticipează o schimbare.

Prin ordinea postbelică, au apărut și, ulterior, s-au dezvoltat instituții transnaționale/internaționale, prin care s-au stabilit regulile pentru menținerea stabilității ordinii și chiar pentru a crește calitatea stabilității prin efectele urmărite: pace, atenuarea antagonismelor, evitarea conflictelor armate, finanțarea economiilor pentru proiecte de interes regional/global, creșterea economică sustenabilă prin politici economice adecvate, stimularea comerțului internațional, stabilitatea financiară globală etc.

Cuvinte-cheie: armonie, ordine internațională, factor instituțional

The harmony of the current international order was not and still isn't perfect as a consensualized order, formally or informally, has as the greatest common denominator the common goals of the lawful subjects, that is, the nation-states, in the formation of which they engage to participate.

The institutional factor remains significant in order settlement and especially in its „migration” to a new bureaucratic structure, this process meaning readjustments inside the order and/or transformations that anticipate a change.

Due to the postwar order, there appeared and afterwards got developed transnational/international institutions, by means of which the rules for order establishment maintenance were set as well as those for the increase in the quality of the establishment through the desired effects: peace, softening of antagonisms, avoiding armed conflicts, financing savings for regional/global interest projects, sustainable economic growth through adequate economic policies, stimulation of international trade, global financial stability.

Keywords: harmony, international order, institutional factor

Suntem la momentul în care armonia ordinii în care trăim este pe cale de a fi ruinată. Cauzele distructive ale acestui factor esențial subiectiv care încheagă o ordine sunt mesajele personalităților/elitelor politice sau de orice fel, ajunse în poziții-cheie, racordate în special la frustrările personale, dar, mai ales, cele culese de la cei pe care pretind că îi reprezintă. Că această reprezentare este legitimă printr-un proces democratic sau că ea este (deocamdată) pe cale de a fi legitimată prin valorificarea unei oportunități convenabile pentru a ajunge putere nu mai contează. Vizibile sunt atât o manifestare a nemulțumirii, cât și o escaladare a conflictului în sens larg.

Armonia

Armonia ordinii internaționale prezente nu a fost și nu este perfectă, întrucât o ordine consensualizată, formal sau informal, are drept cel mai mare numitor scopurile comune subiecților de drept, adică statele-națiune, la a căror realizare se angajează să participe. Armonia ordinii prezente nu a exclus cauze majore (criza Cubei, 1962), războaie locale dure (Coreea,

Vietnam), măcar din motivul că un sistem societal închis acumulează tensiuni care trebuie eliberate. În tratatele formale se vorbește despre așa-numita clauză de salvagardare, un fel de reglare de urgență a unei tensiuni acumulate care, chiar conflictuală prin izbucnirea ei, mobilizează resurse politico-diplomatice pentru o soluție convenabilă celorlalți actori. Se restabilește, astfel, armonia până la un nou episod de volatilitate. Pe fondul acțiunii instituțiilor care gestionează ordinea internațională prezentă, în numele actorilor care au achiesat formal

Votul pentru Brexit a deschis o confruntare care determină un efort considerabil pentru a se stabili armonia între mai puține state membre, ele între ele și, respectiv, ele cu Marea Britanie ieșită din UE. Desigur, rămân relaționările comune ordinii internaționale mari, dar armonioase. UE era și sperăm să rămână parte și element de consolidare, în felul ei, a armoniei ordinii mari

la ea sau al celor care se comportă corect, ca și când sunt parte în interiorul ei, observăm că în Europa, și nu numai, dar mai ales pe acest continent, noul val de extindere a modelului societal occidental dominant a ajuns la limita beneficiilor așteptate. România își dorește să se bucure de armonia ordinii existente, dar în realizarea așteptărilor benefice (apartenența la NATO, la UE, instrumente ale ordinii) reverberează la mișcările unor realități apărute în state partenere.

Ordinea „restrânsă” în interiorul ordinii internaționale, cum este UE, se confruntă

pe două fronturi care reprezintă amenințări la propria sa existență. Votul pentru Brexit a deschis o confruntare care determină un efort considerabil pentru a se stabili armonia între mai puține state membre, ele între ele și, respectiv, ele cu Marea Britanie ieșită din UE. Desigur, rămân relaționările comune ordinii internaționale mari, dar armonioase. UE era și sperăm să rămână parte și element de consolidare, în felul ei, a armoniei ordinii mari.

Un alt front actual este cel deschis de Ungaria și Polonia (și este posibil de un Visegrád 8), țări admonestate de UE, ca bloc, pentru acțiuni considerate nedemocratice. Confruntarea declanșată poate merge până la blocarea participării Poloniei cu vot la procesul decizional, Ungaria și Cehia mergând pe același drum periculos pentru armonia UE. Situația este complexă, după cum afirmă George Friedman¹, întrucât, în timp ce un stat membru se extrage din UE prin proprie voință, UE pare că – în respectivul caz – împinge în afara ei un număr semnificativ de state din Estul continentului, devenite membre de mai puțin de două decenii. Motivul: *încă există diferențe mari de cultură politică față de bloc.*

Dacă pe primul front, cel al Brexit-ului, există problema atingerii suveranității în

probleme sensibile, pe care statul-națiune dorește să le rezolve cum crede, și nu după o rețetă impusă, pe „frontul de Est” se manifestă idiosincrazia la democrație și se dorește, parcă, o izolare față de acest fenomen, prin rigorile instrumentelor/tratatelor de aderare, într-o primă fază. Ipotezele merg, însă, mai departe. Germania, Franța, Belgia și Olanda vor un bloc al lor în cel existent (UE), cu eliminarea statelor din Sudul continentului, pe motivul că ele nu și pot asuma responsabilitatea performanțelor slabe (economice, de convergență) ale statelor membre din Sudul și Estul UE. Ipoteze de acest fel se ivesc întrucât Uniunea Europeană nu este un stat-națiune (uniune politică) și, ca urmare, ea funcționează prin procese/proceduri acceptate, cu caracteristici de flexibilitate cu privire la ce anume poate face un stat membru în plan național (din ce în ce mai limitat) și ce se poate face doar în comun. Friedman observă, poate corect, că *UE vrea să fie o entitate unificată, dar regulile care se doresc să o țină legată sunt lipsite de raționalitate geopolitică.* Observația este importantă pentru România, unde efortul de echilibrare socială și politică internă, prin dreptul suveran de a legifera, este interpretat ca o îndepărtare de la valorile modelului, dar dă apă la moară expunerii geopolitice a României.

Fondatorii UE au avut structuri instituționale diferite și au încercat să se armonizeze cu acestea, pe teme de democrație, intervenția statului, justiție etc., dar plecând de la variațiunile în care era înțeles liberalismul. Ulterior, membrii vechi au trecut la armonizarea noilor veniți din Est, dar cu istorie și cultură politică diferite. În prezent, generațiile cu care a fost făcută prima armonizare, cea de pregătire pentru a fi membri ai UE și, apoi, ca membri, nu mai există. A venit timpul să se pună trecutul la locul său. Ceea ce miră la noua generație este că, prin acțiunile de dezarmonizare (antisistem), denotă că „îi este dor de trecut”. Este curios de unde vine acest sentiment, dar există explicația revigorării unui

Uniunea Europeană nu este un stat-națiune (uniune politică) și, ca urmare, ea funcționează prin procese/proceduri acceptate cu caracteristici de flexibilitate, cu privire la ce anume poate face un stat membru în plan național (din ce în ce mai limitat) și ce se poate face doar în comun

¹ George Friedman, 2017, decembrie 13, "Europe's Era of Harmony is Over", GFF Weekly, <https://geopoliticalfutures.com/europes-era-harmony>.

tip de sferă de influență. Oricine are dreptul la idiosincrazie, dar acest lucru nu ajută ca UE să le mențină împreună, ceea ce îndepărtează de matricea armonizării. S-a acutizat conflictul dintre principiul autodeterminării naționale și cel al armonizării. Prin cine? Prin cei care au început să creadă că primul principiu este mai tare, dar nu realizează începutul izolării tocmai în familia în care au crezut că trebuie să intre. Transpare la început, pentru a deveni apoi o convingere, identitatea. În fond, se dorește ca fiecare stat să fie unic într-un anume fel sau în felul lui, punând sub presiune (cazul tuturor statelor membre ale UE) rigorile fondatoare.

De aici apare întrebarea: drumul gândit de UE pentru armonia continentului rămâne valabil în forma aceasta sau are șansa de a fi regândit conform scenariilor cunoscute?

Distrugerea

Joseph Essertier² pune în oglindă două situații ale *expansiunii totalitarismului de stat*, una interbelică și alta a timpurilor noastre. În primul caz, referirea este făcută la cuvântările înflăcărâte ale lui Hitler pentru germani, dar și inflamatorii pentru restul Europei.

Un mod de a reacționa al premierului Marii Britanii, Neville Chamberlain, care s-a oferit să se întâlnească cu Hitler, a dus la Acordul de la München, semnat de Hitler, Mussolini și Daladier, prin care o parte a Cehoslovaciei a fost

cedată Germaniei (1938), în credința că pacea se va restabili. Cehoslovacia s-a simțit trădată, iar Chamberlain a fost ovaționat acasă, pentru că a restabilit pacea „cu onoare”... Pace pe care a crezut-o bună pentru vremurile de atunci. Ce fel de pace a urmat este un fapt bine cunoscut.

Încercând să tragă învățămintele primei situații, se zădărește că o

Essertier avertisea nouă farsă din care lumea, se pare, s-a trezit poate avea o altă versiune contemporană. În contextul tensiunilor create de Coreea de Nord – prin experimentele nucleare și cu rachetele balistice purtătoare de focușe nucleare –, Essertier întrevide o posibilă nouă cale spre pace (în prezent), prin planul Moon-Putin, față de care mulți rămân tăcuți, ca și în urmă cu 80-90 de ani, când Hitler era în plină ascensiune.

Planul Moon-Putin a devenit cunoscut în septembrie 2017, la Vladivostok, când Rusia și Coreea de Sud au identificat nouă punți/proceduri de cooperare între cele două țări, via Coreea de Sud: transport de gaze și electricitate, căi ferate, șantieri navale, trasee maritime, agricultură, pescuit, creare de locuri de muncă. Speranța este de a introduce și lega Coreea de Nord într-o vastă infrastructură economică, prin conexiuni ajungând în China și Japonia, Uniunea Economică Eurasia etc. Planul este cvasiglobal, dar Coreea de Nord, spune Gavan McCormack³, *va accepta garanțiile de securitate*

² Joseph Essertier, 2018, ianuarie 8, *North Korea: The deafening silence around the Moon-Putin plan*, CounterPunch, <https://www.counterpunch.org/2018/01/08/north-korea-the-deafening-silence-around-the-moon-putin-plan>.

³ Gavan McCormack, 2017, noiembrie 15, "North Korea and a Rules-Based Order for the Indo-Pacific, East Asia and World", *The Asia-Pacific Journal*, <https://apjjf.org/2017/22/McCormack.html>.

ale celor cinci (Rusia, China, cele două Corei și Japonia – n.n.), va stopa testele nucleare și va îngheța programul său nuclear? Va obține ceea ce își dorește, relații normale, prin încorporare într-o grupare regională vastă, i se vor ridica sancțiunile, își va normaliza relațiile cu vecinii, fără a se preda?

Planul poate avea un potențial de armonie în care și SUA să fie interesate și, parafrazându-l pe Chamberlain, s-ar putea spune: *Pactul s-a încheiat, problema este soluționată*. Intrigă tăcerea din jurul acestui plan, spune Essertier, odată ce ziaristi din Japonia și din țările vorbitoare de limba engleză, formatori de opinie globală, nu l-au menționat în niciun fel. Desigur, întrebarea este: *Ce poate urma?*

Lecția primei situații, a *expansiunii totalitarismului de stat* în liniștea așternută după Acordul de la München, poate duce, însă, nu la pace, ci tocmai la a se conferi Coreei de Nord mai multă putere, recunoscută prin cooperare de bună-credință, oferită de mari puteri, consimnată în acorduri. Avem exemplul trecut și prezent al nerespectării acestora.

Până aici, totul pare corect în modul în care Essertier privește lucrurile și modul în care face analiza. Lecturarea articolului său, destul de consistent în date și fapte, avertizează asupra altor evenimente în lanț, de la Războiul celor două Corei cu interferența SUA și ONU: tensiunile, grave și prelungite în timp, existente între cele două Corei și reverberațiile lor în lume.

Concluziile desprinse de Essertier, inspirate și de analizele lui Gavan McCormack, nu credem că pot fi ocolite cu ușurință. Le redăm însă într-o scară care ne pune la încercare:

a) *Politica postbelică a SUA*, „a ușilor deschise”, nu a exclus violența, ambiția și chiar lăcomia. În context, planul Moon-Putin poate fi îngrijorător pentru Pentagon, întrucât are ingredientul care ar pune capăt ideologiei liberale, care conduce lumea spre crize, deci la atacuri asupra armoniei ordinii;

b) *Planul Moon-Putin* trebuie privit prin prisma efectelor asupra lumii de azi. El are potențialul de a altera (în mod radical, spune

Essertier) sistemul global actual, prin alternativele economice și de cooperare regionale în blocul comercial asiatic. Acesta reclamă preeminența ajutorului reciproc, cu excluderea unor dușmării istorice. Planul este și una dintre puținele opțiuni pentru o alternativă pragmatică și pacifistă la politica SUA – menționată mai sus, la pct. (a) –, a aspectelor ei care produc crize, tensiuni locale cu capacitate de contaminare spre alte spații și cu răspuns al altor puteri;

c) Actuala criză produsă de programul nuclear al Coreei de Nord, care susține un proiect militar de forță, invită la a vedea doar două soluții: fie un *Armagedon nuclear*, fie calea pașnică, a doua ducând inevitabil la o nouă ordine geopolitică. *Cale de mijloc nu există! De ce? Din cauza lecțiilor istoriei;*

d) Ca urmare, în prezent nu putem acorda nimănui loc de manifestare pentru concesiile acordate unui dușman, cu credința că așa se va evita un conflict/război. După Essertier, care se referă la ONU, guverne de orice culoare sau intelectuali și activiști (grupare în care identificăm personalități și elite), de la dreapta la stânga se alarmează. „Este unul dintre momentele din istorie când trebuie să ne ridicăm și să contăm”... Pentru destinul nostru (n.n.), afirmă Essertier.

În prezent și pentru prezent trebuie să ne reamintim reacția lui Winston Churchill la ceea ce a declarat Neville Chamberlain, la întoarcerea sa de la Berlin, despre semnarea Acordului de la München: „*Ți s-a dat șansa de a alege între război și dezonoare. Ai ales dezonoarea și vei avea război*”. Reacție emblematică și valabilă pentru orice viitor!

Organizarea instituțională actuală

Factorul instituțional rămâne important în stabilitatea ordinii și, mai ales, în „migrarea” acesteia spre o nouă structură birocratică, prin acest proces înțelegând reșezări în interiorul ordinii și/sau transformări care anticipează o schimbare. Prin ordinea postbelică au apărut și, ulterior, s-au dezvoltat instituții transnaționale/internaționale, prin care s-au stabilit regulile

pentru menținerea stabilității ordinii și chiar pentru a crește calitatea stabilității prin efectele urmărite: pace, atenuarea antagonismelor, evitarea conflictelor armate, finanțarea economiilor pentru proiecte de interes regional/global, creșterea economică sustenabilă prin politici economice adecvate, stimularea comerțului internațional, stabilitatea financiară globală etc. Fiecare dintre domeniile de acțiune menționate este gestionat de o instituție cu vocație cât mai „universală” (inițială sau în devenire, prin deschiderea către noii membri state-națiune), prin participarea reprezentanților desemnați la deliberările organizate de structurile interne ale respectivelor instituții.

ONU (prin *summit*-ul de securitate), FMI, sistemul Băncii Mondiale, GATT 1949 devenit OMC, grupările de tip G-7, G-20, conferințele internaționale instituționalizate etc., toate au rolul de a gestiona ordinea internațională în care trăim. Pe parcursul funcționării acestor instituții s-au ridicat voci despre reformarea sau, uneori, despre legitimitatea lor, cauza fiind calitatea în degradare a performanțelor așteptate de la acestea, ceea ce le-a făcut mai vulnerabile

și ineficace în fața unor realități sau riscuri care intrau în competența lor de acțiune. ONU și FMI au fost ținte ale unor reforme structurale impuse, de exemplu, de ineficiența programelor de dezvoltare (în cazul ONU) sau de ineficiența unor programe de reechilibrare și stabilitate economică (în cazul evaluărilor și rețetelor promovate de FMI).

Interacțiunea instituțiilor sociale (OMS, OIM), economice și financiare internaționale cu omologii instituționali naționali a permis ca, după o perioadă relativ zbuciumată (1950-1980), caracterizată prin incompatibilități și incongruențe, să se parcurgă, în cadrul ordinii asigurate, drumul spre Marea Moderație.

Expansiunea, extazul și chiar euforia mediului economic și financiar, manifestarea lor și în plan transnațional, prin interdependențele obiective create de globalizare, au vulnerabilizat instituțiile, în sensul unei „lăsări de gardă jos” și a osificării unei credințe false a expansiunii continue, fără riscurile mecanismului de formare de bule. Anul 2008 a demonstrat până la ce pericolozitate poate ajunge o bulă financiară, criza *prime-rate* (acordarea de credite cu garanții mai puține și/sau la o îndatorare mai mare a celor cu venituri mai mici, în ideea că expansiunea economică va continua) și multiplicarea vehiculelor financiare (un amestec straniu de instrumente sigure de tezaurizare/investiții cu altele de mare risc, vândute la pachet

de instituții financiare de renume), consemnând limitele unei euforii care au putut distruge instituții sistemice naționale și transnaționale. Că unele au falimentat, că altele au fost salvate – cum și de ce nu mai contează! Dar ceea ce a modificat ordinea unei lumi aflate în lumina rampei Marii Moderații a fost căderea ei în obsesia riscurilor, de altfel cunoscute și înainte. Grozăvia crizei financiare din 2008-2012 a ridicat la cele mai

*Grozăvia crizei financiare
2008-2012 a ridicat la cele
mai înalte cote necesitatea
gestionării riscurilor de
orice fel, iar acest lucru
nu s-a cantonat numai la
domeniile-cauză, ci și în
recompunerea intereselor
marilor actori globali*

înalte cote necesitatea gestionării riscurilor de orice fel, iar acest lucru nu s-a cantonat numai la domeniile-cauză, ci și în recompunerea intereselor marilor actori globali.

Protecția proprie și/sau expansiunea pe contul slăbiciunii celorlalți au devenit fervente odată cu atingerea instituțiilor internaționale, fiind menite să aducă stabilitate și sustenabilitate economică și financiară globală, punându-se problema de a găsi ce anume au greșit acestea: FMI prin propunerile de austeritate prost calibrate la realități și necesități; OMC prin liberalizările continue ale fluxurilor de bunuri și servicii până la schimbarea sensului și/sau a beneficiilor comparative și competitive. În mod

evident, ordinea se pune în mișcare spre căutarea unui alt echilibru, care să se potrivească cu mai mulți, dar și mai diferiți.

Instituțiile internaționale ale prezentei ordini internaționale au fost cu un pas înaintea corespondenților lor (naționali, palizi, fără vlagă), întrucât conceptualizarea lor a dat deoparte natura liberală a ordinii internaționale în dezvoltare și au promovat liberalizarea economică în sens larg din 1945 încoace, camotor al globalizării. Creșterea protecționismului național, sprijinit de populism, va influența sigur înseși instituțiile internaționale și, implicit, ordinea internațională liberală.

Se spune că instituțiile și cultura (primele fiind o reflectare a culturii) stau la baza performanțelor, iar acest lucru este valabil și cu privire la performanța actualei ordini internaționale. Ajungem la personalitățile și elitele care populează instituțiile naționale și internaționale, aflate – din motive de criză financiară și criză a imigranților – sub influența creșterii mentalității populiste și, mai grav, a autoritarismului. Ambii factori sunt riscuri la ceea ce numim stabilitatea pe termen lung a instituțiilor, concepute democratic în lumina preceptelor liberale. Or, acest lucru este pe cale să schimbe sensul ordinii internaționale, al modului ei de funcționare și, de ce nu?, al performanței în realizarea scopurilor acesteia, în care statele au investit încredere.

Ciclurile electorale

Ciclurile electorale sunt cele mai efervescente momente în interacțiunea umană, alegerea noilor guvernanți (legiuitori și executivi) venind în mod necesar cu programe care doresc să disloce, chiar să șocheze, un cadru aflat în vremelnică stabilitate în cele mai multe domenii. Viteza transformărilor, și nu neapărat calitatea profunzimii acestora, este impusă de oameni/politicieni care sesizează noile oportunități facilitate de alte evenimente. Acestea, de regulă, deranjează în mod capital confortul cetățeanului, stabilit ca o consecință a unui contract social între el și Stat/guvernanții politici. Ieșirea din

Pe tema globalizării (sau nu), manifestările populiste și radicale din Europa au devenit mai mult decât evidente, ca urmare a ascensiunii în parlamentele naționale și chiar în Parlamentul European (2019) a unor formațiuni politice clădite pe insatisfacția socialului

„problematică” sau „moștenirea” grea a crizei financiare a determinat o rapidă și complexă schimbare a ideilor care ar trebui să conducă națiunile.

Ce poate fi mai interactiv uman, în cadrul ordinii societății, decât *un moment electoral*, fie că vorbim despre alegeri locale, parlamentare sau prezidențiale? Momentul apropierei unor alegeri a devenit, în ultimele trei decenii, nu numai cel mai emoțional-subiectiv aspect în comportamentul uman, dar el a dobândit și reflexii aproape globale. Dacă în perioada de până la căderea Zidului Berlinului atenția era concentrată asupra alegerii președintelui SUA, a secretarului general al PC al URSS și ceva mai puțin asupra reformelor din China sub Xi Jinping, ulterior a devenit de mare interes și ceea ce se întâmplă în Europa Occidentală, mai ales în Germania și Franța.

Predictibilitatea și stabilitatea unor guvernanțe sub De Gaulle sau Konrad Adenauer s-au estompat treptat, pentru ca, ulterior, anticipațiile și așteptările să fie puse mereu pe seama rezultatelor alegerilor pentru președintele Franței și pentru cancelarul Germaniei. Mai mult, cu aproape un an înainte de alegeri, în mai toate țările cu democrație consolidată sau emergentă parcă totul îngheța și toți se gândeau numai la cine va putea câștiga sau recâștiga alegerile.

În ultimele două cicluri electorale, *establishment*-ul din țările dezvoltate a ajuns cu sufletul la gură din cauza tendințelor populiste sau radicale (cum au fost cele din Franța și din Olanda în 2017). Pe tema globalizării (sau nu), manifestările populiste și radicale din Europa au devenit mai mult decât evidente, ca urmare a ascensiunii în parlamentele naționale și chiar în Parlamentul European (2019) a unor formațiuni politice clădite pe insatisfacția socialului (câștigători sau perdanți ai globalizării, respectiv ai guvernanțelor naționale), exploatată de modul de gestionare a crizei financiare.

Brexit-ul și alegerea, prin forța voturilor, a lui Donald Trump în funcția de președinte al SUA au zdruncinat *establishment*-ul devenit tradițional în două mari puteri globale, cu apogee în timpuri diferite, dar cu influențe semnificative în „facerea” ultimei ordini internaționale și, posibil, în modificarea acesteia.

Voturile legate de un ciclu electoral sau determinând alegeri anticipate (Marea Britanie după Brexit) și-au extins influența, după cum internaționalizarea a trecut la globalizare. Brexit-ul a întărit procesele de fragmentare în mai toate domeniile și cu predilecție în ordinea europeană a constructului UE. Vorbim despre piața financiară, zona de comerț liber, piața unică a UE și piața muncii. Administrația Trump a extins acest proces, prin lozincă „*America First*”, la nivel global, fiind afectată/amenințată întreaga planetă.

Momentul apropierii unor alegeri a devenit, în ultimele trei decenii, nu numai cel mai emoțional-subiectiv aspect în comportamentul uman, dar el a dobândit și reflexii aproape globale. Dacă în perioada de până la căderea Zidului Berlinului atenția era concentrată asupra alegerii președintelui SUA, a secretarului general al PC al URSS și ceva mai puțin asupra reformelor din China sub Xi Jinping, ulterior a devenit de mare interes și ceea ce se întâmplă în fosta Europă Occidentală, mai ales în Germania și Franța

Retragerea în interior și protecționismul declarativ al SUA au oprit sisteme de relații internaționale bazate pe comerțul cu bunuri și servicii, respectiv acea parte a ordinii internaționale gestionate de OMC. SUA s-au retras din două acorduri transoceanice (TTIP – Transatlantic Trade and Investment Partnership/Parteneriatul Transatlantic pentru Comerț și Investiții și TPP – Transpacific Partnership/Parteneriatul Transpacific), efort greu de compensat prin încercarea Chinei de a prelua steagul continuării liberalizării și multilateralizării în comerțul internațional. Parțial va fi influențată și ordinea financiară globală, sub presiunea reformării FMI (temă revenită mai ales după eșecul programelor de austeritate impuse în contextul asanării efectelor crizei financiare în multe țări europene) și, să nu uităm, a acceptării introducerii yuanului (moneda chineză) în coșul de calcul al DST (Drepturile Speciale de Tragere).

Ultimele cicluri electorale și-au schimbat propria paradigmă, cazul cel mai elocvent fiind rezultatul alegerilor federale din Germania, din septembrie 2017. Joschka Fischer⁴, fost ministru german de Externe, într-un articol cu un titlu surprinzător – "Germany's Grave New World", spune că rezultatele alegerilor din Germania au fost „neasteptate și deranjante”. Faptul că a durat o jumătate de an crearea unui nou guvern a fost de natură să producă modificări în contribuția politică (și nu numai) a Germaniei la actuala ordine globală.

Concluziile sau învățămintele conduc spre un labirint de incertitudini și vulnerabilități – efect al unui ciclu electoral într-o putere economică semnificativă –, tocmai prin modificarea raporturilor de putere a celor mai influente partide germane de după al Doilea Război Mondial.

Luând Germania ca studiu de caz legat de un factor de influență al ordinii internaționale,

există presupuneri că Angela Merkel își va încheia cariera de cancelar cu posibila derivă a unui stat care contează pentru ordine într-un haos politic. Consecințele pentru ordinea Europei sunt ușor de decelat.

Guvernanța

Sub această noțiune sunt captate cele mai semnificative reguli de gestionare, administrative, de conduită, cu referire la apariția și aplicarea politicilor celor mai relevante, care fac funcționale sistemele de operare ale societății umane, la nivel național și global.

Din punctul de vedere al conținutului și al efectelor urmărite, guvernanța cunoaște o globalizare a regulilor, care face posibilă unificarea limbajului în comunicare și comparațiile internaționale în cele mai variate domenii. În înțelesul său comun, *universalizarea regulilor*, mai ales în latura care asigură eficiența și stabilitatea sistemelor supuse guvernării, permite a se susține că fiecare stat-națiune urmărește eficiența propriei guvernante, ceea ce ar presupune și eficiența guvernantei globale. Trebuie admis că aceasta din urmă contribuie la stabilitatea ordinii internaționale/mondiale, la schimbarea ordonată a acestuia prin tranziții *soft*.

Guvernanța globală tinde să răspundă regulilor ordinii internaționale atât timp cât *guvernanțele naționale*, în special cele ale puterilor globale tradiționale și emergente, nu acumulează modificări în ariile și intensitatea de interese, dincolo de o anumită limită, care definesc însăși ordinea existentă.

În afară, însă, de limitele critice ale modificărilor de interese ale puterilor globale, guvernanțele acestora trebuie să armonizeze și provocări ale ordinii existente, considerând, în actualele circumstanțe, că faptul de a nu le trata va pune în pericol însăși schimbarea ordonată

⁴ Joschka Fischer – 27 septembrie 2017, "Germany's Grave New World", *Social Europe*, <https://www.project-syndicate.org/commentary/germany-election-merkel-new-government-by-joschka-fischer-2017-09?barrier=accesspaylog>.

către o altă ordine, în care își pun speranța cei mai mulți.

În mod cert, calitatea guvernantei a avut creșteri și scăderi, ea fiind în corelație directă fie cu o ideologie, fie cu un model societal. Dacă se acceptă că *globalizarea a entropizat ideologiile*, golindu-le de doctrină, și a încercat o uniformizare a principiilor și valorilor care stau la baza modelelor societale, ar trebui să se confirme și că, dincolo de ordinea instituțională internațională, și globalizarea a contribuit la consolidarea neformală a aceleiași ordini. Acest lucru ar putea fi adevărat, în opinia noastră, numai până la un punct, adică la momentul în care unele guvernanțe naționale au considerat fie că globalizarea este pe cale să facă inefficientă guvernanta națională, aceasta fiind depășită în forța ordonatorie de forța globalizării, fie guvernanta națională, în influența sa ordonatorie asupra globalizării, este pe cale să piardă bătălia. Fiind vorba despre calitatea și eficiența guvernantei în general și a raportului biunivoc cu ceea ce numim guvernanta globală, credem că *există un impact al stării guvernantei asupra ordinii internaționale*. Sensul acestui raport conferă stabilitate sau conduce către schimbarea ordinii.

Accesul la resurse și protejarea acestora sunt capitole importante ale guvernantei, iar modul de interpretare a acestei importanțe ține de *personalități și elite*, care, în același scop, modelează sistemul economic și ansamblul social. Ceea ce se întâmplă pe plan național interferează sau intră în conflict cu modul în care alte persoane și elite înțeleg să guverneze.

În studiile noastre cu privire la o viziune pentru Europa și efectele globalizării⁵, ca și în numeroase intervenții susținute în dezbateri naționale și internaționale, am descris evoluția calității guvernantei, pentru a explica nevoia schimbării de paradigmă, cu afectarea

Accesul la resurse și protejarea acestora sunt capitole importante ale guvernantei, iar modul de interpretare a acestei importanțe ține de personalități și elite, care, în același scop, modelează sistemul economic și ansamblul social. Ceea ce se întâmplă pe plan național interferează sau intră în conflict cu modul în care alte persoane și elite înțeleg să guverneze

celor trei componente: *instituții, norme și comportamente*.

Câteva constatări. Prima este că *guvernanta*, împărțind prea multă liberalizare în raportul piață-stat, a provocat cea mai devastatoare *criză financiară*. A doua constatare este că *gestionarea crizei financiare a accentuat direcția greșită a guvernantei*, liberalismului opunându-i-se austeritatea înainte de reglementare. Nu întâmplător vorbim despre o creștere economică autentică, de fapt, revenire, după 9-10 ani de la criza financiară, dar cu perspectiva unei noi crize, reglementarea propusă nefiind finalizată, dar suficient de amendată față de obiectivele ei inițiale. A treia constatare este că *vina scăderii ecoului pozitiv al guvernării în corpul social o poartă globalizarea și/sau integrarea*. Ceea ce este "America First" pentru Trump este cam același lucru și pentru Brexit ("Great Britain first"), această întoarcere de la multilateral spre național având ca efect fragmentarea piețelor și afectarea instituțiilor ordinii internaționale actuale, care le-a unificat în timp prin reguli de guvernanta instituțională comune, negociate și formalizate. ■

⁵ A se vedea studiile aferente anilor 2015-2018 elaborate de autori în cadrul programelor de cercetare multianuale ale Institutului Național de Cercetări Economice „Costin C. Kirițescu” - Institutul de Economie Mondială.

ALEXANDRU DUMITRIU

Ziarist, București

Journalist, Bucharest

e-mail: alexandru.dumitriu.ro@gmail.com

Dialog cu prozatorul Dumitru Țepeneag:

„Caut și eu semne favorabile, încerc să mă arăt optimist”

.....

Abstract

Scriitorul Dumitru Țepeneag se dedică, nu de multă vreme, și artei plastice, realizând, la imprimantă, printr-o insolită tehnică a colajului, lucrări vizuale în „descendența” literaturii sale onirice. Aceste montaje alcătuiesc expoziția *Visez deci exist*, găzduită de Muzeul Național al Literaturii din București. (De altfel, pe copertele numărului curent ale revistei noastre sunt reproduse câteva dintre creațiile prezentate la M.N.L.R.) În acest dialog, derulat prin e-mail, Dumitru Țepeneag vorbește despre tentația onirismului vizual. Sunt discutate și subiecte social-politice, pornind de la alegerile europarlamentare din România și Franța (scriitorul, stabilit în 1975 la Paris, are dublă cetățenie) și ajungând la provocări ale postmodernității, cum ar fi criza migranților, pericolul extremismului, viitorul Uniunii Europene. Între temele atinse de Dumitru Țepeneag se află și ecologia, văzută ca o coordonată esențială în menținerea echilibrului planetar. Dialogul trece și prin literatură, încheindu-se cu o „mutare” șahistă, prozatorul fiind un devotat practicant al „sportului minții”.

Cuvinte-cheie: Dumitru Țepeneag, literatură, artă plastică, onirism estetic, interviu

Writer Dumitru Țepeneag has recently dedicated himself to the visual arts, making - by means of a printer and an unusual collage technique - visual works which stem from his oneiric literature. These collage works make up the *I dream, therefore I am* exhibition, hosted by the National Museum of Romanian Literature from Bucharest. (Actually, the covers of this current issue feature copies of several of the works displayed at the NMRL.) In the following dialogue, via e-mail, Dumitru Țepeneag talks about the temptations of visual oneirism. He also discusses social and political topics, ranging from the elections

„Caut și eu semne favorabile,
încerc să mă arăt optimist”

caiete critice

for the European Parliament in Romania and France (the writer, settled in Paris in 1975, has double citizenship) to the challenges of postmodernity, such as the migrants crisis, the peril of extremism, the future of the European Union. Among the themes tackled by Dumitru Țepeneag is ecology, seen as an essential coordinate for the preservation of the planetary balance. The dialogue also includes literature, and ends with a chess-like move, given the writer is also a devotee of the “mind sport”.

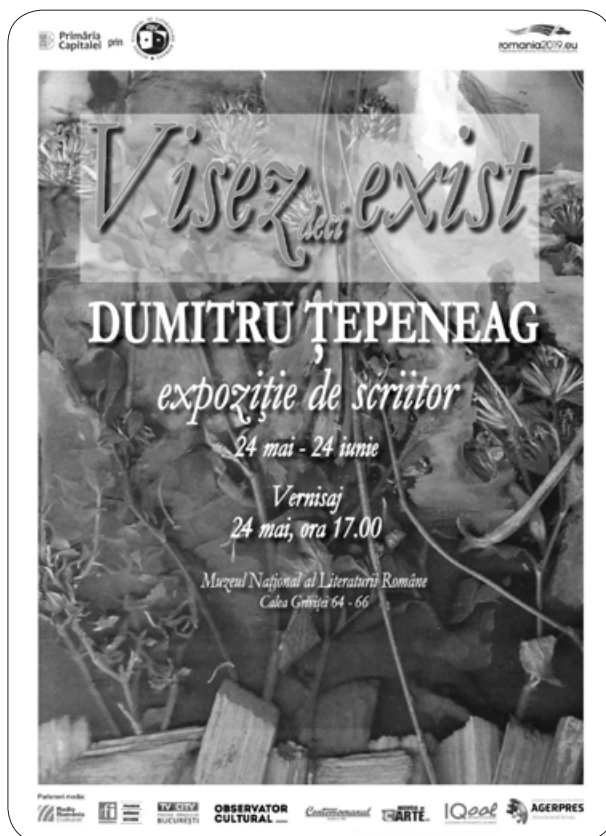
Keywords: Dumitru Țepeneag, literature, arts, aesthetic oneirism, interview

- Stimate domnule Dumitru Țepeneag, între 24 mai și 24 iunie a.c., Muzeul Național al Literaturii Române din București vă găzduiește expoziția de artă plastică Visez deci exist, subintitulată, pe afiș, „expoziție de scriitor”. Folosiți o tehnică inovativă, alcătuind colaje la... imprimantă! Am înțeles că o parte a lucrărilor a fost prezentată, în 2018, la Galeria Institutului Cultural Român din Paris, în cadrul primei dvs. expoziții: Mes rêves (Visele mele). Ce semnifică această creație vizuală „de scriitor”? O acomodare, o împăcare cu postliteratura? O acomodare, o împăcare cu civilizația imaginii? O frondă la adresa postliteraturii și a civilizației imaginii? O reconversie, o redimensionare a onirismului structural?

- Îmi place formularea: împăcare cu postliteratura. Suntem la spartul târgului! Eu așa cred. Dar încă nu conștientizăm.... Bineînțeles, arta plastică e cam în aceeași situație ca și literatura. După inovațiile revoluționare din secolul al XX-lea, nu cred că au mai rămas multe de făcut. Pictura abstractă a intrat într-o mișcare de repetiție nesfârșită, iar reîntoarcerea la figurativ e o dovadă în plus a neputinței de-a găsi ceva nou.

Trebuie știut că eu continui să caut, chiar dacă nu sunt sigur că voi găsi. Aș putea spune că, în ultimul timp, sunt din ce în ce mai sceptic. Dar tot nu mă las! Ce altceva vreți să fac?!

Cu câțiva ani în urmă, mi-a venit o idee: să găsesc ceva nou în producerea imaginii. De ce n-aș folosi imprimanta și la altceva decât la copierea textelor? Așa că am instalat pe ecran tot

felul de elemente: flori, ierburi, fructe, legume, bucăți de lemn, scoici și pietricele. Cu ajutorul lor am compus imagini pe care le putem numi „onirice”, pe linia literaturii mele mai vechi. Sunt oare, într-adevăr, primul care a folosit procedeul acesta?

Poate că vă veți întreba de ce sunt atât de obsedat de tot ce este nou... Păi, literatura, pictura, arta în general n-au înaintat decât grație noului, inovației! Sfârșitul artei asta înseamnă: absența totală a noului.

România nu are viitor decât dacă se integrează cum trebuie în Europa

- Cum ați găsit atmosfera social-politică din România acestui început de vară? La două zile de la vernisajul expoziției Visez deci exist au avut loc alegerile europarlamentare... Participați la scrutine? Ați votat vreodată în România?

- În România lui Ceaușescu, făceam orice numai să nu votez la alegeri. Nu știu de ce se numeau alegeri... Nu aveai de ales. Un singur partid (cu majusculă), un singur candidat. O bătaie de joc!

În România de după, am votat o singură dată. Mă aflu în România când a fost ales Băsescu. Am votat pentru el. Îmi plăcea că fusese marinar, comandant de vapor. De fapt, nu votez decât în Franța. Eu am dublă cetățenie. Aș putea să votez în alegerile din două țări. Dar nu cred că e corect. Nu știu, eu așa cred: votezi în țara unde locuiești, unde îți petreci cea mai mare parte a timpului. În România, în ultima vreme, rareori stau mai mult de o lună.

De altfel, politica mă interesează din ce în ce mai puțin. Mai ales politica din România. Prim-miniștri și șefi de partid acuzați și chiar condamnați la închisoare – nu cred că există multe țări în lume unde să se întâmple așa ceva. M-au bucurat rezultatele la alegerile europarlamentare. România nu are viitor decât dacă se integrează cum trebuie în Europa. N-ar strica să scadă puțin câte puțin și corupția.

Speranța mea e că, din ce în ce mai repede, europenii vor înțelege că viitorul se va decide pe plan ecologic și că specia umană e amenințată. Totul se va decide în următorii zece-douăzeci de ani. După aceea, va fi prea târziu

Clasa politică va evolua, ca și poporul român

- Spuneți, într-un interviu acordat în 1991, că României îi lipsea, atunci, „o adevărată clasă politică”. A reușit România să aibă, în postsocialism, o adevărată clasă politică?

- De atunci au trecut aproape treizeci de ani. Au trecut prea repede? Nu știu... Oricum, situația s-a schimbat. Îmi amintesc că, la primele alegeri după moartea lui Ceaușescu, erau în arenă cam vreo sută de partide. Nici nu-mi venea să cred că e cu puțință! Partidele s-au împușinat destul de repede. Acum n-au mai rămas decât câteva, pe liniile clasice: dreapta, stânga, centru. Am văzut că s-a ivit un nou partid – USR-Plus, agreat mai ales de românii din străinătate, care au votat masiv în favoarea lui. E, probabil, un semn de europeanizare. Populația României mi se pare foarte diferită; și nu numai din punct de vedere etnic, dar și ca nivel cultural sau politic. Clasa politică, firește, e și ea eterogenă. Și mobilă. Oamenii politici continuă să treacă dintr-un partid în altul cu iușeala zglobie a unor șoricea atrăși de mai bine. Dar parcă mai puțin decât înainte. Ce vreți? Caut și eu semne favorabile, încerc să mă arăt optimist: clasa politică va evolua, ca și poporul român.

Ezit să fac pronosticuri

- Cum interpretați rezultatul alegerilor europarlamentare din Franța, alegeri câștigate – e drept, la o diferență minimală – de partidul pe care îl conduce Marine Le Pen? Ce consecințe poate avea, pentru viitorul Uniunii Europene, acest deznodământ electoral?

- În Europa, e o tendință din ce în ce mai vădită spre naționalism. Retragerea Angliei din Uniunea Europeană e o dovadă. În Italia, Ungaria, Austria, partidele naționaliste sunt la conducere. Cauza principală e sporirea continuă a numărului de migranți, de „refugiați”, cum îi numesc cei care, din generozitate, îi acceptă. Majoritatea populației, însă, e împotriva lor.

„Caut și eu semne favorabile,
încerc să mă arăt optimist”

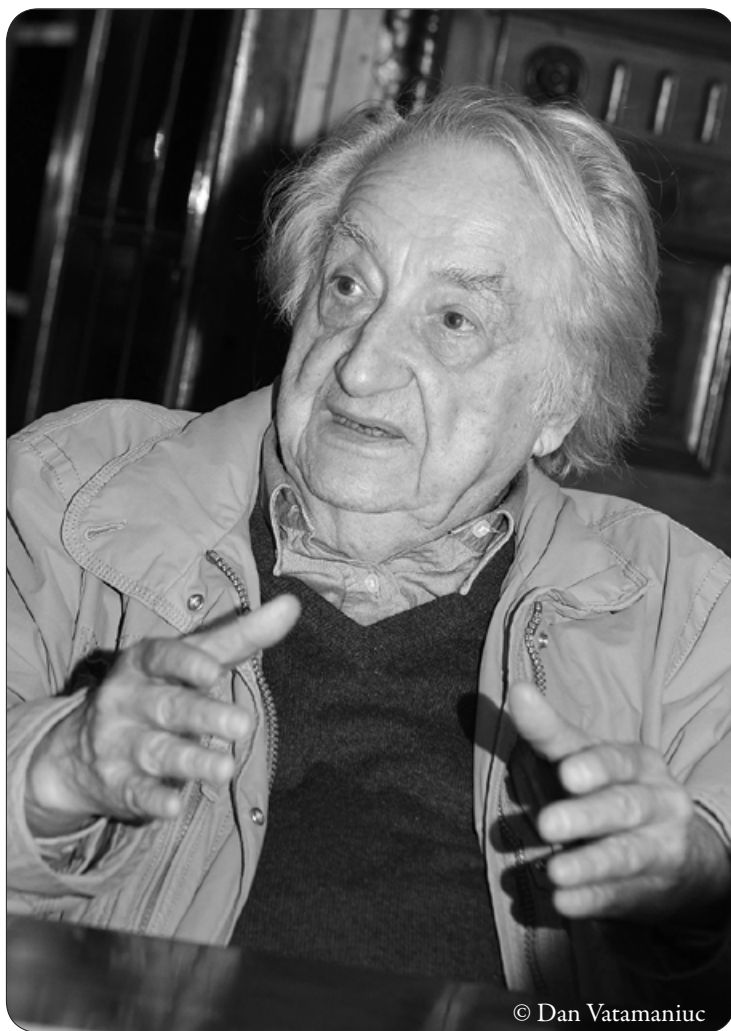
Deși a câștigat alegerile europene, eu nu cred că Marine Le Pen va reuși să ajungă la putere. Reacția de respingere a migranților, din ce în ce mai puternică și în Franța, joacă în favoarea ei, a extremei-drepte. Deși termenul mi se pare din ce în ce mai îndoielnic. Ce mi se pare îngrijorător e că au votat pentru ea populația nevoiașă sau chiar o parte dintre șomeri. Partidele de stânga se află într-o evidentă regresie. În schimb, sunt bucuroși că partidul ecologist (care, după câte știu, nici măcar nu există în România) a progresat puternic. În Germania, la fel. Naționaliștii germani, „grație” isprăvilor lui Hitler, deși au ciulit urechile și au început să miște, n-au obținut încrederea alegătorilor. Dar ei există, așteaptă momentul favorabil.

Situația generală în Europa, din punct de vedere politic, nu e deloc clară. Și ezit să fac pronosticuri. Speranța mea e că, din ce în ce mai repede, europenii vor înțelege că viitorul se va decide pe plan ecologic și că specia umană e amenințată. Proiectele social-politice trec pe planul doi. Mai ales cele pe termen lung, privind schimbarea decisivă a societății. După părerea mea, ecologia e singura care poate lupta împotriva capitalismului de tip american, „trumpist” aș zice, care pune în pericol echilibrul obținut cu atâta dificultate pe plan mondial. Totul se va decide în următorii zece-douăzeci de ani. După aceea, va fi prea târziu.

La întoarcere, Parisul mi se pare și mai frumos

- *A rămas Parisul, în topografia dvs. afectivă, „cel mai frumos oraș din lume”? Cum ați trăit incendiul de la Catedrala Notre-Dame?*

- În mintea mea, într-adevăr, Parisul rămâne undeva foarte sus. Îmi dau seama de asta mai ales

când lipsesc mai mult timp, când călătoresc în afara lui. La întoarcere, mi se pare și mai frumos! Comparațiile îl avantajează. Se știe că, dacă privești mult timp un obiect, să zicem un tablou, pierzi reperele, nu-ți mai dai seama de valoarea lui. Ca să-i apreciezi valoarea, trebuie să vezi și alte tablouri. Parisul e cel mai frumos tablou... Pentru mine. Iar Notre-Dame nu e decât un element din acest tablou. N-a ars decât un pic. Putem spune că tabloul a rămas același.

Ca să fiu sincer: n-am vizitat foarte multe orașe în afara Europei. Orașele americane nu mi plac. Mai degrabă cele canadiene. În Sudul Indiei sunt lucruri interesante de văzut, dar nu în marile orașe, supraaglomerate.

Prefer, oricum, Europa. Ador să mă duc la Praga.

Houellebecq a văzut just în *Supunere*

- *Sejurul dvs. românesc prilejuit de expoziția Visez deci exist a coincis cu vizita Papei Francisc. Ați urmărit itinerariul Suveranului Pontif? Credeți că mesajul de concordie transmis în acele zile de Sanctitatea Sa va avea efecte pe termen lung?*

- Sincer să fiu, m-au interesat mai mult Bookfest-ul și expoziția mea decât Papa, care, desigur, e foarte stimat peste tot în lume. E un papă plin de elan și de cuvinte frumoase. Mai toți îl admiră. Eu sunt ceva mai rezervat. Și știți de ce? Nu sunt de acord cu îndemnul lui, foarte creștinești, de altfel, pentru primirea cu brațele deschise a emigranților. În Europa, bineînțeles. Toți vor să vină în Europa. Nu se duce nimeni în China, iar în S.U.A. e greu de ajuns. Cine sunt acești emigranți? Marea majoritate sunt musulmani din Africa de toate culorile. Ați citit romanul lui Michel Houellebecq – *Supunere*? E un roman de *political-fiction* în care autorul își imaginează Franța năpădită de emigranți musulmani. Chiar și în postul de președinte e ales un musulman. Religia musulmană e dură și aproape la antipodul religiei creștine, cu ajutorul căreia s-a clădit civilizația europeană. Houellebecq a văzut just. Între timp, primar al Londrei a fost ales un pakistanez.

În zilele noastre, ungurii au avut dreptate să se opună năvalei de emigranți musulmani – chemați de Angela Merkel, care avea nevoie de mână de lucru ieftină și nu se aștepta să vină atât

de mulți. Cum să nu aibă dreptate?! S-a uitat că Budapesta a fost mult timp pașalâc; a suferit chiar mai mult decât țările din jurul ei, printre care și România. Occidentalii se fac că au uitat: când sultanul Suleiman a atacat Veneția, Francisc I l-a convins să se ducă spre Sud, spre Peninsula Balcanică, unde rezistența va fi mult mai mică. Sultanul s-a lăsat convins și, astfel, după secole de ocupație otomană, aproape că avem două Europe. De aceea, nu e ușor de omogenizat Uniunea Europeană. Ceea ce e grav, pentru că e nevoie de o integrare sporită a tuturor țărilor, de o coeziune și economică, și culturală, care să îngăduie un nivel de viață cât mai omogen și cât mai ridicat.

De unde să știu care e locul meu în literatura română...

- *Îndepărtându-ne de zona social-politică: vă mulțumește, vă nemulțumește locul pe care îl ocupați acum în literatura română? Sunteți un scriitor împlinit?*

- Nu înțeleg. Literatura română e un campionat de fotbal sau (mai degrabă) de rugbi? Există un clasament? De unde să știu care e locul meu în literatura română... Care e criteriul?

Și de ce nu mă întrebați care e locul meu în literatura mondială?! Căci există și campionat mondial de fotbal! În cazul ăsta, am avea drept criteriu multitudinea traducerilor. Aici stau destul de bine. În franceză, mi-au fost traduse nuvelele și romanele toate, iar, în curând, va apărea și jurnalul anilor '70. În engleză, de asemenea, aproape toate, cu excepția textului în care trec din română în franceză (*Cuvântul nisiparniță*). Am fost tradus și în italiană, germană, portugheză, spaniolă, turcă, maghiară, slovenă, cehă, bulgară, macedoneană. E adevărat că, până acum, n-am fost tradus în polonă și rusă.

Dar mai e timp. După moarte se numără bobocii.

Nu știu ce înseamnă un scriitor împlinit. Adică cel care și-a terminat cariera de scriitor? Am 82 de ani. Vrând-nevrând...

Nu e ușor de omogenizat Uniunea Europeană. Ceea ce e grav, pentru că e nevoie de o integrare sporită a tuturor țărilor, de o coeziune și economică, și culturală, care să îngăduie un nivel de viață cât mai omogen și cât mai ridicat

„Caut și eu semne favorabile,
încerc să mă arăt optimist”

caiete critice

- *Volumul cu care ați debutat (Exerciții, 1966) se vinde, pe site-ul okazii.ro, la 10, 20 și 30 de lei. Care este „cota” corectă a acestei cărți?*

- Probabil că glumiți. Vreți să spuneți că prețul în anticariat stabilește cota unei cărți? Valoarea ei? Sau interesul publicului pentru acea carte? Nu înțeleg această întrebare...

Am pierdut mai mult timp cu șahul decât cu literatura

- *Cum ați câștigat primii bani? Ați mărturisit că, după ce ați fost constrâns să părăsiți România, v-ați descurcat financiar datorită șahului... E șahul o îndeletnicire prosperă? Ce credeți despre cineva căruia nu îi place acest „sport al minții”? Pe cine v-ar plăcea să provocați la o partidă de șah?*

- Am avut, la început, tot felul de burse. Prima dintre ele acordată de filosoful Gabriel Marcel, care era prieten cu Cioran. Locuiau în același imobil. Pe urmă, Robbe-Grillet a reușit să-mi obțină o bursă de la Statul francez. Și Eugène Ionesco m-a ajutat foarte mult: am locuit un timp într-o garsonieră proprietatea lui.

Șahul nu e o îndeletnicire cu adevărat prosperă decât pentru campioni. Nu se

De ce nu mă întrebați care e locul meu în literatura mondială?! Căci există și campionat mondial de fotbal! În cazul ăsta, am avea drept criteriu multitudinea traducerilor. Aici stau destul de bine

compară cu fotbalul sau cu tenisul. E un „sport al minții”, nu al altor părți mai vizibile din corp. Dar m-am descurcat: am predat șahul în școli, am dat și lecții particulare, am scris o carte de șah (*Apărarea Alehin*) și am tradus alte câteva din rusă. Am făcut și multe turnee, printre altele, Campionatul Parisului, dar nu eram un jucător foarte tare. N-am avut niciodată titlul de Maestru. Dar mi-a plăcut să joc. Pot spune că am pierdut mai mult timp cu șahul decât cu literatura. Pare bizar, dar e adevărat! Chiar și acum continui să joc: cu ajutorul ordinatorului. Joc însă din ce în ce mai prost. ■

Iunie 2019

ADINA DRAGOMIRESCU

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” al Academiei Române,

Facultatea de Litere, Universitatea din București

“Iorgu Iordan – Al. Rosetti” Institute of Linguistics of the Romanian Academy, Bucharest,

University of Bucharest, Faculty of Letters

e-mail: adina.dragomirescu@lingv.ro

Limba română în lucrări recente de romanistică

Abstract

În acest articol se arată că limba română a ajuns din nou în centrul preocupărilor de romanistică din cele mai mari centre europene și se prezintă câteva dintre lucrările apărute în ultimii ani în străinătate, în care româna are o pondere însemnată.

Cuvinte-cheie: limba română, romanistică, centre de cercetare

As part of the broader domain of Romance linguistics, the Romanian language has recently aroused the interest of researchers in important European research institutes and universities. This paper documents these pursuits, by presenting a series of books recently published abroad where the study of Romanian occupies a large space.

Keywords: Romanian, Romance languages, research centers

În ultimii ani, limba română a ajuns (din nou) în centrul preocupărilor de lingvistică romanică la nivel european. După o perioadă de grație în care, datorită unor mari romaniști precum Alf Lombard, Iorgu Iordan, Maria Manoliu-Manea și alții, româna a beneficiat de aceeași atenție ca și celelalte mari limbi romanice, în ultimele decenii ale secolului trecut s-a așternut un fel de pânză de păianjen asupra interesului pentru română. Din fericire, în ultimul timp, situația s-a schimbat: româna și-a

recâștigat locul binemeritat în marile lucrări de romanistică. Înainte de a trece în revistă câteva lucrări de prestigiu în care româna are o pondere însemnată, se cuvine menționat și faptul că în marile centre europene de lingvistică (Oxford, Cambridge), grație unor romaniști care iubesc limba română, aceasta a început să se studieze alături de marile limbi romanice, iar studenții romaniști (ca și profesorii lor) o vorbesc fluent.

O primă lucrare în care româna ocupă o pondere însemnată este *The Cambridge History of the*

*Romance Languages*¹, un tratat monumental, în două volume, despre istoria comparată a limbilor romanice. În primul volum al acestei lucrări sunt discutate în detaliu date din limba română privind structura fonologică, morfologică și sintactică, precum și aspecte discursive cu relevanță gramaticală. În cel de al doilea volum se discută aspecte legate de trecerea de la latină la limbile romanice, probleme de periodizare, relevanța surselor textuale, distribuția limbilor romanice, sociolingvistică, creole etc., cu același viu interes manifestat pentru limba română. În fine, se cuvine menționat faptul că, între cele mai importante nume din romanistica europeană, apar și doi autori români: Maria Manoliu și Marius Sala.

În 2016 a apărut *The Oxford Guide to the Romance Languages*², un instrument de lucru fundamental pentru studiul lingvisticii romanice și al lingvisticii generale. Marele merit al acestei lucrări este acela de a îmbina cu succes abordări teoretice variate ale limbilor romanice și de a aduce în discuție nu numai limbile romanice majore, ci și varietăți romanice mai puțin cunoscute ori exploatate în studiile anterioare de romanistică. Secțiunea rezervată descrierii varietăților romanice se deschide – nu întâmplător – cu „Româna, istroromâna, meglenoromâna și aromâna”, capitol aparținând profesorului Martin Maiden de la Oxford. Urmează alte varietăți romanice: dalmata, friulana, ladina, romanșa, dialectele din nordul Italiei etc. Descrierea românei și a dialectelor sale istorice este amănunțită, atingându-se, pe lângă aspectele generale, probleme particulare de fonologie, de morfologie și de sintaxă.

În cartea profesorului Adam Ledgeway de la Cambridge, *From Latin to Romance. Morphosyn-*

*tactic Typology and Change*³, datele sincronice și diacronice din limba română sunt folosite în egală măsură cu datele din alte limbi romanice. În analiza transformărilor de la latină la limbile romanice sunt aduse în discuție unele dintre cele mai controversate probleme ale gramaticii limbii române: articolul demonstrativ, articolul posesiv, genitivul, auxiliarele etc. Această lucrare extrem de interesantă, care aduce clarificări esențiale pentru fenomenele petrecute în trecerea de la latină la limbile romanice, beneficiază de o traducere⁴ în limba română, ceea ce face ca circulația ei să fie mult mai mare.

Este de menționat și faptul că în colecția *Oxford Studies in Diachronic and Historical Linguistics* – colecție care urmărește explicit nu numai reînvierea preocupărilor de romanistică, ci, în mod special, a perspectivei diacronice în studiul limbilor romanice – deschisă de cartea lui Adam Ledgeway în 2012, au apărut deja trei lucrări despre limba română, lucrarea colectivă realizată la Institutul de Lingvistică din București *The Syntax of Old Romanian*⁵, cartea Virginiei Hill și a Gabrielei Alboiu (profesoare de lingvistică în Canada), *Verb movement and Clause Structure in Old Romanian*⁶, și cea a lui Alexandru Nicolae, cercetător la Institutul de Lingvistică din București și lector la Facultatea de Litere, *Word Order and Parameter Change in Romanian. A Comparative Romance Perspective*⁷.

În prezent, se lucrează la alte tratate/lucrări de romanistică în care româna va avea locul meritat. Este de admirat strădania unor lingviști din străinătate de a promova limba română, prin introducerea acesteia în universități și prin publicarea/recomandarea pentru publicare a unor lucrări despre limba română. ■

¹ Coordonatori: Martin Maiden, John-Charles Smith, Adam Ledgeway, Cambridge University Press, vol. I, *Structures*, 2010, vol. II, *Contexts*, 2013.

² Coordonatori: Adam Ledgeway, Martin Maiden, Oxford University Press.

³ Oxford University Press, 2012.

⁴ *De la latină la limbile romanice. Schimbare morfosintactică și tipologică*, traducere în limba română de: Raluca Brăescu, Adina Dragomirescu, Ionuț Geană, Alexandru Nicolae, Irina Nicula Paraschiv, Dana Niculescu, București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2017.

⁵ Coordonator Gabriela Pană Dindelegan, Oxford University Press, 2016.

⁶ Oxford University Press, 2015.

⁷ Oxford University Press, 2019.

BIANCA BURȚA-CERNAT

Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”

”G. Călinescu” Institute for Literary History and Theory

e-mail: bianca.cernat2015@gmail.com

Romanul unei crize de creștere. *Adolescenții de la Brașov* de Pericle Martinescu

Abstract

Articolul atrage atenția asupra unui roman interbelic mai puțin discutat și aproape uitat astăzi: romanul de debut al lui Pericle Martinescu (1911-2005), *Adolescenții de la Brașov* (1936), contemporan cu *Huliganii* lui Mircea Eliade (1935) sau cu *Orașul cu salcâmi* (1935) al lui Mihail Sebastian. Problematika romanului este analizată împreună cu un context mai larg al receptării, în epocă, a literaturii „tinerei generații”.

Cuvinte-cheie: literatura adolescenței, tânăra generație interbelică, existențialism, criză, clișee literare

Cet article porte sur un roman de l'entre-deux-guerres dont on a peu discuté jusqu'à présent et qu'on a presque oublié: il s'agit du premier livre de Pericle Martinescu (1911-2005), *Les adolescents de Brașov* (1936), contemporain avec des romans tels que *Les hooligans* (1935) de Mircea Eliade ou bien *La ville aux acacias* (1935) de Mihail Sebastian. On suit la problématique de ce roman tout en analysant le contexte de la réception, à l'époque, de la littérature pratiquée par la soi-disante « jeune génération ».

Mots-clés: la littérature de l'adolescence, la jeune génération de l'entre-deux-guerres, existentialisme, crise, clichés littéraires

* Lucrare realizată în cadrul Proiectului *Prezervarea și valorificarea patrimoniului literar românesc folosind soluții digitale inteligente pentru extragerea și sistematizarea de cunoștințe* (INTELLIT), PN-III-P1-1.2-PCCDI-2017-0821/Nr. 54PCCDI/2018.

Un roman al „educației sentimentale”, despre dramele mărunte sau, după caz, semnificative ale adolescenței și despre tribulațiile – sentimentale, intelectuale ori (incidental) politice – ale unor adolescenți din provincie, publică, în 1936, Pericle Martinescu (1911-2005), publicist de cursă lungă, eseist cu o oarecare deschidere spre comparatism, traducător (iar la vârsta senectuții, un bun memorialist). Este vorba despre *Adolescenții de la Brașov* (Editura Adevărul), carte de debut, de referință pentru tânăra generație interbelică, uitată, însă, în deceniile de după Al Doilea Război Mondial și reeditată (într-o variantă revizuită stilistic) abia în 1991 (la o editură obscură)¹. Scris, potrivit mărturiei autorului, în numai câteva luni – „într-o vară toridă și secetoasă (în 1933), în umbra unei odăi liniștite de casă țărănească dintr-un sat din mijlocul Dobrogei”² –, romanul nu a putut apărea decât cu mari dificultăți. Prezentat în 1934 la un concurs din al cărui juriu fac parte Perpessicius, G. Călinescu, Șerban Cioculescu, T. Vianu, ratează Premiul „Tekirghiol-Eforie” al Editurii Cultura Națională, obținut, în acel an, de Sergiu Dan, cu romanul *Arsenic*. E refuzat, apoi, de diferiți editori – de unii din rațiuni comerciale, iar de alții, în virtutea unor prejudecăți față de anumite secvențe prea „îndrăznețe”, susține autorul. Perpessicius, căruia romanul i-a plăcut, îl recomandă spre publicare la Editura Fundațiilor Regale, unde manuscrisul este din nou respins, cu motivația că „nu poate fi publicat de o editură «oficială» din cauza unor chestiuni de ordin ideologic, pe care o astfel

de editură nu avea căderea să le promoveze”. Martinescu nu precizează despre ce „chestiuni de ordin ideologic” este vorba, însă cine citește *Adolescenții de la Brașov* găsește aici, printre personaje, pe un licean care face propagandă comunistă și sprijină – evident, clandestin – mișcarea sindicală... (Poziționat ideologic în zona de centru-stânga, Pericle Martinescu nu a

fost, în anii '30, un intelectual „angajat”). Neșansa continuă să-l urmărească pe tânărul autor, în favoarea căruia intervine, la un moment dat, și Mircea Eliade, tot fără succes. Participă, în fine, la un alt concurs de manuscrise, organizat de Editura Adevărul, și pierde din nou (în favoarea unui autor mai mult decât obscur azi, Apostol Fulga). Totuși, editura – recunoscută, de altfel, ca prietenoasă față de autorii bănuși de simpatii de stânga... – publică (la trei ani după ce a fost scris) romanul lui Pericle Martinescu. După

emoțiile debutului vin la rând acelea legate de receptare și dezamăgirea de fi fost comentat în primul rând de congeneri, care l-au primit, de altfel, cu entuziasm (cu excepția lui Eugen Ionescu), și, într-o măsură ne semnificativă, de „criticii de autoritate”. La apariție – își amintește autorul – romanul

„...a produs o oarecare vâlvă în lumea literară (mai ales cronicarii tineri s-au grăbit să scrie articole extrem de elogioase), datorită, desigur, și publicității intense de care se bucura din partea organelor de presă ale întreprinderii «Adevărul». Dar criticii de autoritate – cu excepția lui Călinescu – n-au

¹ Citatele din studiul de față urmează ediția din 1991, definitivă, de la Editura Callisto.

² Pericle Martinescu, „Despre emoțiile debutului...”, în *Umbre pe pânza vremii*, București, Editura Cartea Românească, 1985, p. 8.

scris despre carte, din considerente foarte legitime: ei fiind profesori, nu puteau comenta o operă ce lua în răspăr tocmai profesiunea lor de slujitori ai învățământului. În schimb, mulți confrăți și cititori mă felicitau în scris sau oral, adesea în termeni hiperbolici, și îndeosebi în rândul «generației tinere» romanul a trezit un ecou viu și puternic»³.

E de citit, totuși, cu anumite rezerve conjectura potrivit căreia criticii n-ar fi scris despre *Adolescenții de la Brașov* din pricina unor scrupule de profesori. Că lucrurile nu stau chiar așa o arată, de exemplu, receptarea de care s-a bucurat – din partea acelorași comentatori care activau și în învățământul secundar – microromanul satiric al lui Anton Holban, *Parada dascălilor...*

Cât despre G. Călinescu, el a scris, într-adevăr, pentru *Adevărul literar și artistic*, o cronică favorabilă, deși fără supralicitări valorice (mult mai amabilă decât erau, de obicei, articolele pe care le dedica, din vârful condeiului, volumelor scriitorilor tineri...), și destul de amplă, citind *Adolescenții de la Brașov* ca

Afinitățile cu La Medeleni, semnalate de mai mulți comentatori – în special tendința de a construi în jurul vârstei adolescente un mit, înconjurat de un halou de lirism – sunt ușor de detectat, deși autorul declară că și-a conceput romanul ca pe o replică la acea carte-cult care, în deceniul anterior, fixase în conștiința publică imaginea lui Ionel Teodoreanu ca scriitor al adolescenței

pe un roman „ieșit din atmosfera ardelenescă” de după Unire⁴. Ușor (foarte ușor) ironic, criticul arată, într-un preambul cu caracter general despre literatura română din Ardeal și despre raporturile acesteia cu literatura Vechiului Regat, de ce „un tânăr ardelean care se respectă

nu citează decât din Gide și din Proust și de-a dreptul în franțuzește”: e vorba de „o reacțiune la mediul germanic” care a influențat mai puternic cultura românilor transilvăneni înainte de 1918⁵:

„Fenomenul acesta nu-i lipsit de un anume snobism, dar snobismul e bun. El scoate pe ardelean din raza culturii austriace care avusese înrăuriri atât de deplorabile asupra scrisului românesc transilvan de dinainte de război și-l apropie de cercul latinității noastre. Mulțumită școalei și a amestecului într-o

clasă de tineri din toate regiunile putem afirma azi că a dispărut orice deosebire între tinerii de o parte și de alta a munților, afară doar de o ușoară inversare de aspirațiuni. Clujanul de pildă citește mai ales franțuzește, iar bucureșteanul mai ales nemțește”.

Ca roman despre o „nouă tinerețe ardeleană, la care n-au mai rămas din stilul vechi decât anume obiceiuri sociale”, cartea lui Pericle Martinescu îi apare criticului ca un „document” – relevant atât din perspectiva relațiilor dintre generații, cât și pentru anumite schimbări

pe care le cunoaște orașul ardelenesc după Unire. Pitorescul romanului este pus pe seama faptului că autorul este „un adevărat adolescent, în curent de altfel cu literatura juvenilă occidentală”, căci „numai un adolescent ar fi putut da impresia fierberii și dezordinei juvenile

³ *Ibidem*, p. 9 și urm.

⁴ G. Călinescu, „Pericle Martinescu, «Adolescenții de la Brașov»”, în *Adevărul literar și artistic*, anul XV, seria a II-a, nr. 800, 5 aprilie 1936, p. 9-10.

⁵ G. Călinescu pare să ignore, însă, amănuntul că Pericle Martinescu – pe care îl ia ca pretext pentru o serie de considerații despre profilul tinerilor ardeleni de după Unire – nu este nicidecum ardelean: născut într-un sat din județul Constanța, a plecat spre Ardeal abia în cursul superior al liceului, locuind la Brașov doar câțiva ani.

fără alterări” – punct în care, consideră G. Călinescu, *Adolescenții de la Brașov* s-ar asemana cu primele scrieri ale lui Ionel Teodoreanu.

Afinitățile cu *La Medeleni*, semnalate de mai mulți comentatori – în special tendința de a construi în jurul vârstei adolescente un mit, înconjurat de un halou de lirism – sunt ușor de detectat, deși autorul declară că și-a conceput romanul ca pe o replică la acea carte-cult care, în deceniul anterior, fixase în conștiința publică imaginea lui Ionel Teodoreanu ca scriitor al adolescenței. Dacă autorul *Medelenilor* surprinsese „o adolescență superficială, numai în manifestările ei exterioare”, autorul *Adolescenților de la Brașov* ar fi încercat, potrivit propriilor mărturisiri, să înțeleagă „răscolirile violente ale adolescenței, în fascinantul ei univers interior, acolo unde sentimentele cele mai aprinse se întâlnesc cu pasiunile cele mai violente și cu credințele cele mai fantastice”:

„D. Teodoreanu a intrat în paradisurile adolescenței ca într-o grădină cu foarte multe flori și fluturi; eu am intrat ca într-o fântână foarte adâncă și foarte boltită la fund, în care se agită sute de balauri superbi cu limbi de foc și cu zvârcoliri metalice între ei”⁶.

Cel puțin așa pretinde Pericle Martinescu în interviul pe care i-l acordă lui Dan Petrașincu, la debut, pentru revista *Rampa*. Romanul e, însă – atât prin ceea ce transmite, cât și ca scriitură –, mai „cuminte” și mai puțin profund decât i-ar plăcea autorului să creadă. „Adâncimea” sa și a eroilor săi (a „fântânii” în care susține că ar fi privit...) este pură bravadă adolescentină, fără consecințe. Petrașincu vede în congenerul pe care îl interviează un „tânăr revoltat și neliniștit, așa cum sunt eroii lui Gide sau Montherlant”⁷, exponent al unei foarte moderne atitudini de frondă, iar în *Adolescenții de la Brașov*, „o carte revelantă, aparținând unui

gen încă nefamiliar literaturii noastre, deși în construcția ei intimă are asemănări cu *Medelenii* d-lui Ionel Teodoreanu, bineînțeles, păstrând rezervele și proporțiile”. În paginile romanului, fronda invocată de Petrașincu trece însă mult atenuată.

Ambițiile autorului sunt mari, supradimensionate în raport cu cartea propriu-zisă; totuși, ele merită luate în serios, fie și ca simptom pentru o epocă sau ca indiciu definitiv pentru proiectul unei generații de tineri literați. Semnificativă este, în acest sens, desprinsă din același interviu citat, și mărturisirea următoare: „Îndrăznesc să afirm că această carte e un roman occidental în care pulsează sufletul nostru, al celor de aici, suspendați între Orient și Occident”. Martinescu sugerează, astfel, că, mai mult decât un roman al adolescenței – care, ține să precizeze autorul, nu și-a propus să fie „un «document» sau o «carte

*Pericle Martinescu împărtășește
cu generația sa preocuparea pentru
definirea și/sau consolidarea unei
identități culturale la întretăierea
– atât de des invocată în epocă
– a drumurilor dintre Orient și
Occident. Tema e atinsă în treacăt
în „dezbaterele” adolescente ale
personajelor din acest roman al
tinereții și al căutărilor identitare
ce nu sunt doar individuale – fără
ca Adolescenții de la Brașov să fie
(și să-și propună a fi) un roman
politic, așa cum fuseseră, cu un an-
doi înainte, Întoarcerea din Rai și
Huliganii lui Eliade*

⁶ D.P., „Un scriitor tânăr vorbește despre emoțiile debutului. Cu d. Pericle Martinescu despre *Adolescenții de la Brașov*”, în *Rampa*, anul XIX, nr. 5457, 22 martie 1936, p. 1, 3.

⁷ *Ibidem*.

a generației»” – *Adolescenții de la Brașov* ar fi, cel puțin în intenție, o carte sincronă cu fenomenul literar european, având, totodată, ca miză, în subtext, o reflecție în jurul unei identități autohtone. În mod foarte limpede, Pericle Martinescu împărtășește cu generația sa preocuparea pentru definirea și/sau consolidarea unei identități culturale la întretăierea – atât de des invocată în epocă – a drumurilor dintre Orient și Occident. Tema e atinsă în treacăt în „dezbaterile” adolescenține ale personajelor din acest roman al tinereții și al căutărilor identitare ce nu sunt doar individuale – fără ca *Adolescenții de la Brașov* să fie (și să-și propună a fi) un roman politic, așa cum fuseseră, cu un an-doi înainte, *Întoarcerea din Rai* și *Huliganii* lui Eliade.

De fapt, în mod verosimil, politicul pătrunde în romanul lui Pericle Martinescu doar în măsura în care îl poate recepta lumea mică și relativ închisă a unor adolescenți dintr-un oraș de provincie, elevi la Liceul „Șaguna”. Acaparați de grija examenelor și de micile „evadări” aventuroase ori sentimentale – iar unii dintre ei, de incipiente ambiții literare –, cei mai mulți dintre eroii acestei cărți trăiesc departe de frământările politice. Distanța față de Capitală pune, de altfel, o surdină evenimentelor de acest fel. Tinerii șaguniști citesc în ziare „despre războiul din Manciuria, despre ravagiile crizei economice (prăbușirea unui alt trust, sinuciderea unui alt «rege» al industriei), despre noile și temerarele traversări ale Atlanticului cu avionul”, dar, pentru ei, subiectul „cel mai actual dintre toate” rămâne examenul de bacalaureat... „Ziarele sunt pentru cei ce nu trăiesc viața”, spune, la un moment dat, un personaj. Trecerea prin oraș a regelui (Carol al II-lea), de curând revenit pe tron, e un amănunt strecurat în grabă.

Câteva detalii epice ajută la configurarea situației politice din Transilvania de după Marea Unire. De exemplu, elevii maghiari și sași iau lecții de limba română de la colegii lor români pentru că, „vorbind în casă și la școală numai limba maternă, era explicabil să rămână în urmă cu limba națională oficială”. Chestiunii nu i se

dă, însă, prea multă atenție, pentru că tinerii de după război nu mai investesc la fel de multă energie ca generația părinților într-un ideal unionist pe care, oricum, îl consideră atins. (Nu altfel gândește, în *Itinerariu spiritual*, Mircea Eliade...) „Eh, Valer, atunci erau alte timpuri, cu alte idealuri. Astăzi sunt alte probleme pe lume...”, îi atrage atenția tatălui său un adolescent din roman, atunci când acesta comite greșeala strategică de a povesti despre tinerețea sa, despre fronda și idealurile tinerilor transilvăneni angajați trup și suflet în acțiunea prounionistă:

„O, ce mai chefuri trăgeau studenții din clasa a opta și a șaptea înainte! [...] Unii, sărmanii, stăteau câte două zile la Zuhauș pentru că au intonat un cântec național sau au făcut vreo trăsnaie la maiial... Nu ca voi, cei de azi, cu Kino și otomobilul la Corso... Voi nici măcar nu vă mai uitați la tricolorul cusut în diagonală pe fundul chipiului pe care-l purtați”.

O undă de interes pentru politic aduce, totuși, în roman un personaj întrucâtva misterios, Matei, și el licean la „Șaguna”, venit dintr-un alt oraș, de la un liceu de unde fusese exmatriculat pentru că activase ilegal într-un club socialist. El îi contrapune scepticului Dav, care crede că sinuciderea este „singurul gest *activ* al omului”, o morală (și o utopie, în același timp) a acțiunii politice menite să-l elibereze pe om și să întemeieze o civilizație, transformând „molozul în diamante strălucitoare”. Dav contraargumentează, însă, prin afirmația că orice credință politică e o iluzie, că inclusiv „oamenii de acțiune” rămân neputincioși în fața morții și că orice construcție (pământul întreg chiar) va sfârși, fatal, prin a deveni „o movilă de molozi”. Dav, Matei și prietenii lor scot, totuși, la un moment dat, o revistă, *Noul Demiurg*, și chiar prin această întreprindere ei săvârșesc, până la urmă, un act politic – mai ales că textele publicate aici sunt în parte subversive. Pretinsul lor indiferentism politic este, în fond, tot un tip de reacție politică.

Același Dav, pentru care masca gravității a sfârșit prin a deveni naturală, îi atrage atenția „cu prestanță” tatălui său – un om deschis, de altfel, și cu o viziune destul de „modernă” în privința relațiilor dintre părinți și copii (cărora le îngăduie să-i spună pe nume...): „Eh, Valer, atunci erau alte timpuri, cu alte idealuri. Astăzi sunt alte probleme pe lume...”. Considerațiile despre cât de mult s-a schimbat lumea (și îndeosebi tineretul) după Primul Război Mondial le regăsim și aici, banalizate prin reluarea lor în nenumărate articole din presa vremii – de la intervenții mai puțin semnificative până la *Itinerariu spiritual*:

„Noi, tinerii de după război [...], suntem adaptați la spiritul lumii de azi, și acest spirit, sau această lume sunt anarhice, nu oamenii în sine. De la război încoace lumea s-a schimbat foarte mult, s-au produs câteva revoluții – nu numai politice, dar și în știință, în tehnică, în artă –, însă pe acestea le vedem numai noi, cei tineri”.

Cine sunt, de fapt, tinerii eroi din romanul lui Pericle Martinescu – liceeni șaguniști, pe la începutul anilor '30? Câțiva dintre aceștia se detașează destul de pregnant, introduși în scenă de unul dintre ei, Horia Baldovin, naratorul acestui roman scris – printr-o convenție care nu implică neapărat caracterul autobiografic al narațiunii – la persoana întâi. Anghel e un poet antisentimental, adversar al regulilor și ierarhiilor patriarhale, deși afirmă că, „de la Turgheniev încoace”, disputele dintre generații au devenit „stereotype și răsuflete”. Oliver Bergman, poreclit Marchizul, e „un *dandy* simpatic, generos, inteligent, nepăsător și prietenos” și un îndrăgostit romanțios. Cel mai proeminent e profilul lui David Murnu (Dav). Adolescent cu subtile preocupări intelectuale și cu o permanentă expresie de gravitate, acesta se rătăcește într-o lume a ideilor care-i scapă de sub control și sfârșește prin a se sinucide – din rațiuni „metafizice” –, pentru că nu suportă ideea de maturizare, în care vede o trădare sau

o pervertire a aspirațiilor adolescenței, și pentru că vrea să-și verifice tăria caracterului prin asumarea celui mai radical dintre gesturi. El cade victimă unei fixații, unei forme de gândire exclusiviste: tot ce e valoros, tot ce e admirabil aparține tinereții (de fapt, extremei tinereți) și numai acestea –

„...Iubirea nu poate fi judecată decât de noi, cei tineri, singurii cărora ea ni se adresează în modul cel mai direct și mai curat și singurii care avem dreptul s-o purtăm. Iubire adevărată nu există decât aici, la vârsta noastră. Restul e altceva. Dacă prin iubire înțeleg acea sete de depășire a condiției noastre omenești, acea dorință nestăvilă de a trăi fenomenul existenței până la ultima lui încordare. [...] Noi suntem niște «copii» pentru cei maturi, dar în unele privințe trăim, vedem și judecăm mai bine decât ei”.

Dav e văzut de prietenii săi de aceeași vârstă ca un lider și ca un „mentor” al lor. Când, cu ocazia unei întâlniri „secrete” a grupului la crama Süßes Loch, în noaptea echinocțiului de primăvară, se discută un posibil plan de acțiune și de „rezistență” în raport cu bătrânii dascăli încuiați și blazați, Dav ia cuvântul în calitatea sa de șef al micului conclav și îndeamnă la reacția energetică; altfel, „lumea are să moară de bătrânețe”:

„Să nu așteptăm vârsta când nu vom mai fi noi, oamenii cu idei înnoitoare, și abia atunci să începem să vorbim. [...] Ce este aceea «experiență»? Nimic altceva decât îmbătrânire, blazare, starea când omul devine sec, demodat în tot ce face și în tot ce gândește. Poate că n-avem «experiență», într-adevăr, dar avem altceva mai prețios, tinerețea, din care țâsnesc ideile cele mai frumoase, mai vii și mai pline de forță creatoare. [...]

În definitiv, până când bătrânii ăștia au să ne considere și au să ne trateze ca pe niște copii? Toate acțiunile noastre sunt privite cu suspiciune sau cu deferență de către ei. [...] Ei cred că valoarea omului stă în mustăți, în barbă, în zbârciturile de pe față, și vor cu tot dinadinsul să ne impună cacofoniile lor «tradiționale»”.

Soluția propusă de Dav pentru „a ieși din anonimatul tinereții” și pentru a dovedi că tinerețea care „se agită în adânc” „e mai mult decât o fermentare, e o rodire” nu este, însă, nicidecum una radicală – „De ce singura modalitate de afirmare a tinereții să fie revoluția?” –, ci una strategică, aparent cuminte: să înființeze o revistă doar a lor, în care, beneficiind de micile libertăți ale unei vârste la care nu sunt obligați încă să menajeze susceptibilități și să întrețină relații profitabile, ar putea să-și exprime „sincer”, fără compromisuri și „fără concesii”, „gândurile [...] cele mai îndrăznețe” – „înainte de a fi striviți sub călcâiul legilor, înainte de a deveni niște simple resorturi în mecanismul social”. Ideea e întâmpinată imediat cu entuziasm, ca

*Adolescenții din romanul lui
Pericle Martinescu nu sunt cu
adevărat revoltați împotriva ordinii
„burgheze”, întrucât înțeleg că
această ordine, oricât de anostă ori
de restrictivă, intră într-o logică
firească a vieții, care integrează
(pentru menținerea unui echilibru
social) inclusiv periodicele abateri*

fiind „pur și simplu monumentală”, căci „care licean nu visează să-și vadă numele tipărit într-o revistă, sau să scoată el însuși o revistă literară”. Programul? „E destul să ne adunăm cugetele, cei adunați în noaptea asta aici, ca să ne dăm seama că ele constituie însuși programul acestei reviste.” Numele revistei, *Noul Demiurg*, propus tot de Dav, ar vrea să definească viziunea unor „adolescenți convinși de apusul lumii actuale, care întrevăd în spiritele lor o altă lume”. *Noul Demiurg*, explică Dav patetic, este chiar „Omul” (cu majusculă!), care „declară război împotriva filistinismului” și „își făurește noua lui Geneză”. Marele plan e sărbătorit, apoi, cu mult vin, în parte risipit, în joacă, într-o „bătăie” amicală cu pahare și sticle răsturnate... Actele de frondă ale acestor tineri au, de multe ori, un pretext intelectual: ca atunci când, la una dintre ședințele societății literare a liceului, Horia Baldovin ține, subversiv, o prelegere despre Romanticism și bătălia pentru *Hernani*, de la 1830, „susținută de un grup de tineri răzvrățiți împotriva mentalității anchilozate a bătrânilor din vremea lor”.

Revolta adolescenților din romanul lui Pericle Martinescu rămâne fără consecințe importante, tensiunea (oricum moderată) din raporturile lor cu școala, cu familia, cu societatea rezolvându-se cel mai adesea fără conflicte mari. Cu mici excepții, acești tineri, băieți „de familie bună”, adolescenți în general

cuminți, temători să nu fie surprinși de profesori (de „copoi”) plimbându-se seara târziu prin oraș, acceptă regulile impuse, în ciuda rarelor gesturi de frondă – repede regretate, de altfel. Nu sunt cu adevărat revoltați împotriva ordinii „burgheze”, întrucât înțeleg că această ordine, oricât de anostă ori de restrictivă, intră într-o logică firească a vieții, care integrează (pentru menținerea unui echilibru social) inclusiv periodicele abateri. O eliminare pentru câteva zile de la liceu, din motive disciplinare, devine o mică dramă, trăită cu intensitate. Escapadele bahice – și, mai rar, cele erotice –, plănuite cu cea mai mare discreție, departe de ochii eventualilor supraveghetori (părinți sau profesori), care, oricum, din când în când, se prefac neatenți, le dau „rebelilor” nu doar senzația reconfortantă a evadării din rutină, ci și o disproporționată impresie că au încălcat „eroic”, un mare tabú. Ei simt că trăiesc primejdios, de exemplu, atunci când gonesc în trăsură închiriate, în grupuri de liceeni gălăgioși, la ore târzii din noapte, printr-

un oraș cufundat în somn. Sau când se abat pe sub ferestrele internatului de fete, pentru a cânta, cât se poate de ceremonios, serenade. Nu sunt, cum mărturisește naratorul acestui roman, „adversari ai școlii”, ci, aflați uneori în fața unor profesori „înăcriți de rutină”, și-ar dori o altfel de școală, „mai liberă, mai deschisă spre viață, mai umană”. Când, în ultimii doi ani de liceu, primesc îngăduința de a se muta de la internat, înțeleg libertatea ca pe o posibilitate de a se bucura de spectacolul citadin, rătăcind pe străzi largi sau lăturalnice, printre localuri (unde nu cutează întotdeauna să intre) și cinematografe cu firme luminoase sau printre casele cochete ale burgului, la ferestrele cărora așteaptă să se ivească un chip inocent de fată. Abaterile lor de la disciplina rigidă a școlii sunt găzduite, de cele mai multe ori, de locante discrete – crame cu încăperi subterane, cu atmosferă „cât se poate de romantică” (la Bufnița, Gaura Dulce/Süsses Loch, Ursus sau Avrighianu), amintind de acele „taverne saxone sau bavareze unde poeții,

În prim-plan Octavian Șuluțiu, Camil Baltazar, M. Samarineanu, directorul revistei „Familia” de la Oradea, d-na Brucăr, soția filozofului I. Brucăr, Pericle Martinescu, soțiile lor, Ieronim Șerbu, la Bușteni

artiștii sau filosofii discutau, beau și petreceau până la ore târzii din noapte, fără ca nimeni să le tulbure cheful”. În astfel de momente, își promet că le vor arăta „fosilelor” că, în secolul al XX-lea, „nu mai e posibil ca niște oameni tineri să mai creadă în povești de acum două mii de ani”. Cu toate acestea, „fosilele” (Cataifu, profesorul de matematică, Tache Decamedru, profesorul de gimnastică, Tusea Neagră, profesorul de greacă, „un om bătrân, cu sufletul aspru și înăcrit”, dar și alții...) sunt adesea privite cu simpatie; și renghiurile care li se joacă sunt, în fond, benigne. La absolvire, veselii evadați din închisoarea – oricum pitorească – a școlii agață la intrarea în liceu (instituție cu tradiție...) două firme șterpelite noaptea de la niște prăvălii modeste:

„«*Magazin de mezeluri*. Cârnați, crenvurști, salamuri de tot felul și tobă de carne». (Tony, cu un cărbune negru, transformase «tobă de carne» în «tobă de carte».) Și în cealaltă parte, altă firmă, mai concisă, dar nu mai puțin elocventă: «Tocilărie de lux»”.

Din ceea ce se predă la școală, adolescenții lui Pericle Martinescu nu se împacă, totuși, cu istoria și religia, „discipline pe care le consideram rupte de realitate”, dar mai ales cu cea de-a doua – a se vedea episodul cu somnolentul profesor de religie poreclit Și-a-dat-Duhul. Cu mai mult sau mai puțin curaj – dar, în orice caz, în mod conformist, fiind vorba, în fond, de un conformism de semn contrar celui care făcea din predecesorii lor niște potențiali habotnici –, mai mulți dintre eroii acestui roman susțin că „ateismul este noua religie a omenirii”. Într-un gest neașteptat de frondă (care îl va costa eliminarea pentru două săptămâni de la cursuri), protagonistul acestei istorii îi aruncă în față ticăitului profesor de religie câteva „erezii” bombastic exprimate și, ulterior, are – din reacțiile colegilor – confirmări că a atins un punct nevralgic, „o problemă obsedantă a noastră a tuturor”:

„«Prostii» sunt mai degrabă poveștile Vechiului Testament; sau mistificările Noului Testament. «Prostii» credințele în raiuri, în iaduri, în îngeri și sfinți. Numai babele mai cred în ele; noi nu mai credem. Dumneavoastră nu vedeți: peste tot au apărut vederi noi, oameni noi, creații noi! Însuși Dumnezeu a îmbătrânit, domnule profesor! Nu se mai poate face nimic; oamenii i-au simțit slăbiciunea și-și permit orice față de el. [...] De câteva zeci de secole n-a mai făcut nici o minune, n-a mai înviat pe nimeni, n-a mai trimis nici un «potop», ca să-și salveze prestigiul. Trebuie înlocuit cu altul. Omenirea nu poate rămâne fără Dumnezeu. Dar ne trebuie un Dumnezeu viu, adevărat, activ – nu o ficțiune. Tinerețea noastră îl cere, îi simte necesitatea – dumneavoastră nu puteți cunoaște nevoia asta, dumneavoastră sunteți sclavii unor ficțiuni în care credeți și de care vă e frică...”

(Este, în treacăt fie spus, teza opusă celei formulate de Eliade în *Itinerariu spiritual* și în alte texte, unde era afirmată, cu exces de autoritate, credința într-o resurrecție religioasă

trăită de noua generație...) După ce e pedepsit, „ereticul” se visează „răstignit pe un obiect de forma unui semn ce neagă crucea”; după care, odată trezit din coșmar, îi declară colegului de cameră că vrea să devină „un om nou, purificat de zgura de până acum”.

Romanul înregistrează crize banale de adolescență, căutări și așteptări nelămurite, despre care „eroii” discută febril, cu patetism. Elev în ultima clasă de liceu, personajul principal, Horia Baldovin, se îndrăgostește de o fată cu ochi albaștri și trăsături angelice (care ascund, însă, o fire pe cât de „cuminte”, pe atât de fermă și de independentă), pe care o întâlnește întâmplător pe Corso, și, aflat la prima experiență sentimentală, se simte „renăscut trupest și sufletește”, „dezintoxicat”, întrucât înțelege acum mai bine valoarea unei vitalități neperversitate de complicațiile civilizației – „purtam în mine tinerețea omului netrecut prin laboratoarele culturii”⁸. Lucrurile se complică atunci când contururile pure ale acestei iubiri ce idealizează, hrănită din propria-i exaltare, sunt tulburate de primele experiențe senzuale. Între „senzualism și idealism” (un capitol de roman se intitulează chiar astfel), între voluptățile și revelațiile oferite, într-o vacanță pascală (!), de trupul unei tinere fără prejudecăți, venită tocmai din Capitală, și tovarășia castă a fetei cu ochi albaștri, romanțiosul adolescent se lasă purtat de „un cântec de clorofilă și seve”, fascinat, totodată, de viziunea

Tâmpei – „munte de orgii” (?) – care „geme sub povara odăjdilor înmugurite”. Obiectul iubirii idealizante experimentate de eroul romanului este Mina Poenaru, poate singurul personaj fe-

minin cu oarecare relief din această carte – o școlăriță cuminte, sobră în mod neostentativ, un temperament „nordic”, melancolic, care se supraveghează în permanență, interzicându-și orice exces pasional. Îi plac concertele de orgă și corurile religioase; merge la biserică pentru că, realmente, crede în Dumnezeu (iar aici se ivește o mică tensiune între ateismul unuia dintre cei doi adolescenți și credința celuilalt...); dar ascultă, într-un fel, și de un spirit panteist, de vechi intuiții ce îi dictează apropierea de o natură cvasi-ancestrală. E pasionată de botanică și vrea să devină inginer silvic – „Să lucrez în laboratorul naturii”. Se supune – fără fanatism, însă – convențiilor sociale, pentru că are credința că, în mod aproape natural, condiția feminină o obligă la asta.

Previzibil, opiniile despre femeie ale eroului și ale celorlați „revoltați” ai cărții respectă fără ezitare și fără amendamente stereotipurile încetățenite printr-o lungă „tradiție”: echivalarea femininului cu sensibilitatea și/sau cu carnali-

tatea, cu – generic spus – „viața” trăită într-o cvasiinconștientă, fără preocupări cerebrale, fără conflicte morale ori metafizice, disprețul pentru femeia cu preocupări intelectuale (care, în felul acesta, „nu mai e femeie, adică o grațioasă ființă inconștientă”) ș.a. Când se întâlnesc între ei, fără vreo prezență feminină prin preajmă, „băieții” discută „numai despre lucruri «serioase»”, observă un adolescent: „Dacă

*Nu lipsesc din roman nici
dezbaterele pe teme metafizice,
desfășurate, însă, în același registru
minor și mimetic, inflammat-
adolescentin, care definește, de
la prima până la ultima pagină,
dialogurile din acest roman – pe cât
de ambițios, pe atât de naiv; pe cât
de îndrăzneț în intenție, pe atât de
cuminte ca realizare*

ar fi acum o fată aici, numai una, v-ați întrece în a debita cât mai multe banalități, ca să-i faceți ei plăcere”. Un altul – Dav, tânărul cu aere de intelectual, care reflectează la „eroismul omului

⁸ Printr-o transformare similară trece personajul principal din *Imoralistul* lui André Gide. Fără să fie propriu-zis un „gidian”, Pericle Martinescu trimite în mai multe locuri, de-a lungul acestui roman, explicit sau – ca în cazul de față – indirect, la teme, teze sau personaje ale scriitorului francez.

superior în fața morții” – adaugă că, „inconștientă”, o femeie „nu vede în fericirea ei o problemă dureroasă, așa cum văd majoritatea bărbaților, fie ei și mediocri” și că „fericirea, ca și femeia, sunt numai calmante, ele nu remediază nimic”.

Nu lipsesc nici debaterile pe teme metafizice (discuțiile pe teme literare conțin – *nota bene* – referințe la poezia lui Ion Barbu sau a lui Eugen Jebeleanu, la romane englezești „cu eroi patetici, duri și pătimiși”, la Dostoievski, André Gide, Camil Petrescu din *Ultima noapte...*), desfășurate, însă, în același registru minor și mimetic, inflammat-adolescentin, care definește, de la prima până la ultima pagină, dialogurile din acest roman – pe cât de ambițios, pe atât de naiv; pe cât de îndrăzneț în intenție, pe atât de cuminte ca realizare. Pe la jumătatea cărții, o secvență-cheie marchează punctul culminant al tensiunii „debaterii de idei”. Doi dintre protagoniști, naratorul, Horia, și prietenul său, David, care pozează în intelectual bolnav de melancolia lumii, se înfruntă pe teme – altminteri banalizate – precum sensul existenței sau sinuciderea.

Primul, natură mai solară și mai „sănătoasă”, se declară de partea vieții nefalsificate de „filosofie”, de partea „trăirii”, convins că „viața trebuie trăită, nu analizată la microscop”. Cel de-al doilea (Dav), în schimb, mai intoxicat de lecturi filosofice parțial asimilate, proclamă emfatic necesitatea absolută a suferinței („Trebuie să fim nefericiți, altfel nu se poate”) și aduce în discuție soluția sinuciderii, lansându-se în considerații literaturizante precum: „Moartea ar putea fi pentru orice om un «joc» tot așa de frumos și de spontan ca și un spasm sexual ce detonează în interiorul cărnii”. Retrospectiv, naratorul comentează:

„Privindu-l, îmi veni în minte acel personaj din romanul lui André Gide, *Les Faux Monnayeurs* [...], pe care mie mi-l

împrumutase chiar Dav, cu câteva săptămâni mai înainte – personaj adolescent și el, în unele privințe asemănător cu prietenul meu, și despre care autorul spunea: «La famille respectait sa solitude, le démon pas»”.

Cât despre optimistul Horia, el crede – și nu ezită să-i spună prietenului său, după ce acesta tocmai făcuse elogiul morții voluntare – că sinuciderea e „o consecință imediată a prostiei” și „cea mai cumplită monstruozitate pe care ar comite-o cineva față de sine însuși”. Ceea ce îl obligă pe Dav să-și nuanțeze poziția: „Sinuciderea

e justificată atunci când vrea să înlăture agonia morții și când cineva, cel care recurge la această soluție, se simte iremediabil condamnat în viață”.

Romanul *Adolescenții de la Brașov* nu este o confesiune, declară autorul în interviul deja citat, explicând că folosirea persoanei întâi nu e, în cazul de față, decât un truc – sau un simplu procedeu narativ, care i-a îngăduit să fie

„mai liber în expresie, mai direct și mai sincer”. E citată, în acest punct, afirmația – banalizată azi – a lui Camil Petrescu din *Patul lui Procust*: „Eu nu pot vorbi onest decât la persoana întâi”, în jurul căreia Pericle Martinescu brodează, la rândul său, o mică profesiune de credință autenticistă:

„Ceea ce m-a preocupat pe mine în această carte a fost să fiu onest față de o viață pe care o descriu. Forma literară, stilul m-a interesat în al doilea rând, deși nu le-am ignorat. Pentru că, însă, în lume se întâlnesc, de obicei, mai mult cărți frumoase, dar false, eu am preferat mai întâi o carte adevărată și apoi și frumoasă. De altfel, lucrul acesta îl afirm și în roman...” ■

Derulări de Muzici și faze

Abstract

Analiza romanului de față face parte din lucrarea de doctorat cu titlul *Copilăria în proza românească de după 1989*, coordonată de prof. dr. Eugen Negrici, aflată în curs de publicare la Editura Paralela 45. Proiectul își propune să studieze romanele cu tema copilăriei apărute în număr mare în perioada postcomunistă. Lucrarea preia metode și perspective din *Childhood Studies* (Studii despre copilărie), care reprezintă o radicalizare în spirit postmodern a discursului asupra copilului văzut ca o stație a adultului în devenire și înlocuind acest discurs cu o viziune a copilului în integralitatea umanității sale la orice vârstă. Ca atare, profilele personajelor-copii vor fi clasificate din perspectiva unei teorii a acțiunii și conturate analitic, în funcție de două tendințe marcante: înclinația spre interpretare a lumii copilăriei și a evenimentelor ei și înclinația spre participare activă la acestea. Tinuț, personajul romanului-cult *Muzici și faze*, face parte din prima categorie, iar analiza urmărește conturarea profilului acestui puber care, înainte de a acționa, analizează mereu situațiile din toate unghiurile, preferând amânarea „inițiativei”, ceea ce subliniază nimic altceva decât anxietățile trecerii către o altă vârstă.

Cuvinte-cheie: Ovidiu Verdeș, „Muzici și faze”, studii despre copilărie, interpretare, teoria acțiunii

The analysis of the novel “Music and Incidents” by Ovidiu Verdeș is part of the PhD dissertation with the title “Childhood in Romanian fiction after 1989”, written under the supervision of professor Eugen Negrici, to be published at Paralela 45 Publishing House. The project studies the novels on the topic of childhood that were published in great number during after the fall of the communist regime. The paper borrows its methodology and perspective from Childhood Studies, a field of knowledge that represents a radicalization of the discourse regarding the child as a station on the way towards adulthood and replacing it with a vision of the child in his or her full humanity at all ages. As a consequence, the profiles of the children-characters will be categorized from the perspective of a theory of action and analytically shaped according to two major inclinations: one towards the interpretation of the world of childhood and its events and the other one towards active participation in those. Tinuț, the main character of this cult-novel, belongs to the first category thus the analysis seeks to identify the profile of this pre-teen who can not act before looking at the situation from every angle and who, eventually, postpones every act, which actually shows the coming of age anxiety.

Keywords: Ovidiu Verdeș, “Music and Incidents”, Childhood Studies, interpretation, theory of action

Muzici și faze este un roman cu statut special, din câteva puncte de vedere: în primul rând, pentru că este romanul unui teoretician, profesor de Teoria Literaturii la Facultatea de Litere a Universității București, apoi, pentru că este printre primele romane de după 1989 care explorează tema copilăriei și adolescenței și, nu în ultimul rând, pentru că, încă înainte de publicare, a făcut obiectul unei campanii negative de presă – fără precedent pentru un subiect literar – ca urmare a publicării unui fragment într-un manual școlar alternativ. Spargerea tuturor canoanelor genului, limbajul argotic, atitudinea (pe atunci) mult prea îndrăzneță, abordarea „sfidătoare” a tabuurilor sexuale au inflamat spiritele conservatoare, atât din mediul școlar, cât și din rândul publicului larg, spirite care nu s-au dat în lături să-l înfierze pe autor, făcând totodată o puternică publicitate cărții.

Erau chiar începuturile „democratizării” pieței de carte în România, iar acesta este un exemplu al felului în care instrumentele de *marketing* începeau să funcționeze, mai mult sau mai puțin controlat.

Povestea unei săptămâni din viața elevului Tinuț, aflat la sfârșitul clasei a IX-a în anul 1978, a strategiilor sale nesigure de a o cuceri pe Hari, cea mai populară fată din clasă, a schimbului de muzici cu băieții de la bloc este întâmpinată elogios de critică. „Realismul colocvial al acestor pagini, acuitatea perspectivei narative, pasiunea pentru farmecul discret al adolescenței cu tot «alaiul» ei de sentimente contradictorii și curiozități mai mult sau mai puțin scandaloase, ca și curajul de a renunța la locurile comune ale

amintirilor din copilărie/adolescență, fac din cartea lui Ovidiu Verdeș un debut mai mult decât remarcabil”¹, notează Carmen Mușat în *Observator cultural*. Acest aspect este cu deosebire interesant pentru discuția de față, fiind o diferență mare de receptare critică între acest roman și celelalte romane al copilăriei care au venit în număr mare după el și care au ajuns să fie așezate sub eticheta minimalismului, biografismului mizerabilist, fiind considerate produse menite să înlocuiască lipsa suflului

constructiv al autorilor sau scrieri dornice de succes facil prin integrarea în trendul „amintirilor din comunism”. Început, deci, cu o receptare critică atentă la produsul în sine, corpul în cauză a avut parte de o focalizare mult deficitară, imediat ce s-a creat un context în jurul său.

Deși s-au rostit, în legătură cu acest roman, mai ales cuvintele „despre adolescență”, el își are locul

ca obiect de cercetare în lucrarea de față pentru că, de fapt, perioada surprinsă este una mult mai fină și mai provocatoare: este granița dintre copilărie și adolescență, acele câteva momente subtile de trecere care presupun, în fundal, atât de multe schimbări încât antrenează întreaga „zestre” existențială de până atunci, cuprinde în acoladă întreaga desfășurare progresivă a copilăriei, reactualizând-o și redimensionând-o simultan. În același fel se referă la structurarea subiectului autorul însuși, într-un interviu cu Svetlana Cârsteian, comentând faptul că romanul s-a născut atunci când a redescoperit perspectiva ingenuă a puberului: „Trecutul s-a redus la o săptămână și s-a structurat clasic, pe episoade dramatizate dublate de flash-

Povestea unei săptămâni din viața elevului Tinuț, aflat la sfârșitul clasei a IX-a în anul 1978, a strategiilor sale nesigure de a o cuceri pe Hari, cea mai populară fată din clasă, a schimbului de muzici cu băieții de la bloc, este întâmpinată elogios de critică

¹ Carmen Mușat, „Prin vămile adolescenței: debutul unui teoretician”, în *Observator cultural*, nr. 16, iunie, 2000, ediția online http://www.observatorcultural.ro/Prin-vamile-adolescentei-debutul-unui-teoretician*articleID_6215-articles_details.html, accesat la 07.04.2012.

back-uri care avansează tot mai mult înspre copilărie”². În ceea ce privește tema, și aici apare o nuanțare esențială: „Nu mi-am propus de la început să scriu nici «roman», nici «despre adolescență». Practic, începusem cu niște notații autobiografice de uz personal, scandate de motivul «muzicilor»”³.

Muzicile sunt, într-adevăr, un element esențial în roman, reprezintă marca definitorie a vârstei, a relațiilor de grup, reprezintă, până la urmă, și o foarte discretă opoziție la constrângerile regimului, așa cum subliniază Carmen Mușat: „Frecvent evocată în diversele ei specii și forme, muzica este o matrice nu doar a textului ci și a existenței adolescente, expresia deplină a libertății interioare a unor tineri care, deși trăiesc într-o societate totalitară, găsesc în bucuria de a asculta formațiile occidentale celebre ale anilor '60 -'70 atât o modalitate de a se autodefini ca ființe libere, cât și una de a sfida închistarea ideologică a regimului comunist”⁴.

Mai important însă chiar decât toate acestea este felul în care muzicile se „acordează” cu profilul lui Tinuț și rolul pe care îl joacă în devenirea care se produce în aceste zile surprinse în roman. Muzica joacă rol de filtru al realității, astfel încât aceasta să ajungă în acord cu sensibilitatea, în fond poetică, a lui Tinuț. Momentul în care Bodi, prietenul mai mare, de la etajul doi, al protagonistului, pune banda cu Crimson, realitatea este transfigurată pentru Tinuț: „Au fost câteva momente foarte mișto: mă așezasem lângă fereastră, cu ceașca de cafea pe pervaz, și pe la zece începuse să intre soarele în cameră,

² Ovidiu Verdeș, „Despre un roman cu calități de best seller”, interviu de Svetlana Cârsteian în *Observator cultural*, nr. 102, februarie, 2002, ediția online http://www.observatorcultural.ro/Despre-un-roman-cu-calitati-de-best-seller*articleID_188-articles_details.html, accesat la 07.04.2012.

³ *Idem*.

⁴ Carmen Mușat, *art. cit.*

printre crengi. Lumina cădea numai pe un colț de covor, chiar în dreptul meu, și se vedeau mișto romburile alea roșii, negre și verzi pe fond negru, că restul camerei era în întuneric. Era puțin vânt, frunzele foșneau și mișcau petele de soare de pe covor. La geam, vedeam razele, că se făcuse o ceață albăstruie de la fum, ziceai că-i o cortină ciuruită⁵.

Având acest rol de a media percepția asupra realității, muzica este „un semn” pentru Tinuț, un semn pe care acesta îl contemplă, îl descrie și-l descompune. Iată cum ascultă, la casetofonul Philips al părinților, prima casetă „trasă” de Bodi: „Demență, nene: am luat casu’ la mine în cameră și două zile nu mi-a mai trebuit nimic; [...] Îmi plăcuse și Uriah Heep, dar «Iron Man» era căcătoare, taticu, mai ales partea aia când vine Iron Man. [...] Mai departe, «Money» nemaipomenită și asta; îmi plăcea cum intră instrumentele pe rând și solistica aia de saxofon, i-am pus și lui taică-miu [...] După care, nene, «Locomotive Breath» a lui Jethro Tull. Doamne, ce mișto era duetul de chitară și flautul lui Anderson și faza aia când se apropie

locomotiva...!”⁶. Mai mult, fiecare melodie este apoi asociată diferitelor momente ale zilei, astfel încât toate să fie trecute prin acest filtru special și să organizeze, de fapt, existența, atribuindu-i (mai mult) sens: „De fapt, ce mai, toate erau mișto, fiecare mergea parcă cu un alt moment al zilei: «Smoke on the Water», «Iron Man» și «Locomotive Breath» dimineața, cu fereastra deschisă, «The Rain Song» după-masa, cu draperiile trase, lungit pe canapea, celelalte seara și «Bohemian Rhapsody», «Black Magic Woman» și «Money» noaptea, cu lumina stinsă”⁷.

„Muzicile” sunt elementele cheie din acest șir de mici ritualuri de trecere care alcătuiesc, la sfârșitul clasei a IX-a, experiența de ieșire a lui Tinuț din copilărie. „Muzicile” funcționează în tandem cu alte piese importante ale aceleiași experiențe – „fazele”, și ambele elemente capătă un contur special datorită personalității protagonistului. În ciuda tonului îndrăzneț și a cuvintelor „fără perdea”, Tinuț este, de fapt, un puber mai degrabă ezitant. Mai mult, este cât se poate de inocent, nedesprins încă de relația cu părinții pe care îi tratează cu respect, fidel momentelor și figurilor, nu atât de îndepărtate încă, din copilărie, care se amestecă destul de relevant în interpretarea „fazelor” actuale.

Fazele sunt micile întâmplări petrecute la bloc, sau la „rond” – locul de întâlnire al băieților, după ce au trecut de vârsta copilăriei, pentru a bea, a vorbi „prostii”, și a aduce, eventual, femei. În topografia cartierului comunist, rondul aflat în curtea blocului reprezintă acest spațiu ilicit, „de trecere”. Fazele sunt întâmplările ambigue, de interpretat, cum ar fi poveștile sexuale auzite, aluziile unor băieți mai mari, amenințările din limbajul argotic al unor delincvenți precum Canțone, Oase sau Nas. Dar cele mai importante faze sunt cele de la școală, cu Hari, pe care încearcă disperat să o cucerească Tinuț. Fazele sunt toate lucrurile care nu se pot spune între doi adolescenți la

Muzica este „un semn” pentru Tinuț, un semn pe care acesta îl contemplă, îl descrie și-l descompune. „Muzicile” funcționează în tandem cu alte piese importante ale aceleiași experiențe – „fazele”, și ambele elemente capătă un contur special datorită personalității protagonistului. În ciuda tonului îndrăzneț și a cuvintelor „fără perdea”, Tinuț este, de fapt, un puber mai degrabă ezitant

⁵ Ovidiu Verdeș, *Muzici și faze*, București, Editura Univers, 2000, p. 79.

⁶ *Ibidem*, p. 116-117.

⁷ *Ibidem*, p. 117.

prima
i u b i -
re, toate
replicile și
gesturile „în doi
peri”, toate spațiile de
tăcere prin care se insinu-
ează nesiguranța. Fazele sunt, în
această accepție, cele mai instabile semne posibi-
le. Tinuț însă are exact profilul psiho-comporta-
mental al celui care acceptă provocarea.

Ca să se prezinte cititorului, Tinuț dă, „mo-
dest”, cuvântul dirigintelui său, și, astfel, iese la
iveală o primă trăsătură importantă a sa: „Eram
băiat deștept, îmi mergea mintea, dar eram ne-
serios, nu se putea pune bază pe mine; vorbeam
vrute și nevrute. Citeam mult, știam o mulțime
de chestii și aveam talent cu caru' la română – el
unul nu se pricepea dar așa zicea doamna Pâslaru,
care citea în cancelarie din comentariile mele”⁸.
Tinuț este un „umanist”, un potențial literat, iar
acest profil îl face să fie înclinat spre „despicarea
firului în patru”, spre interpretarea „fazelor”. Tre-
cerea sa dinspre copilărie înspre pubertate repre-
zintă ascuțirea acestei tendințe, care însă, cum se
va vedea, se construiește pe un fond anxios. Faze-
le sunt, așadar, chiar motivul pentru care lui Ti-
nuț îi ia atât de mult timp să o cucerească pe Hari.
De fapt, ea este cucerită, dar ceea ce ia mult timp
este limpezirea acestui fapt din hățișul de fapte
și cuvinte ambigue. Ceea ce aparent își dorește
Tinuț, scop declarat chiar la începutul romanu-
lui, este ca, odată ajuns în tabără, la Piatra Arsă,
să caute o ocazie de a rămâne singur cu ea și să-i

spună:
„U i t e
ce-i, fata
moșului, din
două una, una și
cu una fac două – așa
și-așa, scurt pe doi!”⁹. Nu-

mai că, până acolo, se întâmplă o
„fază”: Hari îi dăruiește o brichetă, despre care îi
spune că este amintire de la tatăl ei, pretinzând
ca băiatul să îi scrie în caietul de amintiri (așa-
zis-ul „Oracol”). Tinuț se pune pe lucru, dar nu

*Fazele sunt micile întâmplări
petrecute la bloc, sau la „rond” –
locul de întâlnire al băieților, după
ce au trecut de vârsta copilăriei,
pentru a bea, a vorbi „prostii”, și a
aduce, eventual, femei. Fazele sunt
întâmplările ambigue, de interpretat,
cum ar fi poveștile sexuale auzite,
aluziile unor băieți mai mari, toate
lucrurile care nu se pot spune între
doi adolescenți la prima iubire, toate
replicile și gesturile „în doi peri”,
toate spațiile de tăcere prin care se
insinuează nesiguranța. Fazele sunt,
în această accepție, cele mai instabile
semne posibile*

⁸ Ibidem, p. 6.

⁹ Ibidem, p. 7.

la scris în caiet, ceea ce i-ar aduce mai degrabă bunăvoința fetei, ci la întors pe toate părțile faza: „ia să vedem noi puțin...Ooof, Hari-Hari! Ce-ai vrut tu să spui cu cadouașu' ăsta? Că în tabără s-ar putea să nu-ș' ce, dacă scriu cum se cuvine în oracol, sau că o să mă mistui ca o torță de dorul tău?”¹⁰. Exercițiul interpretativ se complică, însă, cu două elemente în plus: coincidențele și visele, care au mare greutate în deslușirea (sau, mai degrabă, încurcarea) fazelor. „Dar, ce coincidență, nene: nu visasem eu azi-noapte o fază cu Hari?”¹¹.

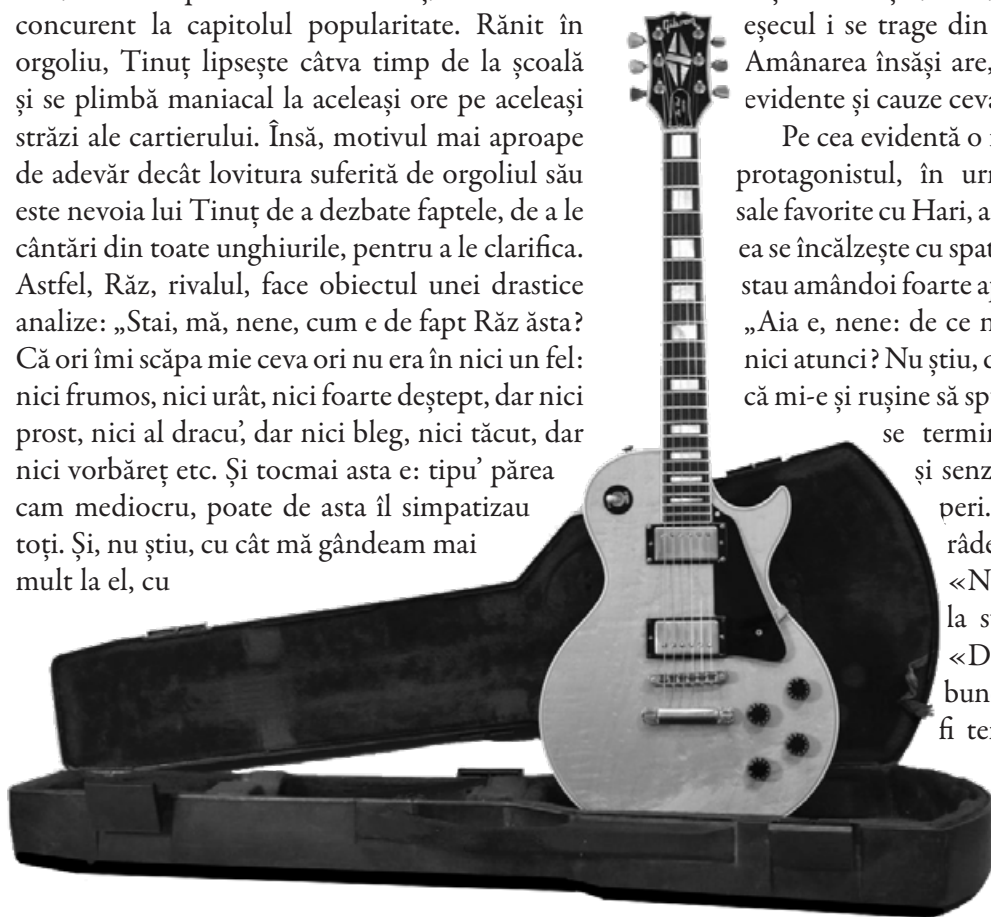
Iar fazele continuă și se înlănțuie unele de altele, ducând la o amânare continuă a „oficializării” unei relații cu fata. Ba, mai mult, pare că se întrevede o criză: Hari se apropie de Răz, cândva prietenul lui Tinuț, dar mereu concurent la capitolul popularitate. Rănit în orgoliu, Tinuț lipsește câțva timp de la școală și se plimbă maniacal la aceleași ore pe aceleași străzi ale cartierului. Însă, motivul mai aproape de adevăr decât lovitura suferită de orgoliul său este nevoia lui Tinuț de a dezbate faptele, de a le cântări din toate unghiurile, pentru a le clarifica. Astfel, Răz, rivalul, face obiectul unei drastice analize: „Stai, mă, nene, cum e de fapt Răz ăsta? Că ori îmi scăpa mie ceva ori nu era în nici un fel: nici frumos, nici urât, nici foarte deștept, dar nici prost, nici al dracu', dar nici bleg, nici tăcut, dar nici vorbăreț etc. Și tocmai asta e: tipu' părea cam mediocru, poate de asta îl simpatizau toți. Și, nu știu, cu cât mă gândeam mai mult la el, cu

atât pricepeam mai puțin, așa că mi-am pus în gând să-l studiez mai atent a doua zi”¹².

Toate acestea se produc pe fundalul unui lamento recurent, pe care protagonistul însuși îl conștientizează cu umor: „Ooof, Hari-Hari...! Citat din memorie că mai oftasem și pe la unș'pe, când m-am băgat în pat, dar acum era pe bune: am început să mă perpelesc în pat și simțeam că-mi pleznește capu'. Serios, am luat toate fazele de la capăt și m-am trezit că vorbesc în gând ca ea, cu «să-l facă gelos», «să-i dea papucii», «cu capu'-n nori» și așa mai departe. Nu știu, poate era ceva cu Răz, dar adevărul e că era și vina mea, nenică: tot amânasem, mă cramponasem ca bou' de munții ăia din tabără, că acolo o fi și-o păți, și normal că fata nu mai știa ce să creadă”¹³.

Tinuț recunoaște, deci, în sinea lui, că eșecul i se trage din cauza amânării. Amânarea însăși are, însă, cauze mai evidente și cauze ceva mai obscure.

Pe cea evidentă o formulează chiar protagonistul, în urma momentelor sale favorite cu Hari, acelea când, iarna, ea se încălzește cu spatele la pieptul lui, stau amândoi foarte apropiați și tăcuți: „Aia e, nene: de ce n-am făcut nimic nici atunci? Nu știu, de prost, pe bune, că mi-e și rușine să spun...Mi-era să nu se termine cu atingerile și senzațiile alea în doi peri. Adică nu că-mi râdea în nas și zicea «Nu»; eram sută la sută că o să zică «Da» și o să fim pe bune, dar atunci s-ar fi terminat cu fazele astea ciudate, când treceam de la poante și lugu-lugu la

¹⁰ *Ibidem*, p. 12.

¹¹ *Idem*.

¹² Ovidiu Verdeș, *op.cit.*, p. 90.

¹³ *Ibidem*, p. 94.

tăceri și mângâieri ca lumea. Prost am fost, neică, idiot, imbecil notoriu...!”¹⁴. Ca orice îndrăgostit de rafinament, pe Tinuț îl provoacă mai degrabă incertitudinea, hermeneutica sentimentului decât împlinirea propriu-zisă a iubirii. Stările ambigue, nespusul, tot ceea ce face obiectul sondării și decodării reprezintă adevăratul interes pentru natura problematizantă a lui Tinuț.

Felul de a fi al lui Tinuț iese și mai bine în evidență atunci când, în ecuația interpretativă, apare visul. Cu ocazia primirii de la părinți a unui fabulos cadou – magnetofonul rusesc Majak –, Tinuț descoperă și că, probabil, Luci, unul dintre prietenii lui, i-a subtilizat o bandă originală. Confruntarea ia una dintre cele mai stranii forme, în vis, subconștientul eroului lansându-se într-o veritabilă dezbatere pe tema original/copie/licență, dezbatere în care este inclus și un desen făcut de Tinuț de pe o carpetă aflată în hol la Luci. În loc să-l confrunte în realitate pe Luci, Tinuț se trezește că are de interpretat acest vis ciudat: „Cum să-i DAU eu ceva, nene, când el MI-A FURAT discu’? De ce naiba visasem corida aia, adică eram eu cu Luci pe nasoale și mă pregăteam de atac, să mi-l recuperez? Păi, una, că nu mă pregăteam, și doi, că, dacă atacam, înseamnă că eu eram taurul, și n-aveam chef: de ce să-mi înfigă Luci țepușe în greabăn și să cad în genunchi așa, ca la Teleenciclopedia? Plus că «licență» însemna «copie», nu? Păi în cazul ăsta nu era logic: desenul meu era el o copie după carpeta aia, dar era al meu și licența era a lui, chit că era la mine. Și carpeta n-avea cum să fie originalul meu, pentru că nu era a mea, și nici a lui Luci; era a lu’ ta-su, a lu’ nea George!”¹⁵.

Sărind de la o fază la alta, Tinuț alunecă tot mai mult spre amintirile din copilăria mică, perioadă pe care și-o reprezintă ca fiind liberă de blestemul fazelor, al interpretărilor, al neliniștilor continue specifice adolescenței: „Nu că avusesem o «copilărie fericită» și nu-ș’ ce,

că mare lucru nu făceam, dar fiecare zi parcă o luai de la capăt și nu trebuia să te gândești și să-ți amintești tot felu’ de tâmpenii...”¹⁶.

Lucrurile nu sunt, însă, nici în copilărie chiar atât de simple. O fază de când a rămas Tinuț pentru prima dată singur acasă peste noapte nu-i dă pace nici acum. Tinuț a băut câteva degete de Metaxa, a ieșit afară, la bloc, unde a conversat cu o vecină voluptuoasă ce-și scosese la plimbare cățelul, s-a uitat peste o revistă *Playboy* găsită în casă și a ascultat muzică la un Gründig vechi, pentru ca, dimineața, să se trezească în fum și miros de ars, cu tatăl dându-l jos din pat, iar mama uitându-se urât. Tinuț nu știe dacă a adormit și dacă părinții au descoperit revista, coniacul și țigările.

În copilăria și mai mică întâlnim, însă, un Tinuț anxios care, după ce descoperă ideea că bunica sa va muri într-o zi, începe să aibă în mod constant coșmaruri. Mama îi aduce guvernante care să-l supravegheze pe timp de noapte, dar metodele terapeutice, deși eficiente pe moment, nu sunt dintre cele mai potrivite pe termen lung. Vali, una dintre bone, „își dă ochiul peste cap”, fapt care-l face pe Tinuț să nu mai aibă coșmaruri: „s-a întors puțin cu capu’, s-a făcut că mișculează ceva la pleoapă – aiurea, părea de fază – dar, când s-a întors cu fața – nenică! Își ținea palma la celălalt ochi, dar în loc de ăsta avea chestia aia roz, globușoru’ ăla scârbos cu vinișoare...”¹⁷. Această amintire nu este, însă, întâmplătoare, ochiul devine un motiv care leagă, într-o misterioasă țesătură, psihismul agitat din copilăria lui Tinuț cu cel de acum, defulat într-un vis „de trecere”. În vis, Tinuț este la mare, nu se poate vedea într-o oglindă, dar totul indică faptul că ar fi mai mare ca vârstă, student poate, și aici intră în vorbă cu o nemțoaică misterioasă, al cărei chip rămâne mai mereu în umbră, dar a cărei siluetă seamănă cu cea a Inei, colega lor de clasă și prietena lui Hari. Tinuț are atâta încredere în activitatea lui subconștientă încât își propune să aibă un vis cu iubita sa. În loc de

¹⁴ *Ibidem*, p. 96.

¹⁵ *Ibidem*, p. 129.

¹⁶ *Ibidem*, p. 128.

¹⁷ *Ibidem*, p. 297.

acest vis apare cel cu Ina, în care eroul își și pierde virginitatea. În plan diurn, visul îl confuzează din ce în ce mai tare. După multiple eforturi de interpretare, Tinuț ajunge la concluzia că totul se învârtă în jurul „ochiului”: Vali seamănă la ochi cu Hari, deci ar putea fi vorba de o substituție onirică, iar Inei nu-i poate vedea nicicum ochii.

„Alaltăieri, când am vrut s-o visez pe Hari cum am putut să fiu atât de idiot să mă gândesc la prostia cu ochiu’ și cu Vali? Treaba e clară acum: de asta n-am reușit s-o visez, fi-mi-ar ochiu’ de râs să-mi fie! Păi, deh, cică, dacă într-a-n-tăia, reușeam să mă gândesc dinainte și să visez, acu’, într-a zecea, îți dai seama – nebunie curată, mai ales că semănau la ochi! Păi sigur că semănau: numai că din Vali nu-mi mai aminteam decât

ochii și din Hari nu reușeam să visez decât ochii – asta-i problema!”¹⁸.

De fapt, viața psihică a lui Tinuț se tulbură din ce în ce mai tare pentru că, rămas din nou singur acasă, are întâlniri cu Hari, o întâlnire al cărei rezultat ar putea fi începerea vieții sexuale, deci ieșirea finală din copilărie. Tulburările sale emoționale iau forma acestor călătorii în trecutul copilăriei mici, a acestor tribulații între proiecții onirice și evenimente anamnetice, totul coagulându-se într-un sistem de gândire a situației bazat pe semne și simboluri personalizate. Semnificațiile clipelor trecute și ale celor prezente se suprapun în această probabilă ultimă zi a copilăriei lui Tinuț, în locul cel mai semnificativ din topografia copilăriei sale la bloc: la rond. Tulburat de amintirea ochiului lui Vali și a visului, Tinuț începe să dea un sens malefic rondului însuși: „Mă, nene, nu știi, da io n-aveam curaj să urc scările astea până la capăt, să nu se-ntâmpale ceva nasol. Bun, sigur, știu, dar parcă mă tâmpisem, că n-avea nici o logică – doar

nu apărea Vali acu’, la rond, din Moldova ei! – dar dacă mi se părea că este? Sau, nu neapărat Vali, da’ vreo altă fază, vreo tâmpenie...”. Presimțirile lui Tinuț se adevăresc, căci la rond are loc o întâmplare eliadescă: protagonistul este abordat de o țigancă pe care o servește cu o țigară, aprinzându-i-o cu bricheta de la Hari, iar țigancă îi oferă

Alături de faze, muzicile au întreținut atmosfera poetică, de ambiguitate, pe fundalul căreia s-au desfășurat dezbaterile interioare ale lui Tinuț.

Muzicile și fazele au fost astfel cuprinse în aceeași acoladă a exercițiului „hermeneutic” care-i însoțește maturizarea

semințe și pe o altă tânăra țigăncușă. Ajuns acasă, Tinuț descoperă că bricheta de la Hari a dispărut, iar semințele par să se fi mutat singure dintr-un buzunar într-altul. Ultima și cea mai complicată fază este, pentru Tinuț, felul în care i-a dispărut bricheta, ca sub o ușoară hipnoză a țigăncii. Inconștient, Tinuț metamorfozează incontrollabilul evenimentelor ce stau să înceapă marcând o nouă etapă a vieții sale, într-un in-

controlabil de alt tip, pus pe seama amestecului dintre amintiri, vise, și fazele de la școală și de la bloc cărora e imposibil să le dea de capăt.

În realitate, sub această recurentă acțiune de interpretare, protagonistul își maschează teama și neliniștea pe care le simte la ieșirea din copilărie. Nu doar fazele cu Hari marchează acest lucru, ci există și alte semne: plecarea lui Bodi cu muzicile lui în Ungaria, sfatul blazat al acestuia către Tinuț să facă ceva concret, că „muzica-i pierdere de timp”, apoi chiar mutarea lui și a familiei sale din cartier: „Adică, stai: de fapt la anu’ și noi ne mutăm: ai mei aveau de gând să cumpere un apartament de patru camere în Militari, că aici stăteam cam înghesuiți. Uitam tot timpul, probabil pentru că mă obișnuisem cu curtea și mi se părea nasol. Deh, adevărul e că, dacă Bodi se căra, nu cred că mai veneam pe aici; [...] Deja, uneori, când veneam de la școală, curtea asta mi se părea aiurea, mai mică, mai prăfuită, nu știu cum naiba...”¹⁹.

¹⁸ *Ibidem*, p. 300.

¹⁹ *Ibidem*, p. 272.

Întreg arsenalul copilăriei pare atins de o ușoară fanare, iar sfârșitul muzicilor este semnalul cel mai concret. Alături de faze, muzicile au întreținut atmosfera poetică, de ambiguitate pe fundalul căreia s-au desfășurat dezbaterile interioare ale lui Tinuț. Muzicile și fazele au fost astfel cuprinse în aceeași acoladă a exercițiului „hermeneutic” care însoțește maturizarea lui Tinuț. Deși un simbol al culturii pop a Vestului, „muzicile” sunt integrate în viața lui Tinuț ca elemente de susținere pentru „faze”.

În roman nu se face aproape deloc remarcată lipsa de libertate a tinerilor crescuți în sistemul concentraționar socialist, nici opoziția aici/afară. Tinerii din *Muzici și faze* se bucură de muzică în chip firesc, fără să pară că îi afectează mult faptul că sunt mai greu de procurat. De altfel, nimic din elementele de propagandă care însoțesc copilăria de zi cu zi nu este luat în serios. La careu, la „peteape” (Pregătirea Tineretului

pentru Apărarea Patriei – materie de studiu în liceu), la defilările de 1 Mai și 23 August, copiii se hârjonesc, se prefac că ascultă, dar își văd mai departe de preocupările lor stringente. Socialismul și poncifele lui reprezintă un simplu cadru convențional, care, atâta vreme cât este ignorat, nu poate să pătrundă în miezul adevăratelor întâmplări ale sinelui, singurele care contează. Iar aceste întâmplări nu pot fi ținute sub control decât printr-o lucidă, acerbă și continuă interpretare, dezbateri, întoarcere pe toate fețele. Pentru Tinuț ieșirea din copilărie nu se poate face cu bine, decât dacă acest sistem straniu de semne, vise, coincidențe și amintiri este decodat corect. Iar dacă rezultatul este, până la urmă, o confuzie și mai mare, aceasta nu mai depinde de Tinuț. Cu instrumentele „hermeneutice” pe care și le inventează, el încearcă cel puțin să navigheze orientat prin aceste ape tulburi. ■

BIBLIOGRAFIE

Cârstean, Svetlana, „Despre un roman cu calități de best seller”, interviu cu Ovidiu Verdeș, în *Observator cultural*, nr.102, februarie, 2002, ediția online: http://www.observatorcultural.ro/Despre-un-roman-cu-calitati-de-best-seller*articleID_188-articles_details.html

Mușat, Carmen, „Prin vămile adolescenței: debutul unui teoretician”, în *Observator cultural*, nr. 16, iunie,

2000, ediția online:

<http://www.observatorcultural.ro/>

Prin-vămile-adolescenței-debutul-unui-teoretician*articleID_6215-articles_details.html

Verdeș, Ovidiu, *Muzici și faze*, Editura Univers, București, 2000

Prolegomena

la o ediție critică de *Opere* Fănuș Neagu (II) (*Perioada post-comunistă*)

Abstract

Tema acestui articol o reprezintă modalitățile de realizare a unei ediții critice din opera literară a lui Fănuș Neagu (1932-2011), unul dintre cei mai prolifici scriitori români, cu o activitate literară extrem de diversificată, desfășurată pe distanța a cinci decenii. Repartiția operei pe secțiuni și în volume întâmpină unele dificultăți organizatorice, a căror cauză o constituie numărul mare al textelor publicate de scriitor de-a lungul vieții și dispersia acestora, dar și faptul că, în anii 2007-2008, Fănuș Neagu a renunțat la o parte dintre schițele, povestirile și nuvelele sale, redimensionându-și proza scurtă la un format *ne varietur*. În articol se discută despre necesitatea de a pune în acord principiile care stau la realizarea unei ediții critice, prima secvență prezentând situația de fapte premergătoare începerii ediției critice.

Cuvinte-cheie: Fănuș Neagu, literatură română, proză, roman, teatru, publicistică literară, ediție critică

The topic of the present article is the modalities of compiling a critical edition of the works of Fănuș Neagu (1932-2011), one of the most prolific Romanian writers, with a diverse literary activity, unfolded over five decades. The ordering of the works by sections and volumes meets some organizational difficulties caused by the great number of the texts the author published over a lifetime and their scattering, as well as the fact that between 2007-2008 Fanus Neagu gave up a part of his short novels, tales reworking his short fiction in a *ne varietur* format. The article points to the necessity of aligning the principles of compiling a critical edition, the first part presenting, in fact, the state of work before starting the critical edition.

Keywords: Fănuș Neagu, Romanian literature, fiction, novel, theatre play, literary magazines, critical edition

* Lucrare realizată în cadrul Proiectului *Prezervarea și valorificarea patrimoniului literar românesc folosind soluții digitale inteligente pentru extragerea și sistematizarea de cunoștințe* (INTELLIT), PN-III-P1-1.2-PCCDI-2017-0821/Nr. 54PCCDI/2018.

După scurtul consens post-decembrist, la începutul anului 1991, „criza” din breasla scriitoricească se acutizează. Relațiile scriitorilor cu puterea comunistă, care în ultima etapă a dictaturii ceaușiste cunoscuseră forme tot mai viguroase de opoziție, revin, ca temă generală, cu multiple adeviziuni, unele resentimentare, altele mai nuanțate, însă de această dată în favoarea implicării scriitorilor în politică. Alături de Eugen Simion, Valeriu Cristea, Marin Sorescu, Gheorghe Tomozei, personalități ale vieții literare recunoscute ca atare și după 1990, Fănuș Neagu se situează pe o poziție rezervată și conciliantă (am spune contrară temperamentului său). Opiniile lor pierd, în mod evident, teren, fiind constant marginalizate. Aceștia evaluează tranziția fenomenului literar de la comunism la democrație într-un context diferit de cel al majoritarilor, un punct de vedere tranșant exprimând Eugen Simion: „în discuție nu a fost și nu este faptul dacă scriitorul român de azi trebuie să stea sau nu departe de politică, ci altceva, mai simplu, și anume că scriitorul român nu trebuie să stea departe de literatură și, indiferent de

circumstanțe, el trebuie să-și scrie opera capitală. De asemenea, încăpățânata mea idee (recunosc) este că o revistă literară, editată de Uniunea Scriitorilor, trebuie să fie în primul rând o revistă de literatură”¹. În pofida faptului că membrilor grupului nu li se puteau aduce reproșuri pentru conduita lor morală și scriitoricească din comunism, discuțiile se încarcă de praful de pușcă al polemicii², iar invectiva devine monedă curentă.

Întrucât cele de mai sus au jucat un rol important în biografia postcomunistă a prozatorului, la momentul oportun vom oferi și alte detalii. Deocamdată, ne mărginim la consemnarea unora dintre evenimentele cu impact major pentru activitatea și opera literară a lui Fănuș Neagu. În februarie 1991, la numai câteva zile după ce Marin Sorescu primise prestigiosul premiu Herder, redacția revistei „Ramuri”, al cărei redactor-șef era, înaintează conducerii Uniunii Scriitorilor documentul prin care îl recuză. În jurul subiectului curge multă cerneală.³ În consecință, Marin Sorescu demisionează⁴ din Uniunea Scriitorilor, printre cei care protestează vehement aflându-se Fănuș Neagu, Valeriu Cristea, Eugen Simion⁵.

¹ Eugen Simion, *Post Scriptum* la articolul din „România literară”, XXIV (1991), nr. 20/ 16 mai, p. 8.

² Polemica, de durată, se desfășoară în paginile mai multor publicații. Redăm scurte trimiteri la cele mai semnificative intervenții: „România literară” XXIV (1991), nr. 4/24 ianuarie, p. 8; „Adevărul” II (1991) 6 febr., p. 2; „Adevărul literar și artistic”, II, nr. 66/ 12-18 mai, p. 1, 8; G. Dimisianu, *Cum ne revizuim*?, în *România literară*, XXIV (1991), nr. 6 / 7 febr., p. 1, 3; G. Dimisianu, *Ipocrizie vinovată*, („România literară”, XXIV (1991), nr. 10/ 7 martie, p. 1; Eugen Simion, *Cultură, politică și ipocrizie*, în „România literară”, XXIV (1991), nr. 11/ 14 martie, p. 8; Eugen Negrici, *Schiță pentru o patologie stilistică totalitară*, în „România literară”, XXIV (1991), nr. 12/ 21 martie, p. 4; G. Dimisianu, *A face politică*, în „România literară”, XXIV (1991), nr. 13 / joi, 28 martie, p. 3; G. Dimisianu, *Post Scriptum* la articolul *O șansă pierdută*, în „România literară”, XXIV (1991), nr. 17/ joi 25 aprilie, p. 8; Alex. Ștefănescu, *Scriitorii și politica*, în „România literară”, XXIV (1991), nr. 21/ 23 mai, p. 3; Eugen Simion, *Politica scriitorilor*, în „România literară”, XXIV (1991), nr. 22 / 30 mai, p. 8; Dan Deșliu, *Sine ira...*, în „România literară”, XXIV (1991), nr. 24/ 13 iunie, p. 8; Eugen Simion, *Post Scriptum* la articolul din „România literară”, XXIV (1991), nr. 27 / 4 iulie, p. 8; G. Dimisianu în dialog cu I. Negoșescu, în „România literară”, XXIV (1991), nr. 37/ joi, 12 septembrie, p. 12-13. Începând cu data de 5 septembrie 1991, Eugen Simion își încetează colaborarea cu revista „România literară” și își transferă rubrica (*Fragmente critice*) în nou apăruta publicație culturală „Literatorul”.

³ A se vedea „Adevărul”, II (1991), nr. 344/ 23-24 februarie, p. 1 și „Adevărul”, II (1991), nr. 345/ 25 februarie, p. 1, care conține replica tăioasă a lui Cristian Tudor Popescu, *Uniunea Scriitorilor s-a autodesfințat!*, la care Uniunea Scriitorilor răspunde printr-un *Comunicat*, în „Libertatea”, 3 (1991), nr. 359/ 25-26 februarie, p. 1, urmat de „Libertatea”, 3 (1991), nr. 360, 27 februarie, p. 1. Articole în „apărarea” lui Marin Sorescu apar și în „Viața capitalei”, II (1991), nr. 8/ 28 februarie, p. 1, semnate de Mircea Micu, Gheorghe Tomozei și Fănuș Neagu.

⁴ „Adevărul”, II (1991), nr. 350, 4 martie, p. 1.

⁵ *Trei scriitori acuză*: „Uniunea Scriitorilor s-a transformat într-un sultanat discreționar” (Scrisoare adresată U.S. de către Valeriu Cristea, Fănuș Neagu și Eugen Simion), în „Libertatea”, 3 (1991), nr. 369, /8-9 martie, p. 1.

Evenimentele precedă apariția revistei „Literatorul”, serie nouă, condusă între 1991-1996 de Marin Sorescu și între 1997 și 2011, cu intermitențe, de Fănuș Neagu. În felul acesta se explică de ce marea majoritate a prozelor care vor forma substanța a două volume cu povestiri noi, inedite, au fost publicate în „Literatorul”.

Între 1990 și 1996 presa literară trece de la extaz la agonie. Cele mai multe dintre publicațiile culturale intră sub incidența altui tip de cenzură, cenzura economică, fapt care determină restrângerea personalului redacțional și apariția sporadică a numerelor de revistă. Uniunea Scriitorilor este concurată de ASPRO (Asociația Scriitorilor Profesioniști din România, 1993). Chiar Fănuș Neagu declară presei că intenționează să creeze o Uniune a Scriitorilor, mai elitistă⁶. Fără un orizont clar definit, presa literară este sufocată de concurența nemiloasă a presei tabloide (așa numita presă cu „subiecte de scandal”), scriitorimea migrând „cu arme și bagaje” în presa cotidiană. Sintagma „moartea literaturii” este întâlnită tot mai des în circuitul public. Autorul *Cărților cu prieteni* devine ținta atacurilor din partea unora dintre reprezentanții tinerei generații, dar și a unor critici și istorici literari care, cu numai câțiva ani în urmă, își exprimau, în scris, prețuirea necondiționată față de proza lui Fănuș Neagu. Polemistul nu ezită să le răspundă în articole corozive și spumoase, de o mare încărcătură stilistică. Anunță că va scrie o *Carte cu dușmani*, precizând că unii dintre aceștia figurau în ... cele două *Cărți cu prieteni*.

Fotografie de Ion Cucu

Pe acest fundal socio-literar, opera lui Fănuș Neagu continuă să activeze editorial, identificarea schițelor, povestirilor și nuvelor sale (prima lor apariție) în presa literară fiind însă din ce în ce mai dificilă.

1994

Partida de pocher - povestiri - (coperta de Daniel Nicolescu), Editura Eminescu, București, 1994, 238 p.⁷ Redactor responsabil: nu se precizează. Tehnoredactor: nu se precizează.

1. *O partidă de pocher*; în volum: p. 9-28, „Literatorul”⁸, III (1994), nr. 1 (121⁹[122])/ 1-7 ianuarie, p. 8-9, 10.
2. *Ecoul stepei*; în volum: p. 29-45, „Literatorul”, I (1991), nr. 1/ 6 sept., p. 8-9.
3. *Vagabonzii Crăciunului*; în volum: p. 46-69.
4. *Numărul de aur*; în volum: p. 70-79, „Luceafărul”, nr. 12 (190) / 1994, p. 8-9.

⁶ Fănuș Neagu va constitui Societatea Scriitorilor Republicani, în „Cronica română” V (1998), nr. 1559/4mart., p. 1, 2.

⁷ Pe coperta interioară apare: „Se dedică această carte, cu dragoste și potop de Dunăre, lui Tedi Harabagiu”. Tedi Harabagiu a fost unul dintre prietenii din tinerețe ai lui Fănuș Neagu. În momentul apariției volumului era directorul general al întreprinderii Policolor din București, prin intermediul căreia a fost sponsorizată editarea volumului.

⁸ În „Literatorul”, nuvela are titlul *Partida de pocher*.

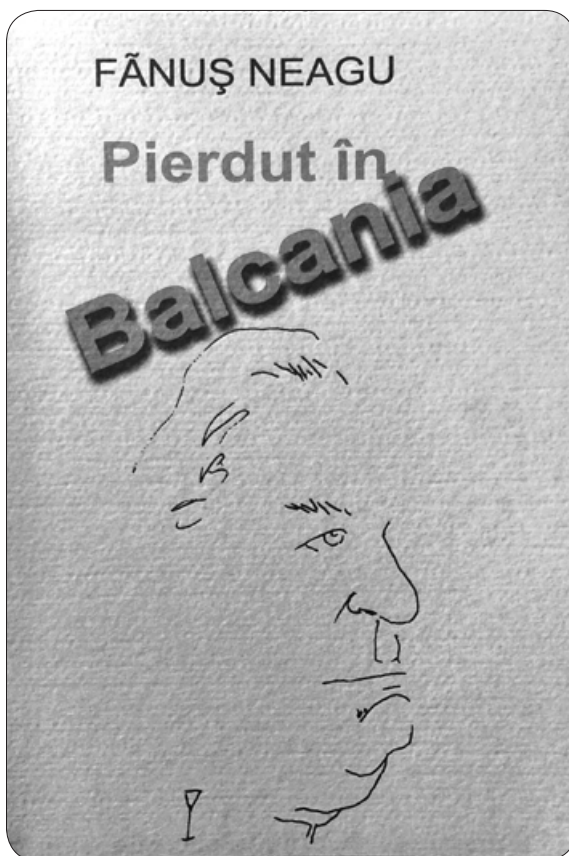
⁹ Pe frontispiciul publicației, nr. 121 apare greșit scris, corect fiind „Literatorul” III, nr. 51-52, (120-121) din 24-31 dec. 1993.

O corabie spre Bethleem, manuscris

5. *Cisma de bronz*; în volum: p. 88-105, „Literatorul”, II (1992), nr. 2 (19)/17 ian. p. 8-11.
6. *Mentóvare*; în volum: p. 106-116, „Literatorul”, II (1992), nr. 23 (40)/ 5 iun., p. 9-10.
7. *Suavissima*; în volum: p. 117-135, „Literatorul”, III (1993), nr. 6 (75)/, 12 febr., p. 8-9.
8. *În zurzună*; în volum: p. 136-152, „România literară”, (1989), nr. 50/ 14 dec., p. 14, 15.
9. *Întoarcerea vânătorului*; în volum: p. 153-162, „Literatorul”, III (1993), nr. 13 (82) /2 aprilie, p. 8-9.
10. *Pasărea albă din ostrov*; în volum: p. 163-180, „Literatorul”, II (1992), nr. 47 (64) /20 nov., p. 8-9.
11. *Scampolo, tu ești o haimana*; în volum: p. 181-214, „Literatorul”, III (1993), nr. 36 (105)/ 17 sept., p. 8-9; 37 (106)/ 17-24 septembrie, / p. 8-9.
12. *Vălea fără iarnă*; în volum: p. 215-238, „Literatorul” IV (1994), nr. 43 (160)/ 21-28 octombrie, p. 8-9, 10.
10. *Maria Custura*; în volum: p. 93 - 101.
11. *Vrăbii fluture*; în volum: p. 102 - 107.
12. *În septembrie*; în volum: p. 108 - 115.
13. *Alături se joacă biliard*; în volum p. 116 - 123.
14. *Izvor cu dropii*; în volum: p. 124 - 132.
15. *Cercei de aur*; în volum: p. 133 - 138.
16. *Jocul din amurg*; în volum: p. 139 - 141.
17. *În stepă*; în volum: p. 142 - 145.
18. *Lebăda neagră*; în volum: p. 146 - 166.
19. *Pierdut în Balcania*; în volum: p. 167 - 202. *Postfață*; în volum: p. 203 - 210, *Referințe critice*; în volum: p. 211-213.

1996

Fănuș Neagu, *Pierdut în Balcania*, ediție anastatică, Editura Eurasia/Editura Art Print, Colecția Bibliofilia, [inițiată și îngrijită de Grigore Traian Pop]. Pe coperta interioară apare

[1994]

Dincolo de nisipuri. Postfață de Eugen Simion¹⁰. Editura Porto-Franco, Galați, 1994, 240 p. Conținutul volumului reprezintă o selecție de texte deja publicate și este următorul:

1. *Cum se naște ființa povestirii (În loc de prefață)* – în volum – p. V-VIII.
Tabel cronologic; în volum: p. IX-X.
2. *Ningea în Bărăgan (Olelie)*; în volum: p. 1-20.
3. *Lișca*; în volum: p. 21-27.
4. *Dincolo de nisipuri*; în volum: p. 28 - 33.
5. *Descoperind râul*; în volum: p. 33 - 39.
6. *Luna ca o limbă de câine*; în volum: p. 40 - 57.
7. *Acasă*; în volum: p. 58 - 70.
8. *Zeul ploii*; în volum: p. 71 - 79.
9. *Ploaie de vară cu peștișori roșii*; în volum: p. 80 - 92.

¹⁰ *Postfața* este formată din trei studii scrise de Eugen Simion, în următoarea ordine: *Fănuș Neagu 60*, în „România literară”, 1992, nr. 11 (28 april.), p. 4. Retipărit cu același titlu în *Moartea lui Mercuțio*, Editura Nemira, 1993, p. 321-323; *Scriitori români de azi* (I), capitolul IV (*Romanul mitic. Realismul artistic*), p. 582-586; Editura Cartea Românească, 1978; *Sfidarea retoricii (Jurnal german)*, Editura Cartea Românească, 1985, capitolul *Fănuș Neagu. Schiță de portret*, p. 361-362, din care a fost excerptat ultimul fragment.

portretul autorului, schițat de Constantin Piliuță. București, 1996, 53 p. Tiraj: 50 exemplare.

1997

*O corabie spre Bethlehem*¹¹, Editura Cartea Românească, București, 1997, 192 p. Coperta seriei: Dan Stanciu. Foto: Vasile Blendea. Conținutul volumului este următorul:

1. *Amintiri de pe terasa unui palat voievodal*, [Prefață]; în volum: p. 7 - 12, „Țara”, nr. 292 (4-10 dec., 1995), p. 1, 6.
2. *Apa Sânzienelor*; în volum: p. 13 - 17.
3. *Oul de smîrnă*; în volum: p. 18 - 33.
4. *Fusul de aur*; în volum: p. 34 - 40.
5. *Lupul sub fereastră*; în volum: p. 41 - 47.
6. *Pâinea de prânz*; în volum: p. 48-49.
7. *Din senin, din iarbă verde*; în volum: p. 50-58, „Literatorul”, VI (1996), nr. 14 (233)/ 5-12 aprilie, p. 8-9.
8. *Zări sparte de vânt*; în volum: p. 59-62.
9. *Hultanul în aprilie*; în volum: p. 63-73, „Literatorul”, VII (1997), nr. 9-22 (282-295), 28 febr.- 6 iunie, p. 8-9.
10. *Polița cu mesteceni*; în volum: p. 74-89, „Literatorul”, VI (1996), nr. 6 (227), 9 febr., p. 8-9.
11. *O corabie spre Bethlehem*; în volum: p. 99-176, „Literatorul”, VI (1996), nr. 34 (255)/ 23 aug., p. 8-9 (fragment din povestirea cu același titlu); „Literatorul”, VI (1996), nr. 40 (261) / 4 oct., p. 8-9 (fragment din povestirea cu același titlu);

Nicolae Velea, Eugen Simion și Fănuș Neagu

- „Literatorul”, VI (1996), nr. 46 (267) / 15 nov., p. 8-9.
12. *Însemnările lui Theodor Zorini (Jderul) pentru Malu Slobozeanu*; în volum: p. 177-190.

[1997]

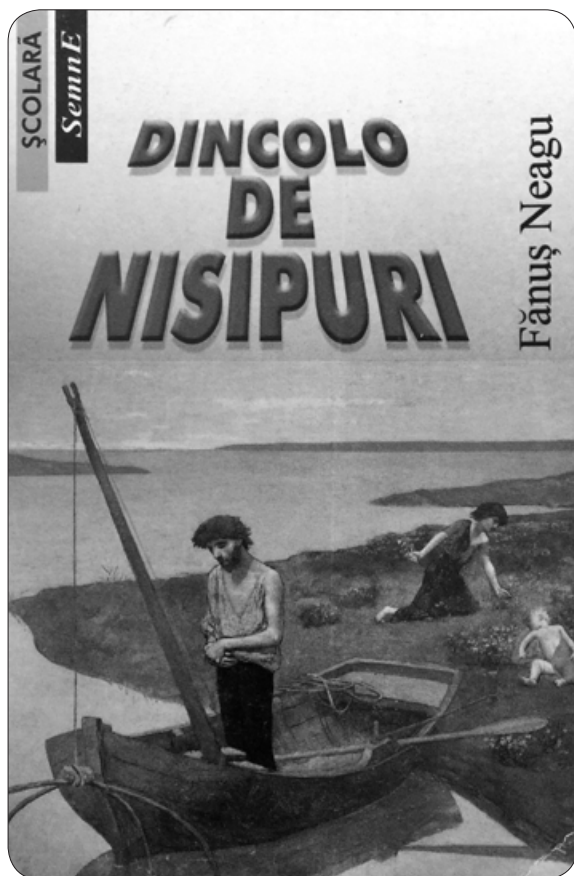
*Zeul ploii – nuvele*¹², Editura Litera¹³ (colecția „Biblioteca școlară”) Chișinău, 1997, 312 p. Coperta Isai Cârmu. Conținutul volumului este următorul:

- Notă asupra ediției; în volum: p. 2.
Tabel cronologic; în volum: p. 3 - 5.
1. *Ningea în Bărăgan (Olelie)*; în volum: p. 6-28.
 2. *Lișca*; în volum: p. 29-36.
 3. *Somnul de la amiază*; în volum: p. 37-60.
 4. *Dincolo de nisipuri*; în volum: p. 55-60.
 5. *Descoperind râul*; în volum: p. 61-67.
 6. *Luna ca o limbă de câine*; în volum: p. 68-88.
 7. *Acasă*; în volum: p. 89-103.
 8. *Strigătul*; în volum: p. 104-108.
 9. *În văpaia lunii* – în volum p. 109-119.

¹¹ Pe coperta interioară este scris: „Se dedică, cu melancolie, de septembrie, domnului Constantin Iancu”. La acel moment, Constantin Iancu era Suveran Mare Comandor, Supremul Consiliu al Ritului Scoțian Antic și Acceptat din România Mare. Maestru Fondator, Marea Lojă Națională din România. Scriitorul a fost invitat să intre în masonerie, dar tentativele de „atrageră” s-au soldat cu eșecuri.

¹² Textele au fost reproduse după Fănuș Neagu, *În văpaia lunii* (Editura Albatros, București, 1988) și Fănuș Neagu, *Dincolo de nisipuri* (Editura Porto-Franco, Galați, 1994).

¹³ „Editura își exprimă și pe această cale gratitudinea pentru asentimentul autorului de a publica prezentul volum neremunerat”.

10. *Fântâna* – în volum p. 120-127.
 11. *Zeul ploii*; în volum: p. 128-137.
 12. *Ploaie de vară cu peștișori roșii*; în volum: p. 138-152.
 13. *Maria Custura*; în volum: p. 153-163.
 14. *Vrăbii-fluturi*; în volum: p. 164-170.
 15. *Vară buimacă*; în volum: p. 171-176.
 16. *Zgomotul*; în volum: p. 177-190.
 17. *În septembrie*; în volum: p. 191-199.
 18. *Alături se joacă biliard*; în volum: p. 200-209.
 19. *Izvor cu dropii*; în volum: p. 210-219.
 20. *Cercei de aur*; în volum: p. 220-226.
 21. *Jocul din amurg*; în volum: p. 227-229.
 22. *În stepă*; în volum: p. 230-233.
 23. *Lebăda neagră*; în volum: p. 234-258.
 24. *Pierdut în Balcania*; în volum: p. 259-303.
- Referințe critice*; în volum: p. 304-305.

2002

*Dincolo de nisipuri*¹⁴. Postfață de Eugen Simion. Editura Semne, București, 2002, 240 p. Conținutul volumului este următorul:

1. *Cum se naște ființa povestirii* (*În loc de prefață*); în volum: p. 5 - 8.
Tabel cronologic p. 9-11.
2. *Ningea în Bărăgan* (*Olelie*) ; în volum: p. 13 - 33.
3. *Lîșca*; în volum: p. 34 - 41.
4. *Dincolo de nisipuri*; în volum: p. 42 - 47.
5. *Descoperind râul*; în volum: p. 48 - 53.
6. *Luna ca o limbă de câine*; în volum: p. 54 - 72.
7. *Acasă*; în volum: p. 73 - 85.
8. *Zeul ploii*; în volum: p. 86 - 94.
9. *Ploaie de vară cu peștișori roșii*; în volum: p. 95 - 108.
10. *Maria Custura*; în volum: p. 109 - 118.
11. *Vrăbii fluturi*; în volum: p. 119 - 125.
12. *În septembrie*; în volum: p. 126 - 133.
13. *Alături se joacă biliard*; în volum: p. 134 - 142.
14. *Izvor cu dropii*; în volum: p. 143 - 151.
15. *Cercei de aur*; în volum: p. 152 - 157.
16. *Jocul din amurg*; în volum: p. 158 - 160.
17. *În stepă*; în volum: p. 161 - 164.
18. *Lebăda neagră*; în volum: p. 165 - 187.
19. *Pierdut în*; în volum: p. 188 - 226.
Postfață; în volum: p. 227 - 236.
Referințe critice; în volum: p. 237 - 239.

[2002]

Ningea în Bărăgan. Regia Autonomă Monitorul Oficial, București, 2002, 53 p. Viziunea grafică: Mircia Dumitrescu, cu 7 ilustrații, executate în tehnica serigrafie, pe hârtie de mână. Tiraj 50 exemplare¹⁵.

[2002]

Pierdut în Balcania. Editura Semne, București, 2002, 94 p. Coperta de Daniel Nicolescu¹⁶. Lector: Rozalia Matei. [Conține exclusiv nuvela *Pierdut în Balcania*, manuscrisul ei în format anastatic și textul cules tipografic]¹⁷.

¹⁴ Identic, mai puțin paginația, cu *Dincolo de nisipuri*, Editura Porto-Franco, Galați, 1994. A se vedea nota nr. 10.

¹⁵ „Volum realizat cu ocazia împlinirii a 70 de ani a scriitorului Fănuș Neagu.” (sic!)

¹⁶ În realitate, pe copertă apare desenul executat de Constantin Piliuță, care se regăsește în interiorul ediției bibliofile din 1996 (Eurasia/Art Print).

¹⁷ Face parte din caseta *Fănuș Neagu 70*, editată de Semne cu prilejul celei de-a șaptezecă aniversări a scriitorului.

2005

Pierdut în Balcania (prefață de Antonio Patraș), Colecția „Cărțile civilizației românești”, Editura Institutului Cultural Român, București, 2005. Coperta colecției: Sergiu Georgescu. Redactor: Alexandra Bârna¹⁸. Conținutul volumului este următorul:

(Din *Pierdut în Balcania*):

1. *Udma* – în volum p. 3 - 18.
2. *Buturuga cu greieri* – în volum p. 19 - 27.
3. *Cocorul alb* – în volum p. 28 - 36.
4. *Izvor cu dropii* – în volum p. 37 - 45.
5. *Cercei de aur* – în volum p. 46 - 51.
6. *Jocul din amurg* – în volum p. 52 - 54.
7. *În stepă* – în volum p. 55 - 58.
8. *Lebăda neagră* – în volum p. 59 - 80.
9. *La margine* – în volum p. 81 - 88.
10. *Pierdut în Balcania* – în volum p. 89 - 125.

(Din *Partida de pocher*):

1. *Partida de pocher* – în volum p. 129 - 143.
2. *Ecoul stepei* – în volum p. 144 - 156.
3. *Vagabonzii Crăciunului* în volum – p. 157 - 174.
4. *Numărul de aur* – în volum p. 175 - 182.
5. *Cisma de bronz* – în volum p. 183 - 200.
6. *Mentovare* – în volum p. 201 - 209.
7. *Suavissima* – în volum p. 210 - 223.
8. *În zurzună* – în volum p. 224 - 235.
9. *Întoarcerea vânătorului* – în volum p. 236 - 242.

¹⁸ Volumul constituie o antologie de texte Fănuș Neagu selectate din cărțile: *Pierdut în Balcania*, de unde au fost excerptate primul și ultimul text (*În loc de prefață* [versuri] și *În loc de postfață* [o „povestire” de numai 23 rânduri]), *Partida de pocher*, redată integral și din *O corabie spre Bethlehem*, mai puțin prefața *Amintiri de pe terasa unui palat voievodal*.

10. *Pasărea albă din ostrov* – în volum p. 243 - 255.
 11. *Scampolo, tu ești o haimana* – în volum p. 256 - 280.
 12. *Vălea fără iarnă* – în volum p. 281 - 295.
(Din *O corabie spre Bethlehem*)
 1. *Amintiri de pe terasa unui palat voievodal*, [Prefață] – în volum – p. 299 - 304.
 2. *Apa Sânzienelor* – în volum p. 305 - 309.
 3. *Oul de smirună* – în volum p. 310 - 324.
 4. *Fusul de aur* – în volum p. 325 - 331.
 5. *Lupul sub fereastră* – în volum p. 332 - 338.
 6. *Pâinea de prânz* – în volum p. 339 - 340.
 7. *Din senin, din iarbă verde* – în volum p. 341 - 349.
 8. *Zări sparte de vânt* – în volum p. 350 - 353.
 9. *Hultanul în aprilie* – în volum p. 354 - 364.
 10. *Poliza cu mesteceni* – în volum p. 365 - 379.
 11. *O corabie spre Bethlehem* – în volum p. 380 - 463.
 12. *Însemnările lui Theodor Zorini (Jderul) pentru Malu Slobozeanu* – în volum p. 464 - 478.
- Postfață [Antonio Patraș] – în volum p. 479 - 491.

Marin Preda, Constantin Țoiu și Fănuș Neagu
(Fotografie de Vasile Blendea)

2007

*Caii albi din orașul București*¹⁹, Editura Semne, București, 2007, p. 35 p. Redactor Viorica-Rozalia Matei. Conținutul volumului este următorul:

1. *Târziu, când zăpezile sunt albastre* ; în volum – p. 5 - 8.
2. *Descoperind râul* ; în volum – p. 9 - 14.
3. *Caii albi din orașul București* – p. 15 - 18.
4. *Înainte de bătaie* ; în volum – p. 19 - 20.
5. *În zori, pe ploaie* ; în volum – p. 21 - 22.
6. *În ajun de Anul Nou* ; în volum – p. 23 - 24.
7. *Băiatul și cocoșul de lut* ; în volum – p. 25 - 26.
8. *Covorul violet* ; în volum – p. 27 - 34.
9. *Din partea autorului* ; în volum – p. 35.

[2007]

*2 lei Spiridușul, 3 lei Drăcușorul*²⁰, Editura Rafet&AlphaMDN, Râmnicu-Sărat, 2007, 42 p. Redactor: Gheorghe Istrate. Ilustrații de Michaela Istrate. Deoarece cartea a fost editată într-un tiraj confidențial, greu de procurat (nu se află în niciuna dintre marile biblioteci), titlul dând impresia că este vorba de texte cu caracter inedit, adăugăm informații despre prima lor apariție:

1. *Vrăbii-Fluturi* ; în volum – p. 5-13; prima apariție în *Povestiri din drumul Brăilei*, 1989, p. 133 - 139.
2. *În septembrie* ; în volum – p. 15- 25; prima apariție în *Povestiri din drumul Brăilei*, 1989, p. 140-147.
3. *Ecoul stepii* ; în volum – p. 27- 40, „Literaturul”, I (1991), nr. 1/ 6 sept., p. 8-9, apoi în volumul *Partida de pocher*, 1994, p. 29-45.
4. *Vrăji. Ascultări. Miresme* ; în volum – p. 41²¹.

[2007-2009]

*Dincolo de nisipuri*²². *Povestiri*, Editura Semne, Bibliografie școlară, București, [2009-2011], 388 p. [ISBN 973-624-032-0]. Coperta: Daniel Nicolescu. Conținutul volumului este următorul:

1. *A. Ninge în Bărăgan (Olelie)* ; în volum – p. 7 - 27.
2. *Tutunul* ; în volum – p. 27 - 41.
3. *Cocoșul roșu* ; în volum – p. 41 - 50.
4. *Lișca* ; în volum – p. 51 - 57.
5. *Dincolo de nisipuri* ; în volum – p. 57 - 63.
6. *Păpușa* ; în volum – p. 63 - 66.
7. *Strigătul* ; în volum – p. 66 - 70.
8. *În văpaia lunii* ; în volum – p. 70 - 79.
9. *Fântâna*; în volum – p. 79 - 86.
10. *Puntea* ; în volum – p. 86 - 91.
11. *O sută de nopți* ; în volum – p. 91 - 118.
12. *Vară buimacă* ; în volum – p. 118 - 122.
13. *Luna ca o limbă de câine* ; în volum – p. 123 - 140.
14. *Acasă* ; în volum – p. 140 - 153.
15. *Zgomotul* ; în volum – p. 153 - 164.
16. *Iarbă vânăță* ; în volum – p. 164 - 182.
17. *Doi saci de poștă* ; în volum – p. 182 - 198.
18. *B. Zeul ploii* ; în volum – p. 199 - 207.
19. *Beția trandafirului* ; în volum – p. 207 - 227.
20. *Pe ceair* ; în volum – p. 227 - 267.
21. *Fantezie de primăvară* ; introdusă, în volum – p. 255 - 269.
22. *Ploaie de vară cu peștișori roșii* ; în volum – p. 269 - 281.
23. *Albastru de ger* ; introdusă, în volum – p. 282 - 312.
24. *Maria Custura* ; în volum – p. 312 - 321.
25. *Vrăbii-fluturi* ; în volum – p. 321 - 327.
26. *În septembrie* ; în volum – p. 327 - 334.

¹⁹ Ilustrațiile aparțin elevilor din următoarele școli brăilene: „Spiru Haret”, „Mihai Eminescu”, „George Coșbuc”, „Fănuș Neagu”, „Sfânta Maria”, Școala nr. 10, Școala nr. 33 și Liceul de Artă „Harieta Darclee”.

²⁰ Pe coperta a patra este reprodus, cu litere tipografice, textul mss. *Vrăji. Ascultări. Miresme*.

²¹ Reproducere filă de manuscris (27 rânduri), dataată 21 martie 1994.

²² Volumul nu este datat. Coperta este aceeași cu a ediției Semne (2002), singura sa particularitate față de precedentă constând în faptul că are marginile rotunjite și că numărul filelor este cu mult mai mare, ajungând de la 239 la 388 de pagini. Seamănă, mai degrabă, cu o copie a ediției *ne varietur*, căreia i-au fost atașate povestirile *Fantezie de primăvară* și *Albastru de ger* (absente din ediția de la Editura Academiei), probabil ca să nu existe suspiciunea că această apariție este una de tip „pirat”, cum a calificat-o Fănuș Neagu în martie 2007, atunci când a aflat de existența ei. (Informație furnizată de Viorel Coman.)

27. *Arbori de pelin* ; în volum – p. 335 - 344.
28. *Rouă pentru sănii* ; în volum – p. 344-349.
29. *Alături se joacă biliard* ; în volum – p. 350 - 358.
30. *Târziu, când zăpezile sunt albastre* ; în volum – p. 358 - 361.
31. *Descoperind râul* ; în volum – p. 361 - 366.
32. *Caii albi din orașul București* ; în volum – p. 366 - 369.
33. *Înainte de bătălie* ; în volum – p. 369 - 371.
34. *În zori, în ploaie* ; în volum – p. 372 - 373.
35. *În ajun de Anul Nou* ; în volum – p. 373-375.
36. *Băiatul și cocoșul de lut* ; în volum – p. 375-378.
37. *Covorul violet* ; în volum – p. 378-387.
38. *Din partea autorului* ; în volum – p. 387 - 388.

Fănuș Neagu și Lucian Chișu

2007

Dincolo de nisipuri (I), ediție *ne varietur*, Editura Academiei Române, București, 2007, Redactor: Matei Gavril Albastru. Coperta: Mariana Șerbănescu. Conținutul volumului este următorul:

1. *Cum se naște fința povestirii (în loc de prefață)* – în volum p. 7 - 10.
2. *A. Nîngea în Bărăgan (Olelie)*; în volum: p. 11 - 31
3. *Tutunul* ; în volum: p. 32 - 45.
4. *Cocoșul roșu* ; în volum p. 46 - 55.
5. *Lișca* ; în volum p. 56 - 62.
6. *Dincolo de nisipuri* ; în volum p. 63 - 68.
7. *Păpușa* – în volum ; p. 69 - 72.
8. *Strigătul* ; în volum – p. 73 - 76.
9. *În văpaia lunii* ; în volum p. 77 - 86.
10. *Fântâna* ; în volum p. 87 - 93.
11. *Puntea* ; în volum p. 94 - 98.
12. *O sută de nopți* ; în volum p. 99 - 126.
13. *Vară buimacă* ; în volum – p. 127 - 131.
14. *Luna ca o limbă de câine* ; în volum p. 132 - 149.
15. *Acasă* ; în volum p. 150 - 162.
16. *Zgomotul* ; în volum p. 163 - 174.
17. *Iarbă vînată* ; în volum p. 175 - 192.
18. *Doi saci de poștă* ; în volum – p. 193 - 208.
19. *B. Zeul ploii* ; în volum p. 209 - 217.
20. *Beția trandafirului* ; în volum p. 218 - 238.
21. *Pe ceair* ; în volum p. 239 - 267.
22. *Ploaie de vară cu peștișori roșii* ; în volum p. 268 - 280.
23. *Maria Custura* ; în volum p. 281 - 290.
24. *Vrăbii-fluture* ; în volum p. 291 - 296.
25. *În septembrie* ; în volum p. 297 - 304.
26. *Arbori de pelin* ; în volum p. 305 - 314.
27. *Rouă pentru sănii* ; în volum p. 315 - 320.
28. *Alături se joacă biliard* ; în volum p. 321-329.
29. *Târziu, când zăpezile sunt albastre* ; în volum: p. 330 - 333.
30. *Descoperind râul* ; în volum p. 334 - 349.
31. *Caii albi din orașul București* ; în volum p. 340 - 342.
32. *Înainte de bătălie* ; în volum p. 343 - 345.
33. *În zori, în ploaie* ; în volum p. 346 - 347.

34. *În ajun de Anul Nou* ; în volum p. 348-349
35. *Băiatul și cocoșul de lut* ; în volum p. 350-352
36. *Covorul violet* ; în volum p. 353-362
37. *Din partea autorului*²³ ; în volum p. 363 - 364

2008

Pierdut în Balcania (II), ediție ne varietur, Editura Academiei Române, București, 2008. Redactor: Matei Gavril Albastru. Coperta: Nicoleta Negruț. Conținutul volumului este următorul:

1. *Udma* ; în volum – p. 7 - 24.
2. *Buturuga cu greieri* ; în volum – p. 25 - 34.
3. *Cocorul alb* ; în volum – p. 35 - 45.
4. *Izvor de dropii* ; în volum – p. 46-55.
5. *Cercei de aur* ; în volum – p. 56-62.
6. *Jocul din amurg* ; în volum – p. 63 - 66.
7. *În stepă* ; în volum – p. 67 - 70.
8. *Lebăda neagră* ; în volum – p. 71 - 95.
9. *La margine* ; în volum – p. 96 - 104.
10. *Pierdut în Balcania* ; în volum – p. 105 - 147.
11. *Partida de pocher* ; în volum – p. 148 - 164.
12. *Ecoul stepei* ; în volum – p. 165 - 179.
13. *Vagabonzii Crăciunului* ; în volum – p. 180 - 200.
14. *Numărul de aur* ; în volum – p. 201 - 208.
15. *Cizma de bronz* ; în volum – p. 209 - 242.
16. *Mentovare* ; în volum – p. 243 - 252.
17. *Suavissima* ; în volum – p. 253 - 268.
18. *În zurzună* ; în volum – p. 269 - 282.
19. *Întorcerea vânătorului* ; în volum – p. 283 - 290.
20. *Pasărea albă din ostrov* ; în volum – p. 291 - 305.
21. *Scampolo, tu ești o haimana* ; în volum – p. 306 - 334.
22. *Valea fără iarnă* ; în volum – p. 335 - 350.
23. *Amintiri de pe terasa unui palat voievodal* ; în volum – p. 351 - 356.
24. *Apa sânzienelor* ; în volum – p. 357 - 361.
25. *Oul de smirnă* ; în volum – p. 362 - 378.
26. *Fusul de aur* ; în volum – p. 379 - 386.
27. *Lupul sub fereastră* ; în volum – p. 387 - 394.
28. *Pâinea de prânz* ; în volum – p. 395 - 396.
29. *Din senin, din iarbă verde* ; în volum – p. 397 - 406.

30. *Zări sparte de vânt* ; în volum – p. 407 - 410.
31. *Hultanul în aprilie* ; în volum – p. 411 - 422.
32. *Polița cu mesteceni* ; în volum – p. 423 - 439.
33. *O corabie spre Bethleem* ; în volum – p. 440 - 538.
34. *Însemnările lui Theodor Zorini (Jedrul) pentru Malu Slobozeanu* ; în volum – p. 539 - 554.

2011

*Dincolo de nisipuri*²⁴. Prefață de Cornel Ungureanu. Postfață de D.R. Popescu, Editura Curtea Veche și „Jurnalul național”, colecția „Biblioteca pentru toți”, coordonator colecție Ana-Maria Vulpescu, București, 2011, 251 p. Tabel cronologic de Teodora Dumitru. Referințe critice de Răzvan Năstase. Fotografii din arhiva familiei și din arhiva lui Ionel Cucu. Conținutul volumului este următorul:

Cronologie, în volum – p. 7 - 16.

Prefață: Cornel Ungureanu, *Fănuș Neagu și recucerirea Balcaniei* ; în volum – p. 17 - 24.

1. *Cum se naște ființa povestirii (în loc de prefață)* ; în volum – p. 25 - 28.
 2. *Ningea în Bărăgan (Olelie)* ; în volum – p. 29-48.
 3. *Lișca* ; în volum – p. 49-55.
 4. *Dincolo de nisipuri* ; în volum – p. 56-61.
 5. *În văpaia lunii* ; în volum – p. 61-71.
 6. *Luna ca o limbă de câine* ; în volum – p. 72-89.
 7. *Acasă* ; în volum – p. 90 -102.
 8. *Zeul ploii* ; în volum – p. 103-111.
 9. *Ploaie de vară cu peștișori roșii* ; în volum – p. 112-124.
 10. *Maria Custura* ; în volum – p. 125-133.
 11. *Alături se joacă biliard* ; în volum – p. 134-142.
 12. *Izvor cu dropii* ; în volum – p. 143-151.
 13. *Cercei de aur* ; în volum – p. 152 -157.
 14. *În stepă* ; în volum – p. 158 - 161.
 15. *Lebăda neagră* ; în volum – p. 162 - 183.
 16. *Pierdut în Balcania* ; în volum – p. 184 - 221.
- Postfață: D. R. Popescu, *În vremea lui Fănuș Neagu* ; în volum – p. 222 - 228.
- Referințe critice ; în volum – p. 231 - 250.

²³ Text preluat din *Caii albi din orașul București*, Editura Semne, 2007. Se regăsește și în *Dincolo de nisipuri* [2007 - 2009].

²⁴ „Textul actualei ediții este reprodus după Fănuș Neagu, *Dincolo de nisipuri*, Editura Academiei Române, București, 2007 și Fănuș Neagu, *Pierdut în Balcania*, Editura Academiei, București, 2008”.

NICOLAE CORBEANU

Publicist, Köln

Publicist, Cologne

e-mail: corbeanu@netcologne.de

1. Teroarea cibernetică 2. Papagalul depresiv

Abstract

Internetul și cibernetica, fără de care nu ne mai putem imagina să trăim la ora actuală, nu prezintă numai avantaje, evidente pentru toată lumea, ci și dezavantaje, mai ascunse sau mai insidioase, care ne pot pricinui mai mici sau mai mari neplăceri. E opinia pe care autorul o susține cu exemple din propria lui experiență.

Tribunalele germane nu se ocupă numai de problemele oamenilor, ci, uneori, și de ale altor vietăți. Autorul relatează despre un proces care avea ca scop să stabilească cine este vinovat de maladia unui papagal diagnosticat ca depresiv.

Cuvinte-cheie: Internet, supraveghere, neplăceri, Google, Hacker, escrocherii, papagal, depresie, tratamente medicale, responsabilitatea medicului veterinar, cheltuieli de tratament

Internet and Cybernetics, unthinkable to live without in the present times, are not only about the advantages that are obvious for everybody, but also about some flows, hidden or insidious to a certain degree, that can cause us more or less serious discomfort. This is the opinion the author backs up with examples from his own experience.

German Courts of Law do not deal only with human problems but also, sometimes, with those involving other kinds of creatures. The author tells the story of a law suit set out to establish the person guilty for the sickness of parrot diagnosed with depression.

Keywords: Internet, supervision, discomfort, Google, Hacker, charlatanism, Parrot, depression, medical cures, responsibility of the vet, cure expenses

Teroarea cibernetică

.....

Pe vremea când trăiam în România – e mult de atunci –, mi-era frică de securitate, vreau să zic de instituția aceea oribilă de represiune și teroare, creată după model sovietic și adusă odată cu „revoluția socialistă” pe tancurile invadatorilor botezați „eliberatori” și denumită securitatea poporului. (Uite că nu vreau să-i fac oribilei instituții onoarea de a o scrie cu inițială majusculă!) Se informau băieții despre mine nu numai de la serviciile de personal pe unde lucram, ci și prin notele informative date despre mine de prieteni și, verosimil, n-am știut niciodată exact, prin microfoane pitite profesionist prin casă pe unde vrei și mai ales pe unde nu vrei. Sigur că te mai puteai duce prin parcuri sau chiar pe stradă când era destul de mare hărmălaia, dacă aveai de discutat ceva sensibil cu prieteni sau cu rude. De pildă, că ai intenția să te cari în Occident.

De răul securității poporului și al altor cuceriri ale „revoluției socialiste” pe care le-am simțit pe pielea mea, m-am refugiat, apoi, în anul de dizgrație 1973, în Occident și m-am stabilit în Germania, unde decenii de-a rândul nu mi-a fost teamă de nimic și, din punctul ăsta de vedere, nu mă tem nici acum, pentru că sunt un cetățean german loial, recunoscător Statului care mi-a oferit adăpost și șansa de a începe o viață nouă.

Dar, vedeți dumneavoastră, cu timpul, cibernetica (cuvânt de groază pentru mine) s-a dezvoltat și s-a tot dezvoltat până a ajuns să-mi cunoască și să-mi controleze viața mai rău decât securitatea poporului pe vremuri. De când a apărut Internetul și s-a dezvoltat rapid, ajungând un adevărat monstru, nu mai reușesc să țin nimic numai pentru mine.

Să vă dau un exemplu: de câțiva ani bunicei încoace, când mă duc la doctor, după ce-mi

dă mâna, domnul doctor se instalează în fața computerului. Vorbește cu mine și citește ce-i apare pe ecran. Și, ce să vezi!, nenorocitul de computer știe totul despre mine, mai bine decât mine, căci mie mi se întâmplă să mai uit: ce boli am sau am avut, ce operații am avut, ce medicamente iau sau am luat vreodată. La urma urmei, n-ar fi nimic dacă tot ce știe ar fi corect. Dar mai știe și bazaconii! De pildă, că am fost mare fumător și că fumam 80 de țigări pe zi, eu, care mai pufăiam din când în când câte-o țigară, întotdeauna la cafea, fără să trag fumul în piept, și care am băgat o țigară în gură ultima dată în secolul trecut, în 1995. „Dom’ doctor, ștergeți de acolo bazaconia asta. N-am fost niciodată mare fumător!” „Nu pot s-o șterg, că n-am pus-o eu.” „Da’ cine-a pus-o?” Ei vezi, asta nu se mai știe! Ororile și grozăviile ciberneticii.

Dacă am zburat cu o companie aeriană, aia știe unde fac concediul, unde locuiesc, știe și numărul cardului de credit cu care am plătit (*cash* nu se putea) și multe altele, pe care nu le uită niciodată. Și, pe urmă, mă pomenesc cu oferte de zboruri deosebit de avantajoase, croite special pentru mine. Și așa mai departe, dacă am fost nevoit să comand câte ceva prin Internet, că de bună voie și nesilit de împrejurări nu fac așa ceva. Se știe dacă prefer zacusca țărănească sau aia picantă, ce număr am la pantofi, când mi-am cumpărat frigider, când mi-am schimbat sita la aparatul de ras etc. etc. Până și adresa mea exactă, cu harta amănunțită cum se poate ajunge la mine, știe nenorocitul ăla de Google, fără să i-o fi dat eu vreodată. Dacă nu mă credeți, întrebați-l pe Google și o să vedeți.

Până aici, toate – era să zic bune și frumoase, dar chiar bune și frumoase nu sunt. Nu e nicio nenorocire dacă află tot mapamondul ce număr

am la pantofi. Dar lucrurile se încurcă atunci când e vorba de e-mail-uri. Toți nechemații numiți *hacker*-i își pot băga nasul unde nu le fierbe oala și pot afla ceva ce nu vreau să spun decât persoanei căreia îi scriu.

Și, uite-așa, vin unii „hecheri”-șmecheri și încearcă să mă tragă pe sfoară și să-mi golească nu numai buzunarele, ci și contul la bancă și să mă lase dependent de ajutorul social. Mai zilele trecute, primesc, de la compania telefonică la care sunt abonat, un e-mail cu mențiunea „urgent”, cum că s-a constatat că ordinatorul meu e infectat cu viruși, troiani și alte dihănii, și cică să răspund de urgență la întrebările din chestionarul anexă, ca să mă ajute să scap de ei.

Cât pe aci să m-apuc să răspund, dacă nu mi-ar fi spus fie-mea, mai avansată în indisciplina ciberneticii, să nu fac o astfel de tâmpenie și, slavă Domnului!, n-am făcut-o. Peste câteva zile, am primit, însă, o somație: dacă nu răspund în termen de 24 de ore la chestionar, sunt nevoiți să-mi blocheze contul. M-am învățat minte și n-am răspuns. Nu s-a blocat niciun cont, dar

tot nu s-au lăsat. Mi-au trimis, folosind de data asta un ton blând și politicos, un chestionar, să le spun cât de mulțumit sunt cu serviciile lor. Dar nu-i mai bag în seamă și șterg imediat tot de vine de la ei.

Altă dată am primit, chipurile de la o stimată colegă de breaslă care trăiește la București, un e-mail tocmai de la Ouagadougou, din... Burkina Faso (a se căuta pe harta Africii). Cică i s-au furat, săraca, actele și banii și a rămas blocată în hotel, pe care nici nu mai poate să-l plătească. Mă ruga să-i trimit de urgență pe contul indicat două mii de euro, pe care avea să mi-i restituie de îndată ce ajunge în țară. Adică la paștele cailor. Am sunat-o la București pe colega de breaslă și ne-am amuzat amândoi de „hecherii”-șmecherii rămași, de data asta, cu buza umflată.

D-aia zic, încep să regret timpul când comunicam prin scrisori și prin telefon. Nu că nu ne-ar fi citit și ascultat organele, dar, cel puțin, de ăia te mai puteai feri. ■

Köln, 29 aprilie 2019

Papagalul depresiv

.....

Afost odată un papagal. De fapt, o papagaliță, de sexul frumos, dar, cum acest cuvânt nu există în dicționar, am să-i zic Gina. Ca orice papagal cinstit, Gina stătea într-o colivie, iubită și îngrijită cum se cuvine de stăpâna ei, o doamnă foarte bine, între două vârste. După cum se știe, un papagal are trei ocupații: să mănânce, să-și îngrijească penajul și să facă dragoste, cu tot ce implică acest cuvânt. Și să vorbească din când în când, dacă vorbitul poate fi numit o ocupație. Aparent toate bune

și frumoase. Gina mânca bine, își lustruia cum se cuvine penele, numai că stătea mai prost cu dragostea. Partenerul ei murise cu câteva luni înainte și faptul că era singură o deprima cumplit. Așa azi, așa mâine, până când biata Gina a fost cuprinsă de o adâncă tristețe, bântuind-o poate chiar gânduri sinucigașe, asta nu se știe exact, și, din dorința de a arăta cât mai sexy, a început să-și smulgă cu ciocul penele ei cele frumoase, podoaba ei naturală. După o vreme, biata Gina, rămânând jumulită ca un pui de găină de pus la ceaun, n-a mai

putut zbura, devenind, în acest fel, invalidă. A fost momentul când stăpâna s-a hotărât să se ducă cu ea la un medic veterinar.

Medicul și-a dat toată silința să o ajute pe Gina. A supus-o la tot felul de teste și analize, a examinat-o la Röntgen, a cercetat-o să vadă dacă are cumva ceva infecții, dar nu avea. Nu avea nici ciuperci, nici infecția Circovirus, extrem de rară la papagalii adulți, care duce la perturbări ale creșterii penelor. La analiza sângelui s-a stabilit că nici leucopenie nu avea. Ce s-a putut stabili a fost un dezechilibru hormonal care, după părerea medicului, cauza Ginei o gravă depresie. Atunci a început un lung tratament cu hormoni, după care i-au fost prezentați Ginei mai mulți pretendenți. Fără rezultat însă, pentru că, dintr-un motiv sau altul, Ginei nu i-a căzut cu tronc niciunul din ei.

După tot felul de încercări de tratament care au durat aproape un an, medicul a depus armele și, spunând că nu mai are ce face, a prezentat protectoarei nota de plată: 3200 de euro. Asta pentru că, în Germania, asigurările de sănătate nu cuprind și animalele de companie, ceea ce, desigur, este o nedreptate strigătoare la cer.

La aflarea sumei pe care ar fi trebuit să o plătească, distinsa doamnă a fost cuprinsă de indignare, mai ales că tratamentele nu dăduseră niciun rezultat. Ar fi însemnat bani aruncați pe apa gărlei. Astfel că și-a luat un avocat și s-a adresat justiției, dându-l în judecată pe medicul veterinar.

La proces, avocatul Ginei a argumentat acțiunea în justiție cu afirmații precum că medicul nu a explicat suficient (stăpânei, presupun, nu Ginei) starea de sănătate a pacientei, că a folosit un medicament inadecvat care a îmbolnăvit pacienta de ficat, că nu a luat măsurile care se cuveneau, cum ar fi administrarea de vitamine sau un tratament hormonal, că ar fi trebuit să încerce și alte metode.

Medicul veterinar dat în judecată s-a apărut afirmând că Gina nu și-a pierdut

penele din cauza medicamentului administrat de el, ci că a fost adusă la el tocmai pentru că își smulgea singură penele, că a făcut tot ce trebuia să facă și că vitaminele și medicamentele pe care nu le-a administrat și tratamentele pe care le-a făcut nu aveau niciun sens în situația dată.

Lucrurile fiind neclare, tribunalul a decis să se apeleze la un expert. Trebuie să fac o paranteză și să spun că, în Germania cel puțin, experții, de altfel ca și notarii și ca lăcătușii de urgență, care îți deschid ușa casei când ai rămas afară fără cheie, sunt considerați adevărate lipitori care sug banii oamenilor aflați la strâmtoare, pretinzându-le sume exorbitante pentru fleacuri pe care ei le rezolvă cât ai clipi. Oricum ar fi, tribunalele cam țin seamă de părerea experților, care poate influența decisiv sentința într-un proces.

În cazul nostru, expertul, el însuși medic veterinar, care a făcut o lungă și doctă expunere, citând, între altele, și opinii dintr-o vastă bibliografie de specialitate, a lăsat-o în cele din urmă în coadă de pește, admitând că ar fi putut avea loc greșeli de tratament, dar acest lucru nu se poate dovedi.

În cele din urmă, onoratul tribunal a decis că pârâtul trebuie să plătească despăgubiri în valoare de 4.020,29 de euro precum și cheltuielile de judecată, destul de piperate probabil având în vedere că s-a recurs la un expert care a descurcat lucrurile mai mult de o grămadă.

Ziceți că vă spun povești cu cocoșul roșu, în acest caz cu papagalul albastru, că așa ceva nu se poate întâmpla. Ei bine, aflați că totul e cât se poate de real. Eu, în orice caz, am aflat cu această ocazie că nu numai oamenii pot avea suferințe din dragoste, ci și papagalii și că justiția, supraaglomerată cu probleme serioase, trebuie să-și găsească timp să se mai ocupe și de necazurile papagalilor.

Iar ce s-a mai întâmplat după aceea cu nefericita Gina nu mai știu. ■

Köln, 16 05 2019

MIHĂIȚĂ STROE

Teolog

Theologist

e-mail: st.mihaita@gmail.com

Cincizeci și patru

Abstract

Această rubrică își propune să surprindă și să metabolizeze literar momente din viața obișnuită. Pentru că întâmplări mai mult sau mai puțin pitorești, supuse unor priviri iscoditoare, pot deveni, păstrându-li-se autenticitatea, punți spre literatură. Repovestind lumea din jur, așezându-i în pagină mărunțișurile sau curiozitățile, vom descoperi că în preajma noastră există nenumărate sensuri care, nu o dată, ne scapă. Așa cum ne scapă, uneori, tocmai faptul că ne aflăm în mijlocul literaturii.

Cuvinte-cheie: literatură, viață obișnuită

This column aims at capturing and metabolizing moments of the ordinary life in a literary manner. This is because happenings, more or less picturesque, on being scrutinized, may become, while preserving their authenticity, bridges towards literature. By re-telling the world around us, by placing its trifles and curiosities on a page, we shall discover that there are countless meanings around us, which we fail to notice more often than not. The same way we miss the very fact that we are in the midst of literature.

Keywords: literature, ordinary life

Abia după ce hârbul plin ochi s-a urnit și a ocolit sensul giratoriu, aerul a izbutit să pătrundă prin trapa de pe plafon, zvântând cefele și frunțile navetiștilor. Cine altcineva, se întreba retoric Dan, ar mai merge cu autobuzul spre sat, la 7 dimineața? Pe

majoritatea călătorilor îi și cunoștea. Era, totuși, mijlocul lui iunie și nu se aștepta la cine știe ce aglomerație. Se surprinse oftând. Adevărul e că se dezobișnuise să ia autobuzul spre casă, și, dacă se gândea mai bine, de când se mutase în oraș nu mai obișnuia să-și viziteze locul de baștină. Nu va trece

niciodată suficient timp, zicea el, încât să uit și să fiu uitat de oamenii între care am fost ținut toată copilăria. Când pleci din sat, mai zicea el, nu ai niciun drept să te întorci nescăpătat acasă, cu atât mai mult dacă ai dus-o greu. Acum, însă, trebuia să se întoarcă. Stătea în picioare, așa, agățat cu mâna stângă de bara transversală și cu cealaltă mână în buzunar, fără să se gândească la ceva anume. La ieșirea din oraș, când au traversat podul, preț de o secundă, și-a scos cu mâna liberă biletul, pe care a deslușit numărul 54, scris cu pixul. Își închise ochii și-și încleștă dinții; cu un gest nepriceput îndesă grăbit, la loc, mâna în buzunar. Își dăduse seama prea târziu de greșală. Începuse deja să-și reproșeze cu severitate, în sinea lui, o așa neglijență timpurie. Acum toți aveau să se uite din nou la el ca la unul dintre acei ciudați care mergeau cu circurile în poveștile americane. Putea să spere că nimeni nu apucase să-i observe cele patru degete de la mâna dreaptă și se agăță de această speranță. Evita din răspuseri să-și țină palma dreaptă la vedere. Din copilărie, de când își pierduse degetul mare, opozabilul, dintr-o prostie, la atelierul de tâmplărie al vecinului, orice strângere de mână îi dădea sentimentul de infirmitate.

La început, ceilalți băieți, și se știe că băieții mai mici încearcă să fie acceptați în rândul celor mari copiind gesturi precum strângerea mâinii, n-au vrut să mai dea noroc cu Dan dintr-un soi de teamă și grijă. Chiar și după ce se vindecase, foștilor tovarăși li se părea bizar să atingă mâna aceea care semăna mai mult cu o aripă sau cu o coadă de pește. Alegându-se cu porecla de *Ciungul*, Dan nu și-a mai dorit nici el să dea mâna cu nimeni. Își ascundea tot timpul mâna dreaptă ca pe un lucru rușinos. De asta s-a silit și a învățat să scrie și să mănânce cu mâna stângă.

Acum se uita împrejur după scaunul cu numărul 54, care i se cuvenea. 54, ca numărul casei unde locuiau ai lui și unde copilărise. Jocurile acestea cu asocieri mentale de numere erau o obsesie mai veche, un obicei care apărea când nu se simțea în apele lui. Dăduse, cât fusese internat în spital din cauza mâinii, peste o broșură despre numerologie și, pentru că nu mai auzise despre așa ceva, i se părea o taină care devenise doar a lui. Avea momente când analiza, aduna sau asocia numerele autobuzelor pe care le aștepta, numerele de telefon ale amicilor sau orele și minutele de pe ceas și le tot rostogolea în scăderi și adunări pentru a ajunge la un singur

număr, o cifră a destinului care să-i descifreze ziua, persoana sau norocul.

Și-a găsit locul în autobuz ocupat de o tânără pe care n-o recunoștea. Poate că și-ar fi călcat pe inimă s-o întrebe politicos ce bilet avea, pentru a face schimb, dacă n-ar fi văzut că fata tocmai își scotea o carte îngălbenită și un creion. N-avea chef nici să ridice pe altcineva de pe scaun. *Străinul...* Camus... 9.6 lei buchisi Dan, cu ochii mijiți, pe coperta volumului fetei. Nouă plus șase cincisprezece, nouă ori șase cinzeci și patru, cinzeci și patru!, locul pe care stătea acum fata. Habar n-avea ea că locul îi e sortit, deși nici nu are bilet acolo, reflectă cu superioritate Dan, doar pentru el. Se resemnă să stea în picioare. Soarta voia să fie așa. Și pentru ce lipsesc eu azi de la lucru?, se întreabă. Cu o seară în urmă, când sunase fixul, abia ajunsese acasă. Poftim, sigur e de la muncă, se gândise atunci. A fost surprins să audă, ca prin vis, vocea aceea, venind din trecut. Trebuia să plece acasă.

Cum autobuzul mergea așa de lent că nicio mașină nu putea fi depășită, diafilmul satelor și al ulițelor se derula monoton, pe geam, pentru a mia oară, înaintea ochilor lui. În stații, câinii dând cu naivitate din coadă și amușinând spre traistele navetiștilor care coborau, căruțele goale traversând șoseaua dinspre un câmp spre altul, femei cu două-trei pâini în mână, bărbați cu coase legate de bicicletă – nimic nu se schimbese, iar asta îl liniștea și-l neliniștea pe Dan în același timp. Parcă se întorcea în copilărie.

În sat, a coborât ultimul. Baraca de ciment care ziua servea drept stație era împânzită cu sticle goale de bere. Noaptea, coșmelia încă era folosită ca anexă a barului de peste drum, își amintea Dan. *La terasă*, cum ziceau băieții. Da, nimic nu se schimbese.

Se urni din loc pentru a prinde din urmă șirul de călători care mărșăluia pe răzorul de colb al șoselei. Nu era trotuar nicăieri în localitate. Din șosea începea abrupt un șanț care se termina în buza gardurilor,

ca niște tranșee de apărare. Când era mic și ploile umpleau șanțurile, copiii făceau concursuri cu bărci de hârtie sau se bălăceau în voie în adânciturile de lângă drumuri. Rândul se împuțina pe măsură ce sătenii intrau pe ulițe. În dreptul bisericii, Dan își scoase mâna dreaptă din buzunar și își uni cele patru degete. Nu-i veni să creadă că face asta în văzul tuturor. Înainte să apuce să ducă mâna *în numele Tatălui...* auzi bătaia adâncă a clopotului din apropiere, reverberând mai multe secunde, și o durere îi fulgeră creștetul. Apoi veni a doua bătaie. Înainte de a treia, Dan deja o rupsesse la fugă. Asfaltul de sub picioare se transforma într-o sfoară care se deșira rapid și îl trăgea înapoi, în spate, sau îl devia când spre șanțuri, când spre mijlocul șoselei. Era, spre disperarea lui, prins într-un tunel care se dilata înspre capete, aruncându-l în deznădejdea de a nu mai ieși vreodată la liman. Își simți inima bubuindu-i în timpane – sau poate era tot clopotul, nu știa și nu avea timp să afle. Coti în goană pe uliță. Respirația i se transformase într-un horcăit, alăturându-se vacarmului de idei care-i asedia mintea cu jumătăți și sferturi de gânduri. Trecu, fără să se uite, pe lângă atelierul de tâmplărie și încetini, rămas fără aer, în fața casei cu numărul 54.

Găsi poarta deschisă larg, proptită într-un bolovan. În curte, niciun semn. Intră, călcând în zig-zag, străduindu-se să urmeze poteca, ținându-se de bolta cu viță-de-vie, de peretele casei, apoi, fără să-și dea seama, se prăvăli în genunchi în fața ușii de la intrare. Nu se auzea nici pasăre din salcâmii dimprejur, niciun câine, ca și cum pământul ar fi fost părăsit sau ar fi în mijlocul unui coșmar. Un covor de gumari, papuci de plastic, sandale răpciugoase, saboți și espadrile ocupau pragul ușii și tinda. În copilărie, când curiozitatea îl momea prin sat, pe unde se strângea lumea, mai văzuse imaginea încălțăminteii vechi lăsate în devălmășie la uși, iar tabloul îi rămăsese bine fixat în cotloanele memoriei.

Maldărul de papuci era metafora celei din urmă solidarități, de a fi de față la ultimul act al unui om. Moartea. Și solidaritatea nu era, de cele mai multe ori, pentru cel care își dădea duhul, ci pentru vizitatorii înșiși și pentru a nu suporta în singurătate și, mai ales, neștiuți de nimeni, propriile ultime clipe. Totul se schimbaseră.

- Dumnezeu s-o ierte, se auzi murmurat din spate.

Dan repezi o privire hăituită și-l întâlni pe vecinul tâmplar, care-i întindea mâna.

- Te-am văzut fugind pe uliță, Dane...

Într-un efort de care nu se mai bănuia în stare, se ridică singur și intră în odaie. La început nu putea zări nimic. Capetele bătrânelor dinăuntru, acoperite cu basmale, păreau niște carapace de broaște țestoase strânse să protejeze ceva prețios. Era exact acea solidaritate. Fără să scoată un cuvânt își croi loc prin aglomerația de spinări încovoiate și-și îngropă capul în așternutul de la capătul patului. Timpul se opri. Chiar se opri.

*

Când și-a venit în fire era afară, rezemat de-o canapea. Lângă el stătea vecinul, murdar de rumeguș pe tivurile pantalonilor. Părea că-i vorbea deja de ceva timp. Dan nu-și amintea cum ajunsese acolo și cum s-au prins în vorbă, dar aflase din mers reproșul că trebuia să mai vină și el pe acasă, la mamă-sa, și că abia a făcut rost de fixul lui, azi-noapte, să-l sune, că altfel ar fi mers azi la lucru ca un păgân, fără să știe de biata maică-sa care se prăpădea aici, singură. Și să-și mai scoată odată mâna aia din buzunar, că nu mai e copil și nici nu se cade...

- Știi de ce – își auzi Dan vocea, răspunzând singură –, știi cum mi-am tăiat degetul, la tine, la abric, atunci?

Nepregătit de un răspuns, darămite de o întrebare, tâmplarul îl fixa surprins.

- Venea Ziua Mamei și de la școală ne pusese să încropim câte un fleac din hârtie, culori, carton sau ce mai avem, și eu îi desenam maică-mii ceva și am vrut să-i fac o ramă. Văzusem de multe ori cum merge și rindeaua și părea așa ușor când o foloseai tu. Știam că nu ești acasă atunci. Am sărit gardul la matale să tai niște scândurele și ții minte ce-a urmat... De atunci, de câte ori îmi vedea mâna, mama își amintea și mă făcea în fel și chip. M-a ponegрит de față cu toate rudele, ca să nu se spună că n-ar fi avut grijă de mine, deși nu îi putea reproșa nimeni, nimic. Sărisem gardul de capul meu. N-am îndrăznit vreodată să-i spun că mă furișasem în atelier pentru ea și am suportat toate bălăcărelile și chiar și porecla aia a mea, *Ciungul*, care tot de la ea mi s-a tras, mi-a rămas și după ce am plecat de-aici.

Apoi Dan s-a ridicat și a apucat-o aiurea prin ogradă. Oamenii începuseră să se adune în curte. Chipuri care îmbătrâniseră în anii lui de fiu rătăcitor veneau și-i azvârleau câteva vorbe goale, apoi se strângeau la umbră și vorbeau despre prașila de-a doua și despre seceta care usca încet-încet puțurile de pe uliță și cum ceva trebuia făcut. Dan se foia de colo-colo fără să priceapă de ce femeile au închis pisicile în șopron, de ce oglinzile au fost acoperite, de ce nu se mai poate mătura în curte. După un timp a intrat pe poartă tâmplarul, vecinul lor, cu o cruce de lemn, pentru înmormântare. Se vede că se îngrijise bine, pentru că era deja iscălită frumos, cu numele maică-sii și anii de margine ai vieții, trecuți între paranteze: (1948-2002). Două mii doi minus o mie nouă sute patruzeci și opt egal cincizeci și patru. 54 de ani. Dan tremura din tot corpul. 54. Simțea cum maxilarul i se încheștează și fața i se schimonosește de spaimă. Corpul, paralizat, devenise trunchiul tăiat al unui arbore crescut strâmb. Forțându-se, își ridică palmele în dreptul pieptului, coborî privirea și-și privi degetele de la fiecare mână: Cinci și patru... Cincizeci și patru! Cincizeci și patru... ■

Tel. 318.24.38; 318.81.06

E-mail: edituraexpert@gmail.com
office@fnsa.ro

caiete
critice
vă recomandă:

Visez deci exist

DUMITRU ȚEPENEAG

Expoziție de scriitor

24 mai - 24 iunie

Muzeul Național al Literaturii Române

Calea Griviței 64-66

